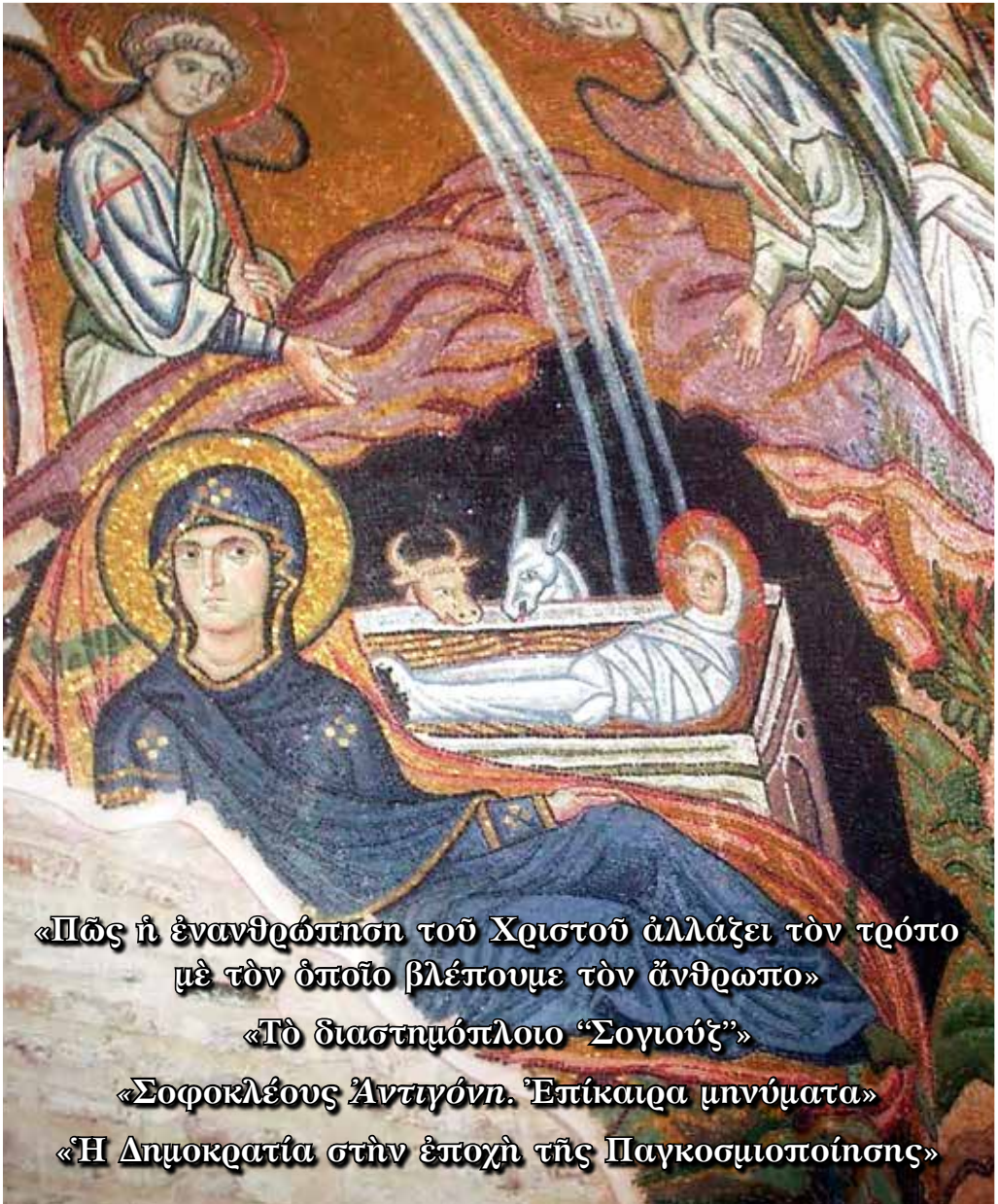

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 80^ο | **ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2017** | ΑΡΙΘ. 766

«Πώς ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Χριστοῦ ἀλλάζει τὸν τρόπο
μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν ἄνθρωπο»

«Τὸ διαστημόπλοιο “Σογιούζ”»

«Σοφοκλέους Ἀντιγόνη. Ἐπίκαιρα μηνύματα»

«Ἡ Δημοκρατία στὴν ἐποχὴ τῆς Παγκοσμιοποίησης»

«ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΕΝ ΑΛΛΩ ΟΥΔΕΝΙ Η ΣΩΤΗΡΙΑ» Γ.Β.Μ.....	201
ΠΩΣ Η ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΛΛΑΖΕΙ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΜΕ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΒΛΕΠΟΥΜΕ ΤΟΝ ΑΝ- ΘΡΩΠΟ. ΜΕΡΟΣ Α΄ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	203
ΠΑΙΞΕ, ΦΛΟΓΕΡΑ, ΤΑ ΩΣΑΝΝΑ ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ.....	217
50 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΤΟ ΔΙΑΣΤΗΜΟΠΛΟΙΟ «ΣΟΓΙΟΥΖ» ΠΡΩΤΑΘΛΗΤΗΣ ΤΟΥ ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ	218
ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ <i>ΑΝΤΙΓΟΝΗ</i> ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ	229
Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ Γ.Τ.....	234
<i>ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ</i> ΑΝΑΤΑΡΑΞΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	237
ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΧΡ. ΡΑΓΙΑ (1928-2017) ΧΡΥΣΗ Δ. ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΕΝΤΟΥ	240

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 10€
Έξωτερικού 20€

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θεληξινόνης 1, 166 74 Γλυφάδα

Ή Έπιτροπή έπιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης έπικοινωνίας
Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Δεκέμβριος 2017

Εικόνα έξωφύλλου: «Η Γέννηση». Ψηφιδωτό από τό νοτιοανατο-
λικό ήμικώνιο του καθολικού τής μονής Δαφνίου, 11ος αι.

«ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΕΝ ΑΛΛΩ ΟΥΔΕΝΙ Η ΣΩΤΗΡΙΑ»

«**Μ**ᾶς βασανίζει ἡ νοσταλγία Σου, μονάχα ἡ δική Σου. Ἐάν κάποιος πεινᾷ, μήπως τοῦ λείπει μόνο τὸ ψωμί; Ὁχι, Σὺ τοῦ λείπεις. Ἐάν κάποιος διψᾷ, μήπως τοῦ χρειάζεται μόνο τὸ νερό; Ὁχι, Ἐσένα διψᾷ. Ὅποιος λαχταρᾷ νὰ βρεῖ τὴν ἀλήθεια, Ἐσένα ψάχνει νὰ βρεῖ, ποὺ εἶσαι ἡ Ἀλήθεια. Ὅποιος ποθεῖ τὴ γαλήνη, Ἐσένα ποθεῖ, ποὺ εἶσαι ἡ ἀνάπαυση γιὰ

λιτισμὸ της σὲ συστήματα φιλοσοφικά ἢ κοινωνιολογικά, σὲ ἄχρωμους ἀνθρωπισμούς, στὴν ἄρνηση καὶ τὸν παραλογισμό.

Καὶ λησμονοῦν τὸν Ἐνα, ξεχνοῦν ὅτι «**θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός**» (Α΄ Κορινθ. γ΄ 11). Καὶ χτίζουν, μὲ ψευτισμένα ὑλικά πάνω στὴν ἄμμο, τὰ βαβελικά οἰκοδομήματα τοῦ σύγχρονου ἀθεϊσμοῦ ἢ ἑνὸς ἀπάνθρωπου ἀνθρωπισμοῦ, ποὺ εἶναι καταδικασμένα

Ἐμεῖς σήμερα ποιά γνώση ἔχουμε γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεό; Πῶς ζοῦμε τὸ μυστήριο τὸ «χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένον»; Εἶναι λυπηρὸ ὅτι ὁ Κύριός μας ἐξακολουθεῖ ἀκόμα γιὰ πολλοὺς νὰ εἶναι ὁ μέγας Ἄγνωστος. Προσπαθοῦν νὰ θεμελιώσουν τὴν κοινωνία καὶ τὸν πολιτισμὸ της σὲ συστήματα φιλοσοφικά ἢ κοινωνιολογικά, σὲ ἄχρωμους ἀνθρωπισμούς, στὴν ἄρνηση καὶ τὸν παραλογισμό. Καὶ λησμονοῦν τὸν Ἐνα, ξεχνοῦν ὅτι «θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός»

τὴν ἀνίσυχη καρδιά. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἡ εὐτυχία καὶ ἡ δυστυχία, ὁ πόνος καὶ ἡ χαρά, τὰ δάκρυα καὶ τὰ χαμόγελα, ὅλα Ἐσένα ἐπικαλοῦνται, Χριστέ μου» (Παπίνι).

Ἐμεῖς σήμερα ποιά γνώση ἔχουμε γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεό; Πῶς ζοῦμε τὸ μυστήριο τὸ «**χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένον**» (Ρωμ. ιδ΄ 25); Εἶναι λυπηρὸ ὅτι ὁ Κύριός μας ἐξακολουθεῖ ἀκόμα γιὰ πολλοὺς νὰ εἶναι ὁ μέγας Ἄγνωστος. Προσπαθοῦν νὰ θεμελιώσουν τὴν κοινωνία καὶ τὸν πο-

σὲ ἀφανισμό.

Κηρύττουν τὴν εἰρήνη καὶ ἀρνοῦνται τὸν ἄρχοντα τῆς εἰρήνης, τὸν Εἰρηνοποιό. Σπλιτεύουν τὸ ψέμα καὶ τὴν ὑποκρισία καὶ φεύγουν μακριὰ ἀπὸ Ἐκεῖνον ποὺ εἶναι ἡ Ἀλήθεια. Γίνονται ὁδηγοὶ καὶ δὲν ἀκολουθοῦν Ἐκεῖνον ποὺ εἶναι ἡ Ὁδός.

Ἐάν ἤθελαν νὰ ἀκούσουν τὸν θεϊκὸ ἀντίλαλο ποὺ ἔρχεται καὶ σήμερα ἀπὸ τὴ φάτνη τῆς Βηθλεέμ, ἀπὸ τὴς ἀκρογιαλιές τῆς Γαλιλαίας ἢ ἀπὸ τὸ ὄρος τῶν Μακαρισμῶν καὶ μεταδίδει καὶ στίς μέρες μας

τὸ ἴδιο ἐλπιδοφόρο μίνυμα! Ἄν πρόσεχαν μερικὰ αἰώνια συνθήματα, βαθιὰ ἀναγεννητικά, πὺ ὁ θεῖος Διδάσκαλος ἔφε-

ῶπως τὴν ἐνσάρκωση ὁ ἴδιος ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός. Νὰ τί ἔκανε τὸν P. Loti νὰ διακηρύττει: «Ὁ Χριστὸς μένει ὁ Ἕνας καὶ Μοναδικός. Ζητήστε τον... Ἐξω ἀπὸ αὐτὸν δὲν ὑπάρχει τίποτε». Καὶ ὁ Paul Bourget, ἀφοῦ πέρασε ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του σπουδάζοντας τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, κατέληξε στὸ συμπέρασμα: «Ὁ κόσμος πεθαίνει, γιὰτὶ δὲν βλέπει τὸν Θεό».

Καὶ ὅταν ὁ κόσμος δὲν βλέπει τὸν Θεό, πὺ ἔγινε ἄνθρωπος καὶ ἦλθε ἀνάμεσά μας καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερα νὰ εἶναι μαζί μας, τότε θὰ βλέπει μὲ τρόμο τὰ ἐρείπια τῆς ἀποστασίας του.

Ὅσο δὲν συνειδητοποιεῖ ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς Σωτήρας καὶ Λυτρωτής, θὰ φλυαρεῖ γιὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, γιὰ ἰσότητα καὶ ἀδελφοσύνη, θὰ κραυγάζει γιὰ τὴν κατάρνηση τῶν φυλετικῶν διακρίσεων, θὰ κόπτεται γιὰ τὴ δικαιοσύνη, ἐνῶ ταυτόχρονα θὰ ὀπλίζει μὲ μῖσος τὶς καρδιές καὶ θὰ χύνει τὸ δηλητήριο τῆς ἔχθρας στοὺς ἀνθρώπους.

Μόνον ὅταν πλησιάσει ταπεινὰ τὸ θεῖο Βρέφος καὶ πιστέψει ὅτι «οὐκ ἔστιν

Κηρύττουν τὴν εἰρήνην καὶ ἀρνοῦνται τὸν ἄρχοντα τῆς εἰρήνης, τὸν Εἰρηνοποιό. Στηλιτεύουν τὸ ψέμα καὶ τὴν ὑποκρισία καὶ φεύγουν μακριὰ ἀπὸ Ἐκεῖνον πὺ εἶναι ἡ Ἀλήθεια. Γίνονται ὁδηγοὶ καὶ δὲν ἀκολουθοῦν Ἐκεῖνον πὺ εἶναι ἡ Ὁδός.

ρε, πόσο θὰ ἄλλαξε ὁ ταλαιπωρημένος πλανήτης μας! «**Πάντες ὑμεῖς ἀδελφοὶ ἐστε**» (Ματθ. κγ' 8). «**Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπάτε ἀλλήλους**» (Ἰωάν. ιγ' 34).

Ἄτράνταχτα ἀγκωνάρια, πάνω στὰ ὁποῖα θὰ μπορούσαμε νὰ στηρίξουμε τὸ σύγχρονο κοινωνικὸ οἰκοδόμημα. Ἡ ἀδελφοσύνη στὴν τέλεια μορφὴ τῆς. Ἡ ἀγάπη στὴν ἀνυπέρβλητη ἔκφρασή τῆς,

ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἢ σωτηρία» (Πράξ. δ' 12), θὰ ἀτενίσει ἐκεῖ, στὴ φτωχικὴ φάτνη, τὸ ἀνέσπερο φῶς. Στὴν ἄκρα ταπεινώση θὰ βρεῖ τὸ ἀληθινὸ μεγαλεῖο καὶ στὴ φαινομενικὴ ἀδυναμία τὴν ὑπερδύναμη.

Γ.Β.Μ.

ΠΩΣ Η ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΛΛΑΖΕΙ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΜΕ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΒΛΕΠΟΥΜΕ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Δέν θα ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ ἀλλάζει τὰ πάντα.

Πῶς συγκεκριμένα, ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ ἀλλάζει, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν Θεό. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἥδη στὴν *Παλαιὰ Διαθήκη* ὑπῆρχαν σημεῖα ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν τὸν ἄνθρωπο νὰ ὑπομιασθεῖ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τέτοιος ποῦ Τὸν ἤθελε ἡ ἀντίληψη τῶν πολλῶν, ἀκόμη καὶ τῶν φιλοσόφων. Ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὴν περιγραφή τῆς μετάβασης τοῦ προφήτη Ἡλία στὸ ὄρος Χωρήβ, ὅπου τοῦ εἶχε λεχθεῖ ὅτι θὰ συναντοῦσε τὸν Θεό. Ὅπως διαβάζουμε, ὅταν ὁ Ἡλίας ἔφθασε στὸ ὄρος, ἔπνευσε ἄνεμος μέγας καὶ ἰσχυρός, ποῦ διέλυε βουνὰ καὶ συνέτριβε πέτρες· ἀλλὰ ὁ Θεὸς δὲν ἦταν ἐκεῖ (*οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος*). Κατόπιν, σεισθήκε ἡ γῆ ἀπὸ ἓναν τρομακτικὸ σεισμό· ἀλλὰ ὁ Θεὸς δὲν ἦταν ἐκεῖ (*οὐκ ἐν τῷ συσεισμῷ Κύριος*). Ἔπειτα, ἀναψε φωτιὰ μεγάλη καὶ ὅλα γύρω τυλίχθηκαν στὶς φλόγες· ἀλλὰ οὔτε ἐκεῖ ἦταν ὁ Θεός (*οὐκ ἐν τῷ πυρὶ Κύριος*). Τέλος, ἔπνευσε ἓνα λεπτὸ ἀεράκι (*φωνὴ αὔρας λεπτιῆς*)· ἐκεῖ ἦταν ὁ Θεός¹. Ὅπως εἶναι

φανερὸ, ἥδη τέτοια χωρία θὰ μπορούσαν νὰ κάνουν τὸν ἄνθρωπο νὰ ὑπομιασθεῖ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τέτοιος ποῦ Τὸν ἤθελε ἡ ἀντίληψη τῶν πολλῶν, ἀκόμη καὶ τῶν φιλοσόφων. Ἀλλὰ τὴν ἀπόλυτη ἀνατροπὴ ὅλων τῶν δεδομένων τὴ φέρνει ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Θεὸς δὲν νοεῖται πλέον ὡς ἐπαναπαυόμενος στὴν παντοδυναμία Του καὶ τὸ οὐράνιο μεγαλεῖό Του. Σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ διάφορες θρησκείες ἔφθαναν νὰ προσφέρουν ἀκόμη καὶ ἀνθρώπους θυσία στοὺς βωμοὺς τῶν ποικιλώνυμων θεῶν τους, ἦλθε ὁ Χριστιανισμὸς καὶ μίλησε στοὺς ἀνθρώπους γιὰ ἓναν Θεὸ ὁ Ὅποιος κατέβηκε στὴ γῆ, ἔγινε ἄνθρωπος καὶ προσέφερε θυσία ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό Του, γιὰ νὰ σώσει τὸν ἄνθρωπο...

Παράλληλα, ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ ἀλλάζει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν ἄλλο ἄνθρωπο. Ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς προσέλαβε τὴν ἀνθρώπινη φύση, γιὰ νὰ σώσει τὸν ἄνθρωπο, πῶς δικαιούται πλέον ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν καταδέχεται νὰ κατέβει ἀπὸ τὸν «θρόνο» τῆς εὐζωΐας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἢ οικονομικῆς του ἐπιφάνειας, γιὰ νὰ τείνει χεῖρα βοήθειας πρὸς τὸν συνάνθρωπό του; καὶ αὐτὸ μάλιστα ἐνῶ, ὅπως γράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Θεὸς ἔπλασε ἓναν ἄνθρωπο, τὸν Ἀδάμ, καὶ πρόσταξε νὰ γεννηθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ αὐτόν, προκειμένου ἐμεῖς, οἱ ἄνθρωποι, νὰ βλέπουμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο ὡς

κάκεϊ Κύριος».

¹ Γ Βασιλ., ιθ' 11-12: «Καὶ εἶπεν Ἐξελεύσῃ αὔριον καὶ στίσι ἐνώπιον Κυρίου ἐν τῷ ὄρει· ἰδοὺ παρελεύσεται Κύριος. Καὶ πνεῦμα μέγα κραταῖδον διαλῶν ὄρη καὶ συντριβὸν πέτρας ἐνώπιον Κυρίου, οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος· καὶ μετὰ τὸ πνεῦμα συσεισμός, οὐκ ἐν τῷ συσεισμῷ Κύριος· καὶ μετὰ τὸν συσεισμὸν πῦρ, οὐκ ἐν τῷ πυρὶ Κύριος· καὶ μετὰ τὸ πῦρ φωνὴ αὔρας λεπτιῆς,

ένα²; Ὁ χριστιανὸς διδάσκεται πλέον νὰ βλέπει στὸ πρόσωπο τοῦ συνανθρώπου του τὸν ἴδιο τὸν Χριστό, κατὰ τὸν λόγο τοῦ Κυρίου: «*Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε*»³. Ἔτσι, ὅπως σχολιάζει ὁ ἀββᾶς Δωρόθεος, ὅσο ἐνώνεται κάποιος μὲ τὸν πλησίον, τόσο ἐνώνεται μὲ τὸν Θεό («*ὅσον ἐνοῦται τις τῷ πλησίον, τοσοῦτον ἐνοῦται τῷ Θεῷ*»⁴). Ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Χριστοῦ ἀλλάζει λοιπὸν ριζικὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν ἄλλο ἄνθρωπο.

Ἡ ἐνανθρώπιση ὁμῶς τοῦ Χριστοῦ δὲν ἀλλάζει μόνο τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν Θεὸ καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν ἄλλο ἄνθρωπο. Ἀλλάζει ἐπίσης τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο κατανοοῦμε *τί ἐστὶν ἄνθρωπος*, καὶ περαιτέρω *τί εἶναι ἀρετὴ καὶ κακία*. Πρόκει-

ται γιὰ ἓνα θέμα βαθύτατα φιλοσοφικό, ἓνα θέμα παράλληλα βαθύτατα θεολογικό, τὸ ὁποῖο ἀξίζει νὰ δοῦμε ἐκτενέστερα. Ἄλλωστε, τὸ θέμα αὐτὸ μᾶς δίνει καὶ ἓνα ἀπτὸ παράδειγμα τῆς συνάντησης καὶ γόνιμης σύνθεσης τῆς χριστιανικῆς πίστεως μὲ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία.

Ἡ παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία

α) *Ἡ πλατωνικὴ τριμερὴς διαίρεση τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἐπίδρασί της.*

Προκειμένου νὰ δοῦμε πῶς καὶ γιατί ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Χριστοῦ ἀλλάζει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο κατανοοῦμε *τί ἐστὶν ἄνθρωπος*, καὶ περαιτέρω *τί εἶναι ἀρετὴ καὶ κακία*, ἐπιβάλλεται νὰ δοῦμε τὴν παραδεδομένη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀντίληψη

*Ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Χριστοῦ δὲν ἀλλάζει μόνο τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν Θεὸ καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν ἄλλο ἄνθρωπο. Ἀλλάζει ἐπίσης τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο κατανοοῦμε *τί ἐστὶν ἄνθρωπος*, καὶ περαιτέρω *τί εἶναι ἀρετὴ καὶ κακία*. Πρόκειται γιὰ ἓνα θέμα βαθύτατα φιλοσοφικό, ἓνα θέμα παράλληλα βαθύτατα θεολογικό, τὸ ὁποῖο ἀξίζει νὰ δοῦμε ἐκτενέστερα. Ἄλλωστε, τὸ θέμα αὐτὸ μᾶς δίνει καὶ ἓνα ἀπτὸ παράδειγμα τῆς συνάντησης καὶ γόνιμης σύνθεσης τῆς χριστιανικῆς πίστεως μὲ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία.*

2 Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Περὶ τελείας ἀγάπης*, ed. J.-P. Migne, PG 56, 279.27-29: «Ἐνα γὰρ πλάσας ὁ Θεὸς ἄνθρωπον, ἐξ αὐτοῦ πάντας προσέταξε γενέσθαι, ἵνα πάντες ἀλλήλους ὡς ἓνα νομίζωμεν».

3 *Ματθ.*, κε' 40.

4 Δωροθέου ἀββᾶ, *Διδασκαλία διάφοροι*, «Περὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον» 13, *ΕΠΕ*, Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν 12, 398· Διδ. ζ', ν', ed. J.-P. Migne, PG 88, 1696 B.

γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τῆς ὁποίας τὸ γεγονός τῆς ἐνανθρώπισης τοῦ Χριστοῦ ἐπέβαλε τὴν ἀναθεώρηση. Ὡς ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς παραδεδομένης ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀντιλήψεως γιὰ τὸν ἄνθρωπο, θὰ δοῦμε ἐδῶ τὴν πλατωνικὴ ἀντίληψη περὶ τριμεροῦς διαίρεσης τῆς ψυχῆς.

Εἶναι χρήσιμο νὰ σημειώσουμε εἰσαγωγικὰ ὅτι, ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ θὰ

μπορούσε να φοβηθεί κανείς, ο Πλάτων δεν είναι ο φιλόσοφος των ύψιπετων συλλήψεων και των έξεξητημένων διακρίσεων, των δυσπρόσιτων για τὸν κοινὸ νοῦ των πολλῶν ἀνθρώπων. Ἀπεναντίας, μάλιστα, ὁ Πλάτων ἀποδεικνύεται σὲ πολλές περιπτώσεις ἀκριβῶς ὁ πρακτικὸς νοῦς, ποὺ δὲν διστάζει νὰ θέτει καίρια ἐρωτήματα καὶ νὰ ἀναζητεῖ πρακτικὲς καὶ λειτουργικὲς ἀπαντήσεις. Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση.

Συγκεκριμένα, ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτεία* ἐκκινεῖ ἀπὸ μιὰ παρατήρηση ἢ ὁποῖα εἶναι ἐν πολλοῖς αὐτονόητη. Διακρίνει πολλές καὶ διαφορετικὲς μεταξύ τους ἐνέργειες τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου: ὁ ἄνθρωπος λογίζεται, μανθάνει, ὀργίζεται, χαίρεται ἢ λυπᾶται, ἐπιθυμεῖ καὶ τὰ λοιπά. Ὅλα αὐτὰ εἶναι διαφορετικὲς μεταξύ τους ἐνέργειες τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ ἐρώτημα ποὺ αὐτομάτως ἐγείρεται εἶναι ἂν ὅλες αὐτὲς οἱ διαφορετικὲς μεταξύ τους ἐνέργειες πηγάζουν ἀπὸ τὴ μία καὶ ἐνιαία ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἂν ἀντιθέτως ἀνάγονται σὲ περισσότερα τοῦ ἐνὸς καὶ διαφορετικὰ μεταξύ τους *μόρια*, δηλαδὴ μέρη, ποὺ ἐνυπάρχουν στὴν ψυχὴ («εἰ τῷ αὐτῷ τοῦτῳ ἕκαστα πράττομεν ἢ ... ἄλλο ἄλλῳ»⁵).

Ἡ ἀπάντηση ποὺ δίνει ὁ Πλάτων σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα δὲν εἶναι βεβαίως αὐθαίρετη, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα προσεκτικῆς θεώρησης τῶν πραγμάτων τῆς ψυχῆς. Παρατηρεῖ δηλαδὴ ὁ Πλάτων ὅτι συμβαίνει συχνὰ ὁ ἄνθρωπος νὰ περιέρχεται σὲ μιὰ κατάσταση ἐσωτερικῆς σύγκρουσης. Δὲν ἐννοοῦμε ἐδῶ κάποια βαθιὰ ὑπαρξιακὴ σύγκρουση, ἀλλὰ πράγματα πολὺ πρὸ συγκεκριμένα καὶ καθημερινά, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὅταν ἓνας ἄνθρωπος ποὺ πάσχει ἀπὸ σακχαρώδη

διαβήτη ἐπιθυμεῖ μὲν μιὰ τροφή, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως σκέπτεται πὼς αὐτὴ θὰ τὸν βλάψει. Μέσα ἀπὸ τέτοια, ἀπλᾶ καὶ συγκεκριμένα παραδείγματα, ὁ Πλάτων καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχουν στὴν ψυχὴ περισσότερα τοῦ ἐνὸς καὶ διαφορετικὰ μεταξύ τους *μόρια*, ποὺ ἄλλοτε συνυπάρχουν ἀρμονικά, ἄλλοτε ὅμως συγκρούονται τὸ ἓνα πρὸς τὸ ἄλλο⁶, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ διαβητικοῦ τοῦ παραδείγματός μας, ποὺ ἡ ἐπιθυμία του συγκρούεται μὲ τὴ λογικὴ του.

Κατόπιν μακρῆς καὶ προσεκτικῆς ἀναλύσεως, ὁ Πλάτων διακρίνει τρία τοῦλάχιστον ἐμφανῶς διαφορετικὰ μεταξύ τους *μόρια*, *γέννη* ἢ *εἶδη* τῆς ψυχῆς, ὅπως τὰ ὀνομάζει (ἀργότερα θὰ ἐπικρατίσει νὰ γίνεταί λόγος γιὰ «*δυνάμεις*»

5 Πλάτ., *Πολ.* 436ab.

6 Τὸ σκεπτικὸ τοῦ Πλάτωνα εἶναι ὅτι «*ταῦτὸν τάναντία ποιεῖν ἢ πάσχειν κατὰ ταῦτόν γε καὶ πρὸς ταῦτόν οὐκ ἐθελήσει ἅμα*» (Πλάτ., ὁ.π. 436b), ὅτι δηλαδὴ, μὲ ἀπλὰ λόγια, ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα δὲν μπορεῖ νὰ ἔρχεται σὲ σύγκρουση πρὸς τὸν ἑαυτὸ του.

τῆς ψυχῆς):

– τὸ *λογιστικόν*, δηλαδή τὴ λογικὴ δύναμη, μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος σκέπτεται, ζητεῖ, κρίνει καὶ ἀποφασίζει,

– τὸ *θυμοειδές*, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος χαίρεται, λυπάται ἢ ὀργίζεται, καὶ

– τὸ *ἐπιθυμητικόν*, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ τὶς κάθε λογῆς ἐπιθυμίες.

Σὲ μὰ γνωστὴ εἰκόνα τῆς ψυχῆς, ποὺ μᾶς δίνει στὴν *Πολιτεία* του, ὁ Πλάτων παραλληλίζει τὸ *λογιστικόν* μὲ ἕναν ἄνθρωπο μέσα στὸν ἄνθρωπο, ἕναν «ἐντὸς ἄνθρωπον» (καθιστώντας βεβαίως ἔτσι σαφές ὅτι αὐτὸ εἶναι ποὺ ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς ἀνθρώπινης φύσης), τὸ *θυμοειδές* μὲ ἕναν λέοντα καὶ τὸ *ἐπιθυμητικόν* μὲ ἕνα θηρίο μὲ πολλὰ κεφάλια («πολυκέφαλον θρέμμα»)⁷.

Ἡ διδασκαλία αὐτὴ γιὰ τὴν τριμερῆ διαίρεση τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ σημεῖα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας μὲ τὴ μεγαλύτερη καὶ διαρκέστερη ἐπίδραση. Ἀξίζει μάλιστα νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ μέσος ἄνθρωπος σήμερα θεωρεῖ ὡς ἐντελῶς δεδομένη καὶ αὐτονόμη τὴν ὑπαρξὴ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τριῶν διαφορετικῶν δυνάμεων: τῆς λογικῆς, τοῦ συνασθήματος καὶ τῆς ἐπιθυμίας. Αὐτὴ ἡ κοινὴ ἀντίληψη εἶναι στὴν πραγματικότητα μὰ –ἀπλουστευμένη ἔστω– ἐκδοχὴ τῆς πλατωνικῆς τριμεροῦς διαίρεσης τῆς ψυχῆς, καὶ εἶναι ἐξόχως ἐνδεικτικὴ τοῦ πῶς ἡ φιλοσοφία ἐπιδρᾷ στὶς κοινὲς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων, ἀκόμη καὶ σὲ περιπτώσεις ὅπου δύσκολα θὰ φανταζόταν κανεὶς φιλοσοφικὴ ἐπίδραση, ἀκόμη καὶ σὲ ἀνθρώπους ποὺ εἶναι ἐντελῶς ξένοι πρὸς τὴ φιλοσοφικὴ παιδεία.

Στὴν ἑλληνοχριστιανικὴ γραμματεία ἡ τριμερὴς διαίρεση τῆς ψυχῆς ἀπαντᾷ σχεδὸν παντοῦ, ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Πατέρων καὶ τῶν λογίων ἕως τὰ ἔργα τῶν ἀσκητῶν

τῆς ἐρήμου. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι σχεδὸν πουθενὰ σὲ αὐτὲς τὶς ἀναφορὲς δὲν γίνεται μνεῖα τοῦ Πλάτωνα, κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς ξενίζει σήμερα. Ὁ βασικὸς ὁμῶς λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο συμβαίνει αὐτὸ εἶναι ὅτι, πολλὴ ἀπλᾶ, ἡ τριμερὴς διαίρεση τῆς ψυχῆς δὲν γινόταν ἀντιληπτὴ ὡς θεωρία ἑνὸς συγκεκριμένου φιλοσόφου, ἀλλὰ ὡς μὰ πραγματικότητα, γιὰ τὴν ὁποία πρῶτος μίλησε ὁ Πλάτων. Ἔτσι, δὲν αἰσθανόταν κανεὶς ὑποχρεωμένος, κάθε φορὰ ποὺ ἀναφερόταν σὲ αὐτὴ τὴν πραγματικότητα, νὰ παραπέμψει στὸν Πλάτωνα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐμεῖς σήμερα δὲν αἰσθανόμαστε ὑποχρεωμένοι, κάθε φορὰ ποὺ λέμε ὅτι ἡ γῆ κινεῖται, νὰ προσθέτουμε: «ὅπως εἶπε ὁ Γαλιλαῖος».

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι βέβαιο ὅτι προϋόντος τοῦ χρόνου κατέληξαν νὰ μιλοῦν γιὰ τὶς τρεῖς δυνάμεις τῆς ψυχῆς διανοητὲς ποὺ ὄχι ἀπλῶς δὲν φαίνεται νὰ εἶχαν διαβάσει οἱ ἴδιοι τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ καὶ εἶναι πολλὸ ἀμφίβολο ἂν γνώριζαν ἔστω ὅτι ἡ τριμερὴς διαίρεση τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ κληρονομία ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο συμπέρασμα στὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ καταλήξουμε, ὅταν διαβάζουμε κείμενα σὰν αὐτὸ τοῦ Θεοδώρου Ἐδέσσης, ὅτι «*τριμερὴς ἐστὶ πᾶσα λογικὴ ψυχὴ κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον*»⁸, ἢ τοῦ ἁββᾶ Δωροθέου, ὅτι «*ἡ ψυχὴ, ὡς λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος, τριμερὴς ἐστίν. Ἔχει γὰρ τὸ ἐπιθυμητικόν καὶ τὸ θυμικόν καὶ τὸ λογιστικόν*»⁹.

β) *Ἀπὸ τὴν ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία.*

Ἕνα εὐλόγο ἐρώτημα, ποὺ θὰ ἄξιζε νὰ μᾶς ἀπασχολήσει σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο,

8 Θεοδώρ. Ἐδέσσ., *Κεφάλαια ἑκατὸν πάνυ ψυχοφελῆ, κεφ. κδ', Φιλοκαλίας Α'* 308.

9 Δωροθ. ἁββᾶ, *Διδασκαλία διάφοροι*, Διδ. Β', β', ed. J.-P. Migne, PG 88, 1832 B.

7 Πλάτ., *Πολ.* 588b10 κ.έ.

εἶναι τὸ ἐξῆς: Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔκανε τὴν πλατωνικὴ τριμερῆ διαίρεση τῆς ψυχῆς τόσο δημοφιλῆ, σὲ βάρος ὅλων τῶν ἄλλων διαιρέσεων τῆς ψυχῆς ποὺ εἶχαν κατὰ καιροὺς προταθεῖ; Διότι πράγματι, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Στωικοὶ εἶχαν εἰσηγηθεῖ μιὰ διαφοροτικὴ προσέγγιση τῶν πραγμάτων τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν Πλάτωνα· καμμία ὅμως ἀντίληψη γιὰ τὴ διαίρεση τῆς ψυχῆς δὲν ἔτυχε τῆς ἀποδοχῆς τῆς ὁποίας ἔτυχε ἡ πλατωνικὴ τριμερῆς διαίρεση. Τοῦτο ὀφείλεται, κατὰ τὴν ἐκτίμησὶ μας, στὴν «εὐελιξία» τοῦ σχήματος τῆς τριμεροῦς διαίρεσης τῆς ψυχῆς καὶ στὴν εὐκολία ἐφαρμογῆς του στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία. Διότι ὁ μέσος ἄνθρωπος δὲν ἐνδιαφέρεται τόσο νὰ ἀνατάμει τὴν ψυχὴ μέχρι τοῦ ἐλαχίστου μορίου της· ἀλλὰ σταθερὰ τὸν ἀπασχολοῦν ἐρωτήματα γύρω ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Καὶ ἡ πλατωνικὴ τριμερῆς διαίρεση τῆς ψυχῆς ἀποδεικνύεται ἓνα ἄριστο ἐργαλεῖο γιὰ τὴν ἀπάντησιν σὲ τέτοια ἀκριβῶς ἐρωτήματα.

Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ πλατωνικὴ τριμερῆς διαίρεση τῆς ψυχῆς ἐπιτρέπει μιὰ πολὺ λειτουργικὴ θεώρηση τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, ποὺ ἐρμηνεύει τὴ μὲν ἀρετὴ ὡς ὑπόθεση τῆς σωστῆς τάξεως ἐν τῇ ψυχῇ, τὴ δὲ κακία ὡς ἀνατροπὴ αὐτῆς τῆς τάξεως.

Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, στὴν *Πολιτεία*, ἀξιοποιεῖ τὴν τριμερῆ διαίρεση ὡς ἀφετηρία γιὰ τὴν ἐκπόνησιν μιᾶς καλῶς συγκροτημένης θεωρίας περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας τῆς ψυχῆς. Ἔτσι, γράφει γιὰ τὴ μὲν λογικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς, τὸ *λογιστικόν*, ὅτι σὲ αὐτὴν ἀρμόζει νὰ ἔχει τὴν ἐξουσία στὴν ψυχὴ, γιὰτὶ γνώρισμά της εἶναι ἡ σοφία καὶ ἔχει τὴν εὐθύνη γιὰ τὸ σύνολο τῆς ψυχῆς («τῷ μὲν *λογιστικῷ* ἄρχειν προσπίκει, σοφῶ ὄντι καὶ ἔχοντι τὴν ὑπὲρ ἀπάσης τῆς ψυχῆς *προμύθειαν*»), γιὰ δὲ τὴ δύναμη τοῦ συ-

Σύμφωνα μὲ τὴν παραδεδομένη ἀντίληψη ποὺ κληροδότησε στὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, ὁλόκληρος ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου ἐρμηνεύεται μέσα ἀπὸ τὴ σύγκρουσιν ἐντὸς τῆς ψυχῆς ἀντιρρόπων δυνάμεων, τῶν μὲν καλῶν, τῶν δὲ κακῶν: ἂν σὲ αὐτὴ τῇ σύγκρουσιν ἐπικρατήσουν οἱ καλῆς δυνάμεις, τότε ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει τὴν ἀρετὴ· ἂν, ἀντίθετα, ἐπικρατήσουν οἱ κακῆς, ὁ ἄνθρωπος πέφτει στὴν κακία.

ναισθήματος, τὸ *θυμοειδές*, ὅτι ἀρμόζει νὰ ὑπακούει στὴ λογικὴ δύναμη καὶ νὰ συμμαχεῖ μαζί της («τῷ δὲ *θυμοειδεῖ* ὑπηκόω εἶναι καὶ *συμμάχῳ* τούτου»)¹⁰. Ὅσο γιὰ τὸ *ἐπιθυμητικόν*, τὴ δύναμη τῆς ἐπιθυμίας, ὁ Πλάτων προειδοποιεῖ ὅτι πρέπει νὰ προσέχουμε νὰ μὴν ἐνδυναμωθεῖ πέραν τοῦ δέοντος, ὥστε νὰ γυρέψει νὰ σφετερισθεῖ τὴν ἐξουσία στὴν ψυχὴ, πράγμα ποὺ ὀδηγεῖ στὴ συνολικὴ ἀνατροπὴ τοῦ βίου (ὁ *τηρήσετον μὴ τῷ πύμπλασθαι τῶν περὶ τὸ σῶμα καλουμένων ἡδονῶν πολὺ καὶ ἰσχυρὸν γενόμενον καταδουλώσασθαι καὶ ἄρχειν ἐπιχειρήσῃ ὧν οὐ προσπίκον αὐτῷ γένει, καὶ σύμπαντα τὸν βίον πάντων ἀνατρέψῃ*)¹¹.

Ἀξίζει σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ θυμηθοῦμε τὴν περίφημη εἰκόνα τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν πλατωνικὸ *Φαῖδρο*¹². Ἐκεῖ ἡ ψυχὴ εἰκονίζεται ὡς ἄρμα συρόμενο ἀπὸ δύο ἄλογα. Ὁ μὲν ἥνιόχος τοῦ ἄρματος εἰκονίζεται τὴ λογικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς,

10 Πλάτ., *Πολ.* 441e4-6.

11 Πλάτ., ὁ.π., 442a7-b3.

12 Πλάτ., *Φαῖδρ.* 246a κ.ε.

τὸ λογιστικόν, τὰ δὲ δύο ἄλογα ἀντιπροσωπεύουν τὶς δύο ἄλογες δυνάμεις, τὸ *θυμοειδές* καὶ τὸ *ἐπιθυμητικόν*, δηλαδὴ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν ἐπιθυμία. Κατὰ τὸν Πλάτωνα χρειάζεται μεγάλη τέχνη ἐκ μέρους τοῦ ἡνιόχου λογιστικοῦ, προκειμένου νὰ ὀδηγηθεῖ σωστὰ τὸ ἄρμα τῆς ψυχῆς, καθὼς οἱ δύο ἄλογες δυνάμεις σὰν ἀτίθασα ἄλογα (μὲ πῖδ ἀτίθασο βεβαίως τὴ δύναμη τῆς ἐπιθυμίας) παρακωλύουν τὴν ὀρθὴ πορεία τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀλήθεια. Καὶ ἂν μὲν ἡ λογικὴ δύναμη κρατᾷ γερὰ τὰ ἡνία, τὸ ἄρμα τῆς ψυχῆς πορεύεται ἀπαρέγκλιτα στὴν ὁδὸ τῆς ἀρετῆς· σὲ

«κατέδησαν δὴ τὸ τοιοῦτον ὡς θρέμμα ἄγριον», τὸ ἔδεσαν ἐκεῖ ὡς ἄγριο θηρίο, ὥστε νὰ βρῖσκεται ὅσο τὸ δυνατόν μακρύτερα ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ λογιστικοῦ, τὴν κεφαλὴ, καὶ νὰ τὸ ἐνοχλεῖ ὅσο τὸ δυνατόν λιγώτερο, «*θόρυβον καὶ βοὴν ὡς ἐλαχίστην παρέχον*»¹⁴. Ἀλλὰ καὶ ἡ παρομοίωση τοῦ *ἐπιθυμητικοῦ* μὲ «*πολυκέφαλον θρέμμα*» (θηρίο μὲ πολλὰ κεφάλια), στὸ Θ' βιβλίο τῆς *Πολιτείας*¹⁵, ἀποκτᾷ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον συνδυαζόμενη μὲ τὴν ἐρμηνεία ποῦ δίνει σὲ αὐτὴν ὁ Πρόκλος· κατὰ τὸν Πρόκλο, ὁ Πλάτων παρομοιάζει τὸ *ἐπιθυμητικόν* ὄχι μὲ πολλὰ ζῶα, ἀλλὰ μὲ ἓνα μὲν, ἀλλὰ

Ἐν ὀλίγοις, σύμφωνα μὲ τὴν παραδεδομένη ἀντίληψη ποῦ κληροδότησε στὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, ὀλόκληρος ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου ἐρμηνεύεται μέσα ἀπὸ τὴ σύγκρουση ἐντὸς τῆς ψυχῆς ἀντιρρόπων δυνάμεων, τῶν μὲν καλῶν, τῶν δὲ κακῶν: ἂν σὲ αὐτὴ τὴ σύγκρουση ἐπικρατήσουν οἱ καλὲς δυνάμεις, τότε ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει τὴν ἀρετὴ· ἂν, ἀντίθετα, ἐπικρατήσουν οἱ κακὲς, ὁ ἄνθρωπος πέφτει στὴν κακία.

διαφορετικὴ περίπτωση, τὸ ἄρμα τῆς ψυχῆς πέφτει στὸν γκρεμὸ τῆς κακίας.

Σὲ μιὰ τέτοια σύνδεση τῆς ὀρθῆς τάξεως τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία παρεισφρῦει ἀναπόφευκτα μιὰ ἔντονη δυσπιστία ἀπέναντι στὶς δύο ἄλογες δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Αὐτὴ ἡ δυσπιστία, μάλιστα, εἶναι ἰδιαίτερα ἔντονη στὴν περίπτωση τοῦ *ἐπιθυμητικοῦ*, τὸ ὁποῖο ὁ Πλάτων εἶδαμε νὰ περιγράφει ὡς ἱκανὸ νὰ ἀνατρέψει «*σύμπαντα τὸν βίον πάντων*»¹³. Στὸν *Τίμαιο* ὁ Πλάτων γράφει ὅτι ἡ ἔδρα τοῦ *ἐπιθυμητικοῦ* εὐρίσκεται περὶ τὸ ἦπαρ, ὅπου οἱ θεοὶ

πολυκέφαλον, διότι τὸ *ἐπιθυμητικόν* διαχέεται σὲ πολλὰ καὶ ποικίλες ἐπιθυμίες, ἀλλὰ σὲ κάθε περίπτωση εἶναι ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον φιλοσώματον, «*ζῶν ἄλλοτε κατ' ἄλλην τῶν κεφαλῶν, αἰεὶ δὲ φιλοσωμάτως*»¹⁶. καὶ ἐξυπακούεται βέβαια ὅτι, στὸ πλαίσιο ἐνὸς νεοπλατωνισμοῦ σὰν αὐτοῦ τοῦ Πρόκλου, μιὰ ψυχικὴ δύναμη ποῦ εἶναι πάντοτε ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον φιλοσώματη δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τίποτε περισσότερο

¹⁴ Πλάτ., *Τιμ.* 70e-71a.

¹⁵ Πλάτ., *Πολ.* 589b1-2.

¹⁶ Πρόκλ., *Σχόλια εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος*, Kroll (ed.), vol. 1, 225.16-226.11.

¹³ Πλάτ., *Πολ.* 442b2-3.

ἀπὸ πάθος. Ἐξάλλου, ὁ Φίλων ὀνομάζει ρητῶς τὸ *θυμοειδές* καὶ τὸ *ἐπιθυμητικόν* «πάθη» τῆς ψυχῆς¹⁷.

Γενικά, ἡ παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία βασίζεται στὴν παραδοχὴ τῆς ὑπάρξεως ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀντιρρόπων καὶ ἀντιμαχομένων δυνάμεων. Σημειωτέον δὲ ὅτι αὐτὸ δὲν ἀφορᾷ μόνο τὴν πλατωνικὴ τριμερῆ διαίρεση τῆς ψυχῆς. Ἡ ἴδια παραδοχὴ λανθάνει ἤδη στὴν εὐρύτατα διαδεδομένη πυθαγορικὴ θέσις ὅτι τὸ σῶμα εἶναι «σῆμα», δηλαδὴ τάφος τῆς ψυχῆς (θυμηθεῖτε τὸ «*δημόσιον σῆμα*» στὸν Κεραμεικὸ), καὶ ἡ ψυχὴ ἀγωνίζεται νὰ ἀποδράσῃ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος.

Τὰ παραπάνω μᾶς δίνουν σαφῶς τὸ περιγράμμα τῆς παραδεδομένης ἀντίληψης γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Ἐν ὀλίγοις, σύμφωνα μὲ τὴν παρα-

ἐρμηνεύεται μέσα ἀπὸ τὴ σύγκρουση ἐντὸς τῆς ψυχῆς ἀντιρρόπων δυνάμεων, τῶν μὲν καλῶν, τῶν δὲ κακῶν: ἂν σὲ αὐτὴ τὴ σύγκρουση ἐπικρατήσουν οἱ καλὲς δυνάμεις, τότε ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει τὴν ἀρετὴ· ἂν, ἀντίθετα, ἐπικρατήσουν οἱ κακὲς, ὁ ἄνθρωπος πέφτει στὴν κακία.

Τὰ προβλήματα τῆς παραδεδομένης ἀντίληψης

Ἡ παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία μπορεῖ μὲν νὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ λειτουργικὴ καὶ εὐχρηστὴ καὶ νὰ δίνει ἀπάντηση σὲ βασικὰ ἐρωτήματα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, παράλληλα ὅμως ἐγείρει μείζονα προβλήματα, τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦν νὰ περνοῦν ἀπαρατήρητα, ἰδιαίτερα μάλιστα μὲ τὴν αὐγὴ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς.

Ἡ παραδεδομένη ἀντίληψη ἐρμηνεύει τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία μέσα ἀπὸ τὴ σύγκρουση ἐντὸς τῆς ψυχῆς ἀντιρρόπων δυνάμεων, τῶν μὲν καλῶν, τῶν δὲ κακῶν. Ἐὰν ὅμως, ὅπως ἀσφαλῶς δέχεται ἓνας χριστιανὸς διανοητής, ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο, τότε πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου κάποιες «κακὲς» δυνάμεις, ἢ ἔστω καὶ μία κάποια δύναμη ποὺ ἀπὸ τὴ φύση τῆς σύρει τὸν ἄνθρωπο στὰ πάθη καὶ τὴν κακία; Ἄν ὑπάρχει τέτοια δύναμη μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ δημιουργημένου ἀπὸ τὸν Θεό, τότε θὰ εἶναι καὶ αὐτὴ δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον, διότι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κτίστης κακῶν.

δεδομένη ἀντίληψη ποὺ κληροδότησε στὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, ὁλόκληρος ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου

α) *Πρόβλημα πρῶτο. Πῶς μπορεῖ ὁ Θεὸς νὰ εἶναι κτίστης κακῶν;*

Τὸ πρῶτο πρόβλημα δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε: Ἡ παραδεδομένη ἀντίληψη, ὅπως εἶδαμε, ἐρμηνεύει τὴν

17 Φίλ. Ἀλεξ., *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας* Α' 72.5-73.5.

ἀρετὴ καὶ τὴν κακία μέσα ἀπὸ τὴ σύγκρουση ἐντὸς τῆς ψυχῆς ἀντιρρόπων δυνάμεων, τῶν μὲν καλῶν, τῶν δὲ κακῶν. Ἐὰν ὅμως, ὅπως ἀσφαλῶς δέχεται ἕνας χριστιανὸς διανοητής, ὁ Θεὸς δημιουργήσε τὸν ἄνθρωπο, τότε πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου κάποιες «κακές» δυνάμεις, ἢ ἔστω καὶ μία κάποια δύναμη ποὺ ἀπὸ τὴ φύση της σύρει τὸν ἄνθρωπο στὰ πάθη καὶ τὴν κακία; Ἄν ὑπάρχει τέτοια δύναμη μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ δημιουρ-

γων ἀποδίδει σὲ κατώτερες θεότητες, οἱ ὁποῖες παρέλαβαν τὴν ἀρχὴ τῆς ψυχῆς ἀθάνατη καὶ ἔκτισαν πλάι σὲ αὐτὴν ἕνα ἄλλο εἶδος ψυχῆς, τὸ θνητό («*παραλαβόντες ἀρχὴν ψυχῆς ἀθάνατον, ... ἄλλο τε εἶδος ψυχῆς ἐν αὐτῷ προσωκοδόμουν τὸ θνητόν*»), γιὰ τὸ ὁποῖο μάλιστα γράφει ὅτι τὸ ἐγκατέστησαν μακριὰ ἀπὸ τὸ λογιστικόν, «*σεβόμενοι μαιίνειν τὸ θεῖον*», ἀπὸ φόβο δηλαδὴ μίπως μολύνουν τὸ θεϊκὸ στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου¹⁸. Ὁ Πλάτων δὲν εἶχε κανέναν ἀπολύτως λόγο νὰ ἀποδο-

Ἐὰν ἕνας χριστιανὸς διανοητὴς ἔκανε ἀποδεκτὴ τὴν παραδομένη ἀντίληψη περὶ συγκρούσεως μέσα στὸν ἄνθρωπο ἀντιρρόπων δυνάμεων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν ἔλκουν τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴν ἀρετή, οἱ δὲ πρὸς τὴν κακία, τότε θὰ ἀνέκυπτε καὶ ἕνα ἄλλο πρόβλημα, ἀκόμη πιὸ σημαντικό. Πιὸ συγκεκριμένα, σὲ τέτοια περίπτωση ὁ βυθισμένος στὰ πάθη καὶ τὴν κακία ἄνθρωπος θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ πεῖ: «Ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔχει βάλει μέσα μου μιὰ δύναμη ποὺ ἀπὸ τὴ φύση της μὲ ἔλκει στὸ πάθος καὶ τὴν κακία, τότε γιατί φέρω ἐγώ, ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος, τὴν εὐθύνη γιὰ τὸ πάθος καὶ τὴν κακία; Τὴν εὐθύνη φέρει ὁ Θεός, ποὺ ἔβαλε μέσα μου αὐτὴ τὴν ταραχοποιὸ δύναμη».

γημένου ἀπὸ τὸν Θεό, τότε θὰ εἶναι καὶ αὐτὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον, διότι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κτίστης κακῶν.

Τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν ἦταν βεβαίως λογικὸ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ διάνοια τοῦ Πλάτωνα. Ἀλλὰ ὁ Πλάτων προσπάθησε νὰ «ἀποδράσει» ἀπὸ αὐτὸ μέσα ἀπὸ ἕναν «ἐλιγμό». Πιὸ συγκεκριμένα, στὸν *Τίμαιο* ὁ Πλάτων ἀποδίδει στὸν θεὸ τὴ δημιουργία μόνο τῆς λογικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς, τοῦ *λογιστικοῦ*, τὴ δὲ δημιουργία τῶν δύο ἄλλων δυνάμε-

σει σὲ κατώτερες θεότητες τὴ δημιουργία τῶν δύο ἀλόγων δυνάμεων τῆς ψυχῆς,

¹⁸ Πλάτ., *Τιμ.* 69c3-d1: «*Καὶ τῶν μὲν θεῶν αὐτὸς [ἐνν. ὁ θεός] γίνεται δημιουργός, τῶν δὲ θνητῶν τὴν γένεσιν τοῖς ἑαυτοῦ γεννήμασιν δημιουργεῖν προσέταξεν. Οἱ δὲ μιμούμενοι, παραλαβόντες ἀρχὴν ψυχῆς ἀθάνατον, τὸ μετὰ τοῦτο θνητὸν σῶμα αὐτῇ περιετόρνευσαν ὄχημά τε πᾶν τὸ σῶμα ἔδοσαν ἄλλο τε εἶδος ἐν αὐτῷ ψυχῆς προσωκοδόμουν τὸ θνητόν, δεινὰ καὶ ἀναγκαῖα ἐν ἑαυτῷ παθήματα ἔχον... Καὶ διὰ ταῦτα δὴ σεβόμενοι μαιίνειν τὸ θεῖον, ὅτι μὴ πᾶσα ἦν ἀνάγκη, χωρὶς ἐκείνου κατοικίξουσιν εἰς ἄλλην τοῦ σώματος οἰκίαν τὸ θνητόν.*»

παρά μόνον ἐὰν συνειδητοποιοῦσε καὶ ὁ ἴδιος τὸ πρόβλημα ποῦ θὰ ἀνέκυπτε ἀπὸ τυχὸν ἀπόδοσι στὸν θεὸ τῆς δημιουργίας δύο δυνάμεων οἱ ὁποῖες ἐν ὀλίγοις εἶναι ὑπεύθυνες γιὰ κάθε ἠθικὸ παραστράτημα τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅμως ἓνας στοιχειωδῶς συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν χριστιανὸς διανοητὴς δὲν ἔχει τὴν «πολυτέλεια» νὰ καταφύγει σὲ ἓναν «ἐλιγμό» σὰν αὐτὸν τοῦ Πλάτωνα, ἀποδίδοντας τὴ δημιουργία τῶν ὁπίων «ταραχοποιῶν» δυνάμεων τῆς ψυχῆς σὲ κατώτερες θεότητες. Ἔτσι, τὸ πρόβλημα παραμένει καὶ ἀπαιτεῖ μιὰ πιὸ ριζικὴ ἀντιμετώπιση.

β) Πρόβλημα δεύτερο: Τὸ πρόβλημα τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν κακία.

Ἐὰν ἓνας χριστιανὸς διανοητὴς ἔκανε ἀποδεκτὴ τὴν παραδεδομένη ἀντίληψη περὶ συγκρούσεως μέσα στὸν ἄνθρωπο ἀντιρροπῶν δυνάμεων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν ἔλκουν τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴν ἀρετή, οἱ δὲ πρὸς τὴν κακία, τότε θὰ ἀνέκυπτε καὶ ἓνα ἄλλο πρόβλημα, ἀκόμη πιὸ σημαντικό. Πιὸ συγκεκριμένα, σὲ τέτοια περίπτωση ὁ βυθισμένος στὰ πάθη καὶ τὴν κακία ἄνθρωπος θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ πει:

«Ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔχει βάλει μέσα μου μιὰ δύναμη ποῦ ἀπὸ τὴ φύση της μὲ ἔλκει στὸ πάθος καὶ τὴν κακία, τότε γιατί φέρω ἐγώ, ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος, τὴν εὐθύνη γιὰ τὸ πάθος καὶ τὴν κακία; Τὴν εὐθύνη φέρει ὁ Θεός, ποῦ ἔβαλε μέσα μου αὐτὴ τὴν ταραχοποιὸ δύναμη».

Ἡ παραπάνω διατύπωση μπορεῖ νὰ μοιάζει προκλητικὴ, ἀλλὰ ἀπνηεῖ ἓνα ἐντελῶς πραγματικὸ πρόβλημα: Ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔχει ἐμφυτεύσει στὸν ἄνθρωπο κάποια δύναμη ποῦ ἀπὸ τὴ φύση της σύρει τὸν ἄνθρωπο στὴν κακία καὶ τὸ πάθος, τότε κανένας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μεμφθεῖ τὸν μοχηρὸ

ἄνθρωπο γιὰ τὴν κακία του. Σὲ τέτοια περίπτωση, ὅπως γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, κανένας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μεμφθεῖ τὴν κακία, καθὼς αὐτὴ θὰ ἐπικαλεῖτο ὡς δημιουργὸ καὶ πατέρα της τὸν Θεὸ («Θεὸν ἑαυτῆς ἐπιγραφομένη ποιητὴν

Τὴ χαριστικὴ βολὴ στὴν παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία δίνει τὸ ἴδιο τὸ γεγονός τῆς ἐνανθρώπισης τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό, ὅπως θὰ δοῦμε, κυριολεκτικὰ ἀνατρέπει ὅλα τὰ δεδομένα.

καὶ πατέρα»)¹⁹.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς παρατηρεῖ μὲ κάθε εἰλικρίνεια ὅτι, ἐὰν ὑπῆρχε κάτι στὴ φύση ἐν γένει τὸ ὁποῖο ἀντέκειτο πρὸς τὸν Θεὸ, τὴν εὐθύνη δὲν θὰ τὴν ἔφερε ἡ φύση, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ Θεός: «Καὶ γὰρ εἰ τυχὸν φαίη τις, ὡς ἀντιπίπτει Θεῷ τι τῶν κατὰ τὴν φύσιν, αὐτοῦ μᾶλλον ἢ τῆς φύσεως ὑπάρχει τὸ ἐγκλημα· πόλεμον φυσικῶς ἐνθεμένον τοῖς οὐσί, πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ καὶ ἀλλήλων στάσιν τε καὶ μάχην»²⁰.

Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι μικρὸ, ἀλλὰ ἀπειλεῖ μὲ κατάρρευση ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας.

19 Γρηγ. Νύσσ., *Λόγος κατηχητικὸς ὁ μέγας*, ed. J. Srawley, 5.112-115: «Ὀυδεμία κακοῦ γένεσις ἐκ τοῦ θεοῦ βουλήματος τὴν ἀρχὴν ἔσχεν· ἢ γὰρ ἂν ἔξω μέμφεως ἦν ἡ κακία, Θεὸν ἑαυτῆς ἐπιγραφομένη ποιητὴν καὶ πατέρα».

20 Μαξ. Ὁμολ., *Ἐγχειρίδια θεολογικὰ καὶ ἀντιρρητικά*, Opusculum 7, *Τόμος δογματικὸς σταλεῖς ἐν Κύπρῳ πρὸς Μαρίνον διάκονον*, ed. J.-P. Migne, PG 91, 80 A.

Γιατί καμμία ήθικη φιλοσοφία δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ, ἂν ἀδυνατεῖ νὰ ἀποδώσει στὸν κατὰ κακίαν διάγοντα ἄνθρωπο τὴν εὐθύνη τῆς κακίας του.

Τὸ πρόβλημα καθίσταται ἀκόμη πιὸ αἰσθητὸ μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ. Γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐξηγήσαμε,

γὰρ ἔδωκεν ὁ Θεὸς δύναμιν τῇ φύσει νικῆσαι τὴν προαίρεσιν πρὸς Αὐτὸν τὴν καλὴν», ὅπως γράφει καὶ ὁ Ἰσαὰκ ὁ Σύρος²¹.

γ) Πρόβλημα τρίτο: Ἡ μεγάλη ἀνατροπὴ μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ.

Ἡ παραδεδομένη ἀντίληψη ἐρμηνεύει τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία μέσα ἀπὸ τὴ σύγκρουση ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀντιρρόπων καὶ ἀντιμαχομένων δυνάμεων, τῶν μὲν «καλῶν», τῶν δὲ «κακῶν». Πῶς εἶναι ὁμως δυνατόν κάτι τὸ ἐγγενῶς «κακό» νὰ συνυπάρχει μὲ τὴ θεία φύση στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ; Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι ἀνυπέρβλητο. Ἄν, ὅπως προϋποθέτει ἡ παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία, ὑπάρχουν στὴν ἀνθρώπινη φύση δυνάμεις ἐγγενῶς «κακές», τότε δὲν μένουν παρὰ μόνον οἱ ἀκόλουθες δύο ἐπιλογές:

- εἶτε, πρῶτον, ὁ Χριστός, ὄντας Θεός,*
- δὲν προσέλαβε καθ' ὀλοκληρίαν τὴν ἀνθρώπινη φύση,*
- εἶτε, δεύτερον, ἂν προσέλαβε τὴν ἀνθρώπινη φύση,*
- δὲν ἦταν καθ' ὀλοκληρίαν Θεός.*

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε τί εἶναι οἱ δύο αὐτὲς ἐπιλογές, οἱ μόνες ποὺ μένουν, ἂν ἐξακολουθήσουμε νὰ δεχόμεστε τὴν παραδεδομένη ἀντίληψη: εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἡ ρίζα ὅλων τῶν χριστολογικῶν αἰρέσεων!

ἕνας συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν χριστιανὸς διανοητὴς δὲν μπορεῖ νὰ συνεχίσει νὰ δέχεται ἐλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔχει ἐμφυτεύσει στὴν ἀνθρώπινη φύση δυνάμεις ποὺ ἀπὸ τὴ φύση τους ἔλκουν τὸν ἄνθρωπο στὸ πάθος καὶ τὴν κακία, ἢ ἔστω καὶ μία τέτοια δύναμη. Ὁ Θεὸς δὲν θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ ἔχει βάλει στὴν ψυχὴ κάποια δύναμη ἀπὸ τὴ φύση τῆς ἀνασταλτικῆς τῆς πρὸς Αὐτὸν κινήσεως τοῦ ἀνθρώπου. «Οὐ

Ἦδη τὰ παραπάνω προβλήματα θὰ ἀρκοῦσαν νὰ κάνουν τοὺς χριστιανοὺς διανοητὲς καὶ φιλοσόφους νὰ ἀναζητήσουν μιὰ ἐναλλακτικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Ἀλλὰ τὴ χαριστικὴ βολὴ στὴν παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία δίνει τὸ ἴδιο τὸ

²¹ Ἰσαὰκ Σύρ., *Λόγοι ἀσκητικοί*, Λόγος ΚΖ' 3.3 κ.έ. (Bedjan Λόγος 8), *ΕΠΕ*, Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν 8Β, σελ. 12.

γεγονός τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό, ὅπως θὰ δοῦμε, κυριολεκτικὰ ἀνατρέπει ὅλα τὰ δεδομένα.

Ὅφειλομε βεβαίως νὰ παραδεχθοῦμε ἐδῶ παρενθετικά, μὲ κάθε εἰλικρίνεια, ὅτι οἱ χριστολογικὲς ἔριδες ποὺ ταλάνισαν τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες ξενίζουν συχνὰ ἀκόμη καὶ αὐτοὺς ποὺ ἐντελῶς καλοπροαίρετα ἀρχίζουν νὰ μελετοῦν τὴν ἑλληνοχριστιανικὴ φιλοσοφία. Δὲν θὰ ἦταν δύσκολο νὰ νιώσει κανεὶς ἀκόμη καὶ ὅτι ἡ ἀνάλωσις σὲ αὐτὲς τὶς ἀτέρμονες χριστολογικὲς συζητήσεις ἀποτελεῖ ἔκτροπὴ ἀπὸ τὸν πυρῆνα τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας, ποὺ εἶναι βεβαίως ἡ «καινὴ ἐντολή» τῆς ἀγάπης. Ὁμολογῶ ὅτι καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔνωθα παλαιότερα νὰ μὲ ἐκφράζει ἀπολύτως αὐτὸ ποὺ γράφει σχετικὰ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ ὁποῖος διερωτᾶται πῶς ἔφθασαν οἱ χριστιανοὶ στὸ σημεῖο «νὰ δέσουν τὰ χέρια καὶ νὰ ὀπλίσουν τὶς γλῶσσες»:

«Ἐκεῖνο δὲ πρῶτον λογιώμεθα, τίς ἡ τοσαύτη περὶ τὸν λόγον φιλοτιμία καὶ γλωσσαλία; τίς ἡ καινὴ νόσος αὕτη καὶ ἀπληστία; τί τὰς χεῖρας δῆσαντες τὰς γλῶσσας ὀπλίσαμεν;»²².

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ χριστολογικὲς συζητήσεις ἐκτρέπονταν κάποτε σὲ ὑπερβολές, οἱ ὁποῖες εἶναι φυσικὸ νὰ ἐνοχλοῦν. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ἀναφέρεται μὲ σκωπτικὴ καὶ περιπαικτικὴ διάθεσις σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς «αὐτοσχεδίους τῆς θεολογίας δογματιστάς» ποὺ γέμιζαν τὶς πόλεις, πλημμυρίζοντας τὰ στενά, τὶς ἀγορές, τὶς πλατεῖες, τὶς συνοικίες. Ὅπως γράφει χαρακτηριστικὰ, ἂν στὴν ἀγορὰ ρωτήσεις πόσο κάνει ἓνα προϊόν, ὁ πωλητὴς βρῖσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ἀρχίσει τὶς φιλοσοφίες «περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου»: ἂν ρωτήσεις πόσο

κάνει τὸ ψωμί, ὁ ἄρτοποιὸς ἀπαντᾷ «Μεῖζων ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ὑποχείριος»: ἂν πρὶς ὅτι τὸ λουτρὸ εἶναι καλὸ, αὐτὸς ποὺ βρῖσκεται δίπλα σου δράττεται τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐξηγήσει ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι «ἐξ οὐκ ὄντων». Ὅλη αὐτὴ ἡ κατάστασις προκαλεῖ βεβαίως τὴν εὐλογη ἀποστροφὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, ὁ ὁποῖος ξεσπᾷ:

«Δὲν ξέρω πῶς νὰ ὀνομάσω αὐτὸ τὸ κακό, φρενίτιδα ἢ τρέλα ἢ κάτι σὰν ἐπιδημία, ποὺ ὀδηγεῖ στὴν παράκρουσι»²³.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, βεβαίως, δὲν μπορούμε νὰ παραβλέπουμε ὅτι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ὁρθοδοξίας οἱ μεγάλοι πρωταγωνιστὲς σὲ αὐτὲς τὶς χριστολογικὲς συζητήσεις ἦταν ἀκριβῶς οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ποὺ ἔγραφαν τὰ παραπάνω. Τὸ πῶς χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ ὁποῖος ἀναλώθηκε σὲ ἔργα ἀγάπης

²³ Γρηγ. Νύσ., *Λόγος περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸν δίκαιον Ἀβραάμ*, ed. J.-P. Migne, PG 46, 557A-C: «Καὶ νῦν εἰσι κατ' ἐκείνους τοὺς Ἀθηναίους, εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦντες, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκοῦειν καινότερον, χθιζοὶ τινες καὶ πρωῖζοι ἐκ τῶν βαναύσων ἐπιτηδευμάτων ὁρμώμενοι, αὐτοσχέδιοι τινες τῆς θεολογίας δογματισταί, τάχα τινὲς οἰκέται καὶ μαστιγία, καὶ τῶν δουλικῶν διακονημάτων δραπέται, σεμνῶς ἡμῖν περὶ τῶν ἀλήπτων φιλοσοφοῦσιν. Οὐκ ἀγνοεῖτε πάντως πρὸς τίνας ὁ λόγος βλέπει. Πάντα γὰρ τὰ κατὰ τὴν πόλιν τῶν τοιούτων πεπλήρωται, οἱ στενωποί, αἱ ἀγοραὶ, αἱ πλατεῖαι, τὰ ἄμφοδα· οἱ τῶν ἱματίων κάπηλοι, οἱ ταῖς τραπέζας ἐφροστικότες, οἱ τὰ ἐδώδιμα ἡμῖν ἀπεμπολοῦντες. Ἐὰν περὶ τῶν ὀβολῶν ἐρωτήσης, ὁ δέ σοι περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου ἐφιλοσόφησε· κἂν περὶ τιμῆματος ἄρτου πύθου, “Μεῖζων ὁ Πατὴρ”, ἀποκρίνεται, “καὶ ὁ Υἱὸς ὑποχείριος”. Εἰ δέ, “Τὸ λουτρὸν ἐπιτίθειόν ἐστιν”, εἶπαι, ὁ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν εἶναι διωρίσατο. Οὐκ οἶδα τί χρεὶ τὸ κακὸν τοῦτο ὀνομάσαι, φρενίτιν ἢ μανίαν ἢ τι τοιοῦτον κακὸν ἐπιδήμιον, ὃ τῶν λογισμῶν τὴν παραφορὰν ἐξεργάζεται».

²² Γρηγ. Ναζ., *Λόγος θεολογικὸς πρῶτος. Πρὸς Ἐυνομιανούς προδιάλεξις* (Λόγος ΚΖ'), ed. J. Barbel, 7.4-7 (= ed. J.-P. Migne, PG 36, 20 B).

μὲ ἀποκορύφωμα τὴν περίφημη «Βασιλειάδα», παρὰλληλα ὅμως στάθηκε ὁ ἴδιος θεωρητικὸς στυλοβάτης καὶ ἀνυποχώρητος ὑπέρμαχος τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπέναντι στὶς αἰρέσεις, φθάνοντας νὰ ἀπαντήσῃ στὸν ὑπαρχο Μόδεστο, ποὺ τὸν ἀπειλῆσε κάποτε μὲ θάνατο, ὅτι γιὰ ἓνα πρᾶγμα λυπόταν μόνο, ὅτι στὴ ζωὴ ὑπάρχει ἓνας μόνο θάνατος, καὶ δὲν ἔβρισκε τρόπο νὰ ἀγωνισθεῖ γιὰ τὴν ἀλήθεια μὲ πολλοὺς θανάτους^{24!!!} Ὅπως εἶναι φανερό, δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ἐλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ ὅτι οἱ χριστολογικὲς ἔριδες ἀποτελοῦν ἐκτροπὴ ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ἀλήθεια, ἢ ὅτι ὅσοι ἐνεπλάκισαν σὲ αὐτές, ἀσχολούμενοι μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, λησμόνησαν τὸν ἄνθρωπο.

Καὶ ὄχι μόνο δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε κάτι τέτοιο, ἀλλὰ καὶ φαίνεται ὅτι αὐτὸ ποὺ συμβαίνει στὴν πραγματικότητα εἶναι τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο. Ὅχι μόνο δηλαδὴ δὲν ἀληθεύει ὅτι ὅσοι ἐνεπλάκισαν στὶς χριστολογικὲς συζητήσεις, ἀσχολούμενοι μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, λησμόνησαν τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ στὴν πραγματικότητα, προβληματιζόμενοι πάνω στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ἀναζητοῦσαν ἐναγωνίως μιὰ ἀπάντησι ἀκριβῶς σὲ ἐρωτήματα σχετικὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους διανοητὲς τῆς Ὁρθοδοξίας τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὁ Γεώργιος Φλορόσφκν, σχολιάζει σχετικὰ ὅτι «Στὸ Βυζάντιο τὰ ἀνθρωπολογικὰ θέματα ἐξετάζονταν σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς χριστολογικὲς συζητήσεις»²⁵. Καὶ ὄχι

μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ διατυπώνει τὴν ἐξῆς τολμηρὴ ἐκτίμησι: «Ἴσως οἱ χριστολογικὲς ἔριδες καὶ φιλονεικίαι προσέλαβαν τέτοια ἔνταση, ὀξύτητα καὶ διάρκεια στὸ Βυζάντιο, ἐπειδὴ ὅ,τι συζητεῖτο σ' αὐτὲς τὶς χριστολογικὲς συζητήσεις ἦταν τὸ ἀνθρωπολογικὸ πρόβλημα»^{26!}

Πράγματι, ὅπως θὰ ὑποστηρίξουμε ἐδῶ, τὸ γεγονός τῆς ἐνανθρώπησις τοῦ Χριστοῦ καταφέρει τὴ χαριστικὴ βολὴ στὴν παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία, ποὺ ἄλλωστε εἶδαμε ὅτι ἦταν καὶ ἀπὸ ἄλλες ἀπόψεις προβληματικὴ. Θυμίζουμε ὅτι ἡ παραδεδομένη αὐτὴ ἀντίληψη ἐρμηνεύει τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία μέσα ἀπὸ τὴ σύγκρουσι ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀντιρρόπων καὶ ἀντιμαχομένων δυνάμεων, τῶν μὲν «καλῶν», τῶν δὲ «κακῶν». Πῶς εἶναι ὅμως δυνατόν κάτι τὸ ἐγγενῶς «κακὸ» νὰ συνυπάρχει μὲ τὴ θεία φύσι στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ; Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι ἀνυπερβλήτο. Ἄν, ὅπως προϋποθέτει ἡ παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία, ὑπάρχουν στὴν ἀνθρώπινη φύσι δυνάμεις ἐγγενῶς «κακές», τότε δὲν μένουν παρὰ μόνον οἱ ἀκόλουθες δύο ἐπιλογές:

– εἴτε, πρῶτον, ὁ Χριστός, ὄντας Θεός, δὲν προσέλαβε καθ' ὀλοκληρίαν τὴν ἀνθρώπινη φύσι,

– εἴτε, δεύτερον, ἂν προσέλαβε τὴν ἀνθρώπινη φύσι, δὲν ἦταν καθ' ὀλοκληρίαν Θεός.

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε τί εἶναι οἱ δύο αὐτὲς ἐπιλογές, οἱ μόνες ποὺ μένουν, ἂν ἐξακολουθήσουμε νὰ δεχόμαστε τὴν παραδεδομένη ἀντίληψη: εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἡ ρίζα ὅλων τῶν χριστολογικῶν αἰρέσεων!

24 Γρηγ. Νύσσ., *Κατὰ Εὐνομίον ἀντιρρητικὸς Α'*, ed. W. Jaeger, A' 1, 135.5.-8 (= ed. J.-P. Migne, PG 45, 292 CD): «*Λυπεῖσθαι δὲ μόνον ἔλεγεν ὅτι εἷς ἐστὶν ἐν τῇ φύσει θάνατος καὶ οὐδεμίαν μηχανὴν ἐξευρίσκει πολλοῖς δυνηθῆναι θανάτοις τῆς ἀληθείας προαγωνίασθαι*».

25 Γεωργίου Φλορόσφκν, *Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ ἔκτου, ἑβδόμου καὶ ὀγδόου αἰῶνα*, μετάφρ. Π. Κ. Πάλλν, Ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσα-

λονίκη 1993, σελ. 338.

26 Γεωργίου Φλορόσφκν, *Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ πέμπτου αἰῶνα*, μετάφρ. Π. Κ. Πάλλν, Ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 17-18.

Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ ἐδῶ μιὰ πολὺ σύντομη καὶ κατ' ἀνάγκην σχηματικὴ ἀναφορὰ στὶς μεγάλες χριστολογικὲς αἱρέσεις, γιὰ νὰ κατανοήσουμε πῶς τὰ ἐρωτήματα γιὰ τὸν Χριστὸ ἦταν στὴν πραγματικότητα καὶ ἐρωτήματα γιὰ τὸν ἄνθρωπο, καὶ περαιτέρω, πῶς καὶ γιατί πίσω ἀπὸ ὅλες τὶς μείζονες χριστολογικὲς αἱρέσεις κρύβεται ἡ παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία, ποὺ παρουσιάσαμε παραπάνω.

Ἡ πρώτη μείζων χριστολογικὴ αἵρεση ἦταν ἡ αἵρεση τοῦ *Δοκητισμοῦ*. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν, ὁ Χριστὸς ἐμφανίσθηκε μὲ τὴ μορφή ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν *σαρκώθηκε*. Φαινόταν νὰ εἶχε ἀνθρώπινο σῶμα (ἐξ οὗ καὶ *Δοκητισμός* < *δοκέω-ῶ* = φαίνομαι), ἀλλὰ δὲν εἶχε πραγματικά, οὔτε καὶ μπορούσε ποτὲ νὰ ἔχει. Προφανῶς, γιὰ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ *Δοκητισμοῦ* ἦταν ἀδιανόητο νὰ ἔχει προσλάβει ὁ Θεὸς κάτι τὸ ἐγγενῶς «κακό», ὅπως οἱ ἴδιοι ἀντιλαμβάνονταν τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, σύμφωνα ἄλλωστε μὲ τὴν παραδεδομένη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀντίληψη. Ἡ ὀρθόδοξη ἀπάντηση στὴν αἵρεση τοῦ *Δοκητισμοῦ* ἦλθε μὲ τὴν πλήρη καταξίωση καὶ ἀπεννοχοποίηση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Εἶναι σημαντικό νὰ καταλάβουμε ὅτι τὴν πραγματικὴ καταξίωση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος δὲν θὰ τὴ βροῦμε στὴν ἀρχαιότητα, ποὺ ἤθελε τὸ σῶμα νὰ εἶναι «*σῆμα*», δηλαδὴ τάφος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἀλλὰ στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, ποὺ δὲν δίστασαν νὰ δεχθοῦν ὅτι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα ἐνώθηκε μὲ τὴ θεία φύση στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

Ἄλλη μείζων χριστολογικὴ αἵρεση ἦταν ὁ *Ἀπολλιναρισμός*. Ὁ εἰσηγητὴς τῆς, ὁ λόγιος ἐπίσκοπος Λαοδικείας Ἀπολλινάριος, ὑποστήριξε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι σύνθετος ἀπὸ *σῶμα, ψυχὴ καὶ νοῦ*. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπολλινάριο, ὁ Χριστὸς, ἐρχόμε-

Τὴ χαριστικὴ βολὴ στὴν παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία δίνει τὸ ἴδιο τὸ γεγονός τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Χριστοῦ.

νος στὴ γῆ, προσέλαβε ἀνθρώπινο σῶμα καὶ ἀνθρώπινη ψυχὴ, στὴ θέση ὅμως τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ ἔβαλε τὴ θεότητά Του. Ὅπως εἶναι φανερό, ὁ Ἀπολλινάριος ἦταν δέσμιος τῆς παραδεδομένης ἀντιλήψεως ὅτι ὑπάρχει κάτι τὸ ἐγγενῶς «κακό» στὴν ἀνθρώπινη φύση, ποὺ ἡ τυχὸν ἐπικρατησί του ἐξηγεῖ τὴν κακία· μόνο ποῦ, κατ' αὐτόν, τὸ ἐγγενῶς «κακό» αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε τὸ σῶμα οὔτε ἡ ἐπιθυμία ἢ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, τὸν ὁποῖο ἔβλεπε ὡς συνυφασμένο μὲ τὴν ἁμαρτία, καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἐξαιρούσε ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ *Μονοφυσιτισμός* προσπάθησε νὰ ξεπεράσει τὸ ἀδιέξοδο μὲ ἄλλο τρόπο. Ὑποστήριξε ὅτι δὲν εἶναι σωστὸ νὰ μιλάμε γιὰ δύο φύσεις στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, διότι ἡ θεία φύση ἀπορρόφησε καὶ ἐξαφάνισε τὴν ἀνθρώπινη, σὰν σταγόνα μέλι στὸν ὠκεανό. Ἔτσι, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ *Μονοφυσιτισμοῦ* μπορούσαν νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ δέχονται τὴν παραδεδομένη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὑπάρχουν στὴν ἀνθρώπινη φύση ἐγγενῶς «κακές» δυνάμεις, χωρὶς ὅμως νὰ νιώθουν ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦν

ὅτι αὐτὲς οἱ δυνάμεις ὑπάρχουν πλέον στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, καθὼς ὑποστήριζαν ὅτι ἔχουν ἀπορροφηθεῖ ἀπὸ τὸ ἄπειρο μεγαλεῖο τῆς θείας φύσης.

Ἡ τελευταία μείζων χριστολογικὴ αἵρεση, ὁ *Μονοθελητισμός*, δεχόταν ὅτι στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχουν μὲν δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρώπινη, ἀλλὰ μία μόνο θέληση καὶ ἐνέργεια: ἡ θεία. Προφανῶς, ἡ ἀνθρώπινη θέληση καὶ ἐνέργεια λογιζόταν ὡς ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας.

Στὸν ἀντίποδα, ὑπάρχει ἡ μείζων αἵρεση τοῦ *Ἀρειανισμοῦ*. Οἱ ὁπαδοὶ του ἐπέλεξαν νὰ ἀθετήσουν ὄχι τὴν ἀνθρώπινη, ἀλλὰ τὴν θεία φύση τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστός, ἔλεγον, ἔγινε ἄνθρωπος, προσέλαβε δηλαδὴ στὸ ἀκέραιο τὴν ἀνθρώπινη φύση (ποὺ κατὰ τὴν παραδεδομένη ἀντίληψη ἔχει καὶ ἐγγενῶς «κακές» δυνάμεις). Ἀλλὰ δὲν ἦταν Θεός. Ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας. Ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι Θεός, ἀλλὰ ἐν χρόνῳ δημιουργήμα τοῦ Πατρὸς.

Ὑπάρχει, τέλος, καὶ ἡ αἵρεση τοῦ *Νεστοριανισμοῦ*, ποὺ προσπάθησε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο μὲ ἕναν ἄλλο τρόπο: ὄχι ἀθετώντας τὴν θεία ἢ τὴν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ... ἀρνούμενη τὴν ἔνωσή τους. Κατὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ *Νεστοριανισμοῦ*, ὁ Χριστὸς δὲν ὑπῆρξε ἕνα ἐνιαῖο πρόσωπο, ἀλλὰ δύο: ὁ ἄνθρωπος Ἰησοῦς καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

Ἄς μᾶς συγχωρεθεῖ ἡ τόσο σχηματικὴ ἀναφορὰ στὶς μείζονες χριστολογικὲς αἱρέσεις. Σκοπὸς τῆς δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸ νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ αἱρέσεις ἀποτελοῦν διαφορετικὲς προσπάθειες νὰ ἀθετηθεῖ ἡ πλήρης ἔνωση τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Καὶ περαιτέρω, νὰ καταλάβουμε ὅτι ἡ κοινὴ αἰτία ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ ὅλες ἀνεξαιρέτως τὶς μείζονες χριστολογικὲς αἱρέσεις εἶναι τὸ ἀδιανόητον τῆς συνύπαρξης τῆς ἀνθρώ-

πινῆς φύσεως μὲ τὴν θεία, ἃν ἡ πρώτη ἔχει μέσα τῆς δυνάμεις ἐγγενῶς «κακές» – ὅπερ ἀκριβῶς συμβαίνει σύμφωνα μὲ τὴν παραδεδομένη ἀντίληψη περὶ τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, ποὺ ἐρμηνεύει τὸν ἠθικὸ ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου μέσα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀντιρρόπων καὶ ἀντιμαχομένων δυνάμεων, τῶν μὲν «καλῶν», τῶν δὲ «κακῶν», ποὺ ἡ ἐπικράτηση τῶν πρώτων φέρει τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀρετὴ, ἐνῶ ἡ ἐπικράτηση τῶν δευτέρων τὸν σύρει στὰ πάθη καὶ τὴν κακία.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ Ὁρθοδοξία δὲν μοιάζει νὰ ἔχει ἄλλη ἐπιλογὴ ἀπὸ τὸ νὰ ἀναζητήσει μιὰ ἐναλλακτικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοια λέμε ἐδῶ ὅτι τὸ γεγονός τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Χριστοῦ –ὡς δεδομένη συνένωση τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ– καταφέρει τὴν χαριστικὴ βολὴ στὴν παραδεδομένη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀντίληψη. Ἡ πρόκληση, βεβαίως, εἶναι μεγάλη, γιατί τὸ ζητούμενο δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ ἀπόρριψη μιᾶς κάποιας φιλοσοφικῆς θεωρίας, ἔστω καὶ ἐνὸς κολοσσοῦ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης σὰν τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ ἡ ἀναθεώρηση τῆς εἰκόνας ποὺ ἔχει ὁ μέσος ἄνθρωπος –ἀκόμη καὶ σήμερα– γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του, τὸν ἠθικὸ ἀγῶνά του, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας ἀνταποκρίθηκαν σὲ αὐτὴ τὴν μεγάλη πρόκληση εἶναι ἀληθινὰ ἀξιοθαύμαστος, ἐνδεικτικὸς τοῦ πνευματικοῦ τους μεγέθους, καὶ ἐπιπλέον ἀποτελεῖ, ὅπως εἶπαμε ἥδη στὴν ἀρχή, ἕνα ἀπὸ τὰ παράδειγμα τῆς συνάντησης καὶ γόνιμης σύνθεσης τῆς χριστιανικῆς πίστεως μὲ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία.

(συνεχίζεται)

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΠΑΙΞΕ, ΦΛΟΓΕΡΑ, ΤΑ ΩΣΑΝΝΑ

Ἡ μέρα πάει στὴ δύση της,
κλείνει τὰ πέταλά του τὸ λουλούδι
κι ἀπ' τῆς τσοπανοφύσητης
φλογέρας διασκορπιέται τὸ τραγούδι.

– Γιὰ σώπασε, τσοπάνε μου,
καὶ τὸ σκοπὸ τοῦ σουραυλιοῦ σου κόψε,
παράγγεila καὶ τ' ἄνεμου
τραχύλαλα νὰ μὴ σφυρίζει ἀπόψε.

Κι ἐσύ, διαβάτη, ἄνοιχ' τα
τὰ μυστικὰ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς σου,
ἀπόψε τὰ μεσάνυχτα
στρατιῆς νὰ ἴδεις Ἀγγέλων Παραδείσου.

Τόπους περνοῦν ἀπάτητους
τρεῖς Μάγοι καὶ τραβοῦνε στὸ σκοτάδι
κι ὧ πῶς τὸ μονοπάτι τους
ποθοῦνε νὰ τελειώσει, αὐτὸ τὸ βράδυ.

– Πές μου, βοσκέ, ποὺ μίλησες
μὲ τ' ἄλλα στὰ λιβάδια τσοπανούδια,
γεννήθηκαν βασιλίτσες
κι ἀκούγονται δοξαστικά τραγούδια;

– Βλάχο τὸ βλάχο μίλησα,
κοπάδια ὅπου φυλᾶνε τσελιγκάδες,
δὲν ἄκουσαν βασιλίτσα,
οὔτε καινούργιο ρίγα στοὺς ρηγάδες.

Ἦ φάτνη! Ἄφραστ' ἡ χάρις της,
ἀπ' ἄστρο τῆ νυχτιὰ λαμπροφωτιέται,
τὰ λόγια λέν' μιᾶς ἄρρητης
ῥῶδῆς πῶς Βασιλιάς ἐκεῖ γεννιέται.

Σὲ νέφος μέσαθε ἀπ' ἀχνό,
σ' ἀνασασμοῦ ἀπὸ βόδια σκόρπιο νέφος,
γεννιέται σι' ἀχυρόπαχνο
τοῦ κόσμου ὁ Βασιλιάς, τὸ θεῖο τὸ Βρέφος.

Ἀπὸ τὰ οὐρανοπάλατα,
πάρε ψαλμούς, ἀγέρι πρᾶο, καὶ πέτα
αὐλὲς τῆς νύχτας, λάλα τα,
λάλα τὰ ὠσαννὰ καὶ χρύσωνέ τα.

Φόρα, ψυχὴ μου, φόρα το,
τὸ θεοῦφασμένο ροῦχο φόρα,
σπάζει τοῦ ἐχθροῦ τὸ δόρατο,
ὁ ἄνθρωπος θεὸς γίνεται τώρα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ

50 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΤΟ ΔΙΑΣΤΗΜΟΠΛΟΙΟ «ΣΟΓΙΟΥΖ» ΠΡΩΤΑΘΛΗΤΗΣ ΤΟΥ ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΟΣ

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1967 ἐκτοξεύοταν ἀπὸ τὴν πρῶν Σοβιετικὴ Ἐνωση τὸ πρῶτο ἐπανδρωμένο διαστημόπλοιο «Σογιούζ» (“Soyuz” = Ἐνωση), τὸ ὁποῖο ἔμελλε νὰ βρῆται στὴν ἐπικαιρότητα γιὰ τὰ 50 ἐπόμενα χρόνια, μέχρι καὶ σήμερα ἀκόμη. Ὄταν τὸ 2011 ἀποσύρθηκαν ἀπὸ τὴν κυκλοφορία τὰ «Διαστημικὰ Λεωφορεῖα» τῆς NASA, τὰ διαστημόπλοια «Σογιούζ» παρέμειναν τὰ μοναδικὰ πού μετέφεραν τοὺς ἀστροναῦτες καὶ τοὺς κοσμοναῦτες στὸν Διεθνή Διαστημικὸ Σταθμό. Ἐπρόκειτο δὲ νὰ ἀποσυρθοῦν καὶ αὐτὰ τὸ 2014 καὶ νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ ἄλλα, νεώτερα καὶ πιὸ σύγχρονα, ἀλλὰ ἡ λειτουργία τους παρατάθηκε τοῦλάχιστον

καὶ περιλάμβανε πολλὰ διαστημόπλοια. Τὸ καθένα ἦταν κατασκευασμένο, γιὰ νὰ χωράει τρεῖς ἀστροναῦτες, καὶ περιείχε δύο καμπίνες διαστάσεων 2 x 2 x 2 μ. περίπου. Μία γιὰ νὰ φιλοξενεῖ τοὺς ἀστροναῦτες κατὰ τὴν ἐκτόξευση καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφή, καὶ ἄλλη μία γιὰ τὸ ὑπόλοιπο πρόγραμμα. Τὰ διαστημόπλοια αὐτὰ περιφέρονταν σὲ ὕψος 200 χλμ. ἕως 300 χλμ. πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς Γῆς. Εἶχαν βάρους 6,8 τόνους, μέγιστο μῆκος 7,5 μ., μέγιστη διάμετρο 2,72 μ. καὶ πλάτος βραχιόνων μὲ τὶς ἡλιακὲς μπαταρίες 8,37 μ.

Τὸ σκάφος «Σογιούζ», ὅπως καὶ τὰ περισσότερα σοβιετικά, εἶναι παράδειγμα ἀπλότητας καὶ πρακτικότητας στὴ σχεδίαση, κάτι πού τοῦ ἐξασφάλισε τὴ μα-

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1967 ἐκτοξευόταν ἀπὸ τὴν πρῶν Σοβιετικὴ Ἐνωση τὸ πρῶτο ἐπανδρωμένο διαστημόπλοιο «Σογιούζ» (“Soyuz” = Ἐνωση), τὸ ὁποῖο ἔμελλε νὰ βρῆται στὴν ἐπικαιρότητα γιὰ τὰ 50 ἐπόμενα χρόνια, μέχρι καὶ σήμερα ἀκόμη. Ὄταν τὸ 2011 ἀποσύρθηκαν ἀπὸ τὴν κυκλοφορία τὰ «Διαστημικὰ Λεωφορεῖα» τῆς NASA, τὰ διαστημόπλοια «Σογιούζ» παρέμειναν τὰ μοναδικὰ πού μετέφεραν τοὺς ἀστροναῦτες καὶ τοὺς κοσμοναῦτες στὸν Διεθνή Διαστημικὸ Σταθμό.

μέχρι τὸ 2020. Ἦδη ἔχουν συμπληρώσει πάνω ἀπὸ 135 ἐκτοξεύσεις, οἱ πλείστες τῶν ὁποίων ἦταν ἐπιτυχημένες.

Ἡ σειρά τῶν διαστημοπλοίων «Σογιούζ» τῆς πρῶν Σοβιετικῆς Ἐνωσης, καὶ τῆς Ρωσίας ἀργότερα, μετὰ τὸ 1990, ἐκτοξεύοταν μὲ τοὺς ὁμώνυμους πυραύλους

κροβιότητα καὶ ἀξιοπιστία του. Περιέχει: σύστημα προσανατολισμοῦ καὶ διεύθυνσης κατὰ τὴν πτήση καὶ τὴν προσγείωση, σύστημα κινήσεων πρόσδεσης καὶ προσανατολισμοῦ, συγκρότημα κινήσεων γιὰ τὴν προσέγγιση καὶ διόρθωση τῆς τροχιάς, συστήματα ραδιοεπικοινωνίας,

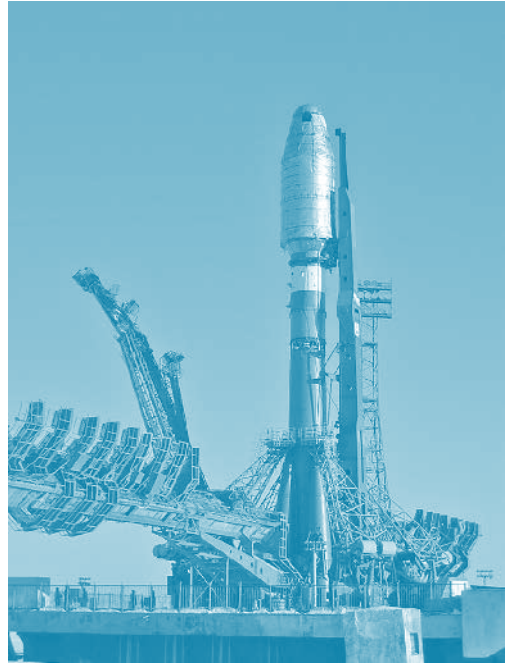
τροφοδότησης με ηλεκτρικό ρεύμα, σύνδεσης, ραδιοκατεύθυνσης, όμαλης προογείωσης κτλ.

Τὰ κύρια τμήματά του

Τὰ κύρια τμήματα στὰ πρῶτα «Σογιούζ» μέχρι καὶ τὸ 1970 (ἀλλὰ καὶ στὰ ἐπόμενα με κάποιες ἀλλαγές) εἶναι:

1. *Τροχιακὸ τμήμα.* Πρόκειται γιὰ ἓνα σχεδὸν σφαιροειδὲς διαμέρισμα, διαμέτρου 2,25 μ., μήκους 2,65 μ. καὶ βάρους 1.224 χιλ. Εἶναι ἐξοπλισμένο με ἐξωτερικὴ θυρίδα, ἀπὸ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ ἐπιχειρηθοῦν δραστηριότητες ἔξω ἀπὸ τὸ ὄχημα. Στὸ πρόσθιο μέρος ὑπάρχει σύστημα σύζευξης, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται γιὰ τὶς συνδέσεις με κατάλληλους μηχανισμούς. Αὐτὴ ἡ ἐκτοξευόμενη συσκευή χρησιμεύει ὡς θάλαμος γιὰ τὸ πλήρωμα, ὥσπου τὸ διαστημόπλοιο νὰ τεθεῖ σὲ τροχιά, γιὰ τὴ διεύθυνσή του κατὰ τὴν πτήση, κατὰ τὴν ἐπιστροφή στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Γῆς, στὸ ἀνοιγμα τῶν ἀλεξίπτωτων κτλ.

2. *Τμήμα ἐπανόδου.* Πρόκειται γιὰ ἓνα διαμέρισμα σὲ σχῆμα καμπάνας, μήκους 2,2 μ., διαμέτρου 2,3 μ. καὶ βάρους 2.675 χιλ. Στὸ τμήμα αὐτὸ φιλοξενοῦνται ἀπὸ ἓνας ἕως τρεῖς ἀστροναῦτες, ἀνάλογα με τὴ διάρκεια καὶ τὴ φύση τῆς ἀποστολῆς. Ὑπάρχουν φινιστρίνια καὶ περισκόπιο, ποὺ χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σύνδεσης σὲ τροχιά. Τὸ ὑπηρεσιακὸ ὄχημα, ποὺ χρησιμοποιεῖται ὡς θάλαμος ἐργασίας κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἐπιστημονικῶν πειραμάτων, ἀνάπαυση τοῦ πληρώματος καὶ μετάβασή του σὲ ἄλλο διαστημόπλοιο ἢ κατὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴ Γῆ. Τὰ ἄλλα τμήματα ἀπορρίπτονται ἢ καίγονται στὴν ἀτμόσφαιρα. Εἶναι ἐξοπλισμένο με ἀντιθερμικὴ προστασία καὶ με ἀλεξίπτωτο, ποὺ ἀνοίγει σὲ ὕψος 8,8 χιλμ. Ἡ προσεδάφιση γίνεται στὴν ξηρὰ, με τὴ βοήθεια ἀνασχετικῶν πυραύλων.

Τὸ διαστημικὸ σκάφος «Σογιούζ - 2» ἔτοιμο γιὰ ἐκτόξευση.

3. *Τμήμα ὀργάνων.* Εἶναι ἓνας κύλινδρος διαμέτρου 2,3 μ., μήκους ἐπίσης 2,3 μ. καὶ βάρους 2.075 χιλ., ὅπου στεγάζεται τὸ προωθητικὸ σύστημα καὶ τὰ ἠλεκτρονικὰ μηχανήματα. Τὸ ὄχημα αὐτὸ τῆς διακυβέρνησης προορίζεται γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν κυρίων συσκευῶν, τῶν ἐξοπλισμῶν καὶ τῶν συστημάτων ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴν πτήση σὲ τροχιά. Ἐκεῖ εἶναι οἱ δεξαμενὲς καυσίμων καὶ οἱ κινητήρες.

Οἱ Σοβιετικοὶ εἶχαν ἀνακοινώσει ὅτι τὸ «Σογιούζ» μποροῦσε νὰ πετάξει αὐτόνομο σὲ περιγῆινη τροχιά ἐπὶ 30 ἡμέρες, μολονότι καμμία ἀποστολὴ δὲν διήρκεσε τόσο πολὺ. Ἡ μεγαλύτερη ἀποστολή, στὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας τους, διήρκεσε σχεδὸν 18 ἡμέρες καὶ εἶχε διμελὲς πλήρωμα («Σογιούζ - 9», τὸ 1970).

Τὸ πρόγραμμα τῶν ἐπανδρωμένων πτήσεων «Σογιούζ» ξεκίνησε κατὰ τὴ

δεκαετία του 1960 από την τότε ΕΣΣΔ, ως μέρος της προσπάθειάς της να στείλει άνθρωπο στη Σελήνη. Όταν ο στόχος αυτός εγκαταλείφθηκε, το «Σογιούζ» συνέχισε να εξελίσσεται, ως μέρος τόσο έρευνητικών όσο και στρατιωτικών προγραμμάτων, κυρίως σε συνδυασμό με τους σοβιετικούς διαστημικούς σταθμούς των δεκαετιών 1970 και 1980. Το 2007 ήταν το μακροβιότερο διαστημικό πρόγραμμα στην ιστορία, με πάνω από 40 χρόνια εξέλιξης και 100 αποστολές. Παρά τα αρχικά του προβλήματα, σήμερα αποτελεί το πιο αξιόπιστο μέσο μεταφοράς ανθρώπων και εξοπλισμού σε τροχιά και, από όταν αποσύρθηκαν τα διαστημικά λεωφορεία το 2011, είναι μαζί με το κινεζικό «Σενζού» το μόνο μέσο για τροχιακές επανδρωμένες πτήσεις.

Ιστορικά στοιχεία

Η εξέλιξη του «Σογιούζ» άρχισε το 1964 από τον Σεργκέι Κορόλεφ (ή Κορολιώφ), και ο αρχικός του σκοπός ήταν να αποτελέσει το μέσο με το οποίο οι Σοβιετικοί θα έφθαναν στη Σελήνη. Αυτό θα γινόταν με την ένωση σε τροχιά δύο ή περισσότερων διαστημοπλοίων «Σογιούζ», χωρίς την ανάγκη ενός μεγάλου πυραύλου – φορέα, όπως ο πύραυλος «N – 1», που ανέπτυξε τότε η Σοβιετική Ένωση. Ο Κορόλεφ δεν ξησισε, για να δει το σχέδιό του να παίρνει σάρκα και όστα, και, αν και τροποποιημένα μη επανδρωμένα «Σογιούζ» πέταξαν γύρω από τη Σελήνη ως μέρος του προγράμματος «Ζόντ», η εξέλιξη του σκάφους πήρε άλλη τροπή. Συνδέθηκε με τα προγράμματα διαστημικών σταθμών, τόσο των άποτυχημένων στρατιωτικών «Άλμάζ», όσο και των «Σαλιούτ» και «Μίρ». Παρά τα αρχικά του προβλήματα, που κόστισαν τη ζωή του κοσμοναύτη Βλαδίμηρου Κομάροφ στην

πρώτη κιάλας πτήση («Σογιούζ – 1») και τριών άλλων κοσμοναυτών στην 11^η πτήση, το «Σογιούζ» αποδείχθηκε ένα πολύ αξιόπιστο μέσο διαστημικών μεταφορών. Το 2007 χρησιμοποιούνταν για την εξυπηρέτηση του Διεθνούς Διαστημικού Σταθμού, τόσο με τη μεταφορά πληρωμάτων, όσο και με τη μεταφορά εξοπλισμού και εφοδίων, μέσω της παραλλαγής μεταφοράς φορτίου «Προγκρές».

Τα σκάφη «Σογιούζ» μπορούν να καταταχθούν σε 6 σχεδιαστικές γενιές. Τα «Σογιούζ – 1 έως 11» (1967-1971) ήταν όχημα της πρώτης γενιάς, που μπορούσαν να μεταφέρουν έως τρία άτομα στο τμήμα επανεισόδου, χωρίς διαστημικές στολές λόγω έλλειψης χώρου. Οι στολές χρησιμοποιούνταν μόνο για εξωοχηματική δραστηριότητα και απορρίπτονταν μαζί με το τροχιακό τμήμα.

Μετά το δυστύχημα του «Σογιούζ – 11» το 1971, όπου τρεις κοσμοναύτες έχασαν τη ζωή τους λόγω αποσυμπίεσης, η σχεδίαση των σκαφών άλλαξε. Η πιο σημαντική μεταβολή ήταν ότι τώρα το πλήρωμα θα φορούσε τις διαστημικές στολές σε όλη τη διάρκεια της αποστολής. Η ικανότητα μεταφοράς ατόμων μειώθηκε από τρία σε δύο. Η τρίτη θέση καταλήφθηκε από ένα σύστημα ύποστηριξης ζωής. Επίσης, καταργήθηκαν τα φωτοηλεκτρικά και το σκάφος χρησιμοποιούσε μπαταρίες. Ο τύπος αυτός χρησιμοποιήθηκε από το 1973 μέχρι το 1981 και εξυπηρέτησε τους διαστημικούς σταθμούς «Σαλιούτ».

Χρησιμοποιώντας τις παρατηρήσεις τους κατά τη διάρκεια της κοινής αμερικανορωσικής αποστολής «Απόλλων – Σογιούζ» του 1975, οι Σοβιετικοί άπλοποιήσαν και έκτυπησαν τη σχεδίαση των «Σογιούζ». Ο νέος τύπος ήταν το «Σογιούζ – T», με δυνατότητα μεταφοράς τριών ατόμων με στολές. Επίσης, επέστρεψαν οι επιφάνειες συλλογής ήλιακής ενέργειας. Ο τύπος χρησιμοποιήθηκε από

τὸ 1976 ἕως τὸ 1986.

Τὸ «Σογιούζ – ΤΜ» ἦταν ἡ τέταρτη γενιὰ σκαφῶν (1986-2003) καὶ χρησιμοποιοῦντο γιὰ τὴ μεταφορὰ ἀπὸ καὶ πρὸς τὸν διαστημικὸ σταθμὸ «Μίρ». Πέρα ἀπὸ ἄλλες βελτιώσεις, διέθετε καὶ καινούργιο, πιὸ ἔξυπνο σύστημα σύνδεσης μὲ τὸν σταθμὸ.

Τὸ Σογιούζ – ΤΜΑ», ποὺ μπῆκε σὲ χρῆση τὸ 2003, ἦταν ἡ 5^η γενιὰ τοῦ διαστημοπλοίου, καὶ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴ συγκοινωνία μὲ τὸν Διεθνῆ Διαστημικὸ Σταθμὸ. Διέθετε περισσότερο ὡρὸ καὶ περισσότερες ἀνέσεις γιὰ τὸ πλήρωμα. Λειτουργοῦσε δὲ μέχρι τὸ 2010.

Ἀπὸ τὸ 2010 ἀρχίζει ἡ 6^η σειρὰ μὲ τὸ Σογιούζ ΤΜΑ-01Μ». Τὸ διαστημόπλοιο αὐτὸ μποροῦσε νὰ περιλαμβάνει σχεδὸν 70 κιλά ἐπιπρόσθετων ὑλικῶν χάρι στὴν καλύτερη διασύνδεση τῶν συσκευῶν μὲ τὸ σύστημα ψηφιακῆς διαχείρισης τοῦ διαστημοπλοίου. Αὐτό, ἐξάλλου, ἔδινε τὴ δυνατότητα μεταφορᾶς ἐπιπρόσθετων ὑλικῶν, ποὺ τόσο χρειάζονταν στοὺς κοσμοναῦτες.

Ἡ σειρὰ τῶν ἐκτοξεύσεων

Ἡ πρώτη καὶ ἡ δεύτερη γενιὰ διαστημοπλοίων.

Τῆς πρώτης ἐπιτυχημένης ἐκτόξευσης τοῦ «Σογιούζ» προηγήθηκαν καὶ ἄλλες, τὶς ὁποῖες οἱ Σοβιετικοὶ δὲν τὶς ἀπαρίθμησαν, ἐπειδὴ ἦταν ἀποτυχημένες καὶ ἀποτελοῦσαν τὴ δοκιμαστικὴ σειρὰ τῆς πρώτης γενιᾶς.

Ἡ δεύτερη γενιὰ διαστημοπλοίων «Σογιούζ» ἀρχισε τὸ 1967 μὲ κανονικὴ ἀρίθμηση 1, 2, 3, ..., τὰ ὁποῖα ἐκτοξεύονταν μὲ τὴν ἴδια ἐπίσης χρονολογικὴ σειρὰ καὶ τελείωσε τὸ 1981.

Τὸ «Σογιούζ – 1» ἦταν τὸ μεγαλύτερο καὶ πιὸ πολύπλοκο ἀπὸ ὅλα τὰ μέχρι τότε διαστημόπλοια. Ἐκτοξεύθηκε στὶς 24.4.1967, μὲ ἓνα ἀστροναῦτη, τὸν Βλαδί-

μηρο Κομάροφ (Komarov), ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπιστροφή ὑπέστη θανατηφόρο ἀτύχημα, μᾶλλον ἀπὸ ἀστοχία στὸ σύστημα ἀλεξιπτώτων καθόδου τοῦ διαστημοπλοίου.

Τὸ «Σογιούζ – 2» ἐκτοξεύθηκε στὶς 25.10.1968 καὶ ἦταν μὴ ἐπανδρωμένο, μὲ σκοπὸ νὰ τὸ συναντήσει τὸ ἐπόμενο «Σογιούζ – 3», ποὺ ἐκτοξεύθηκε μία μέρα ἀργότερα. Μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσης ὑποστηρίχθηκε ὅτι τὸ «Σογιούζ – 2» ἦταν ἐπανδρωμένο, μὲ τὸν κοσμοναῦτη Ἴβαν Ἰστόχνικοφ (Ivan Istochnikov), ὁ ὁποῖος εἶχε μαζί του καὶ ἓνα μικρὸ σκυλάκι ἀπὸ ἀτύχημα ὅμως, ἴσως ἀπὸ κτύπημα μετεωρίτη, αὐτὸ καταστράφηκε, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χαθεῖ ὁ κοσμοναῦτης του· καὶ γιὰ νὰ μὴ ὑπομεύσουν τὸ κῦρος τῆς ἀποστολῆς, οἱ ὑπεύθυνοι ἀνακοίνωσαν ὅτι τὸ σκάφος ἦταν μὴ ἐπανδρωμένο. Οἱ σχετικοὶ ἰσχυρισμοὶ ὅμως ἀποδείχθηκε ὅτι δὲν ἀνταποκρίνονταν στὴν πραγματικότητα.

Τὸ «Σογιούζ – 9» ἦταν ὁ 368^{ος} δορυφόρος τῆς σειρᾶς «Κόσμος» καὶ ἐκτοξεύθηκε τὴν 1.6.1970 μὲ τοὺς κοσμοναῦτες Ἄντριαν Νικολάγιεφ (Andrian Nikolayev) καὶ Βιτάλυ Σεβαστιάνοφ (Vitaly Sevastianov), οἱ ὁποῖοι ἔμειναν στὸ Διάστημα ἐπὶ 17 ἡμέρες 16 ὥρες καὶ 59 λεπτά, ποὺ ἀπέτελεσε νέο ρεκόρ διαστημικῆς πτήσης. Ἡ πτήση αὐτή, ποὺ εἶχε σκοπὸ τὴ μελέτη τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα προκύπτουν κατὰ τὴ μακροχρόνια παραμονὴ ἀνθρώπου στὸ Διάστημα, ἔληξε στὶς 19.6.1970. Ὅπως ἀναφέρθηκε ἀργότερα, οἱ κοσμοναῦτες χρειάστηκαν δύο περίπου ἡμέρες, μετὰ τὴν ἐπάνοδό τους στὴ Γῆ, γιὰ νὰ ἐπανακτήσουν τὸν συντονισμό καὶ τὶς συνήθειες τοῦ ὕπνου ποὺ εἶχαν πρῖν.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ αὐτὸ ποὺ ἔγραψαν οἱ κοσμοναῦτες γιὰ τὸν προσανατολισμὸ τοῦ διαστημοπλοίου τους: «Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μοχλοῦ διεύθυνσης, συνδέοντας ἐκείνη ἢ τὴν ἄλλη ομάδα κινητή-

ρων προσανατολισμού, ἦταν δυνατόν νὰ στρίψουμε τὸ διαστημόπλοιο σὲ ὅποια-δήποτε διεύθυνση καί, χρησιμοποιώντας ὀπτικά ὄργανα, νὰ προσανατολίσουμε τὸ διαστημόπλοιο σχετικὰ μὲ τὴ Γῆ μὲ μεγάλη ἀκρίβεια. Ἀκόμη πῶς μεγάλη ἀκρίβεια πετυχαίναμε κατὰ τὸν προσανατολισμὸ τοῦ διαστημοπλοίου στὰ ἄστρα».

Τὸ «Σογιούζ – 11» ἐκτοξεύθηκε στὶς 6.6.1971, μὲ πλήρωμα τοὺς κοσμοναῦτες Γκεόργκι Ντομπροβόλσκυ (Georgi Dobrovolsky), Βλαντισλάβ Βολκώφ (Vladislav Volkov) καὶ Βίκτορα Πατσάγιεφ (Viktor Patsayev), καὶ παρέμεινε στὸ Διάστημα γύρω ἀπὸ τὴ Γῆ ἐπὶ 24 ἡμέρες σχεδόν, σὲ ὕψος τροχιάς 385 χλμ. Κατὰ τὸν χρόνον αὐτὸ συνδέθηκε μὲ τὸν διαστημικὸ σταθμὸ «Σαλιούτ – 1», πού εἶχε μῆκος 14 μ., καὶ τὸ πλήρωμά του πραγματοποίησε ἰατρομηχανικὰ καὶ μετεωρολογικὰ πειράματα, καθὼς καὶ πειράματα σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν φυτῶν. Ἦταν τὸ πρῶτο διαστημικὸ ἐπιστημονικὸ ἐργαστήριον.

Ἡ τόσο ἐπιτυχημένη αὐτὴ πτήση, ὅμως, εἶχε τραγικὴ κατάληξη. Διότι ὅταν ξεκίνησε τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς, μιὰ ἐξισωτικὴ βαλβίδα πιέστηκε πρὸς τὴ θέση ἐνεργοποίησης, προκαλώντας διαρροὴ ἀέρα. Μέχρι ἢ κάπουλα νὰ πραγματοποιήσει αὐτόματη προσεδάφιση, οἱ τρεῖς ἄνδρες εἶχαν πάθει ἀσφυξία. Ἡ ὁμάδα διάσωσης στὸ ἔδαφος ἄργησε πολὺ, μέχρι νὰ συνειδητοποιήσει τί εἶχε συμβεῖ. Ἀνοίγοντας τὴν πόρτα τῆς κάπουλας, τὰ πάντα φαίνονταν φυσιολογικά: καὶ τὰ τρία μέλη τοῦ πληρώματος κάθονταν ἡρεμα στὶς θέσεις τους, δυστυχῶς, ὅμως, σὲ νεκρικὴ ἀκινησία. Ἡ διάρκεια τῆς ἀποστολῆς ἦταν 23 ἡμέρες 18 ὥρες καὶ 23 λεπτά.

Τὸ «Σογιούζ – 19» ἐκτοξεύθηκε στὶς 15.7.1975, μὲ τοὺς κοσμοναῦτες Ἀλεξέι Λεόνοφ (Alexei Leonov) καὶ Βαλερί Κουμπάσοφ (Valery Kubasov). Τὸ διαστημόπλοιο αὐτὸ συναντήθηκε στὸ διάστημα μὲ ἓνα διαστημόπλοιο «Ἀπόλλων» τῶν

Η.Π.Α., ὁπότε ἔγινε μιὰ δίδυμη πτήση «Ἀπόλλων – Σογιούζ», μὲ ἀνταλλαγὴ κοσμοναυτῶν μεταξύ τους. Ἦταν ἓνα κοινὸ πρόγραμμα ἔρευνας καὶ τεχνολογίας μεταξύ τῶν δύο μεγάλων δυνάμεων, οἱ ὁποῖες ἀποφάσισαν νὰ συνεργαστοῦν καὶ νὰ μειώσουν ἔτσι τὰ τεράστια ἔξοδα πού ἀπαιτοῦνται γιὰ τὶς διαστημικὲς πτήσεις. Καὶ τὰ δύο διαστημόπλοια ἐπανῆλθαν στὴ Γῆ μὲ σῶα τὰ πληρώματά τους. Ἡ διάρκεια παραμονῆς τῆς ἀποστολῆς τοῦ «Σογιούζ – 19» στὸ Διάστημα ἦταν 5 ἡμέρες 22 ὥρες καὶ 31 λεπτά, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ὁποίων ἔκανε 96 περιστροφές γύρω ἀπὸ τὴ Γῆ.

Τὸ πρόγραμμα συνεχίστηκε μέχρι τὴν ἐκτόξευση τοῦ «Σογιούζ – 40».

Ἡ τρίτη γενιὰ διαστημοπλοίων «Σογιούζ».

Τὸ πρόγραμμα τῶν «Σογιούζ» συνεχίστηκε μὲ τοὺς βελτιωμένους τύπους διαστημοπλοίων «Σογιούζ Τ» τῆς τρίτης γενιᾶς, πού διήρκεσε ἀπὸ τὸ 1979 μέχρι τὸ 1986. Τὸ «Σογιούζ Τ» ἦταν πῶς εὐρύχωρο καὶ μποροῦσε νὰ μεταφέρει 3μελὲς πλήρωμα μὲ τὶς στολές του.

Τὸ «Σογιούζ Τ – 3» ἐκτοξεύθηκε στὶς 27.11.1980, μὲ πλήρωμα τοὺς κοσμοναῦτες Ὀλεγκ Μακάροφ (Oleg Makarov), Λεονίτ Κιζίμ (Leonid Kizim) καὶ Γκεννάντυ Στρεκάλοφ (Gennady Stregalov), οἱ ὁποῖοι εἶχαν σκοπὸ νὰ διερευνήσουν τὴ δυνατότητα πρόσδεσης καθέτων ὀχημάτων στὸ Διάστημα. Τελικά, ὅμως, ἀποφασίστηκε ὅλοι οἱ θαλαμίσκοι νὰ συνδέονται μεταξύ τους σὲ πρῶτο στάδιο στὴν τυπικὴ θέση κατὰ μῆκος τοῦ ἄξονα τοῦ σταθμοῦ· μετά, ἓνας τηλεχειριζόμενος βραχίονας νὰ ἀποχωρίζει τὸ ὄχημα ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ καὶ νὰ τὸ τοποθετεῖ στὴν κάθετη θέση ὡς πρὸς τὸν σταθμὸ. Τὸ σκάφος ἐπέστρεψε στὴ Γῆ στὶς 10.12.1980.

Τὸ «Σογιούζ Τ – 6» ἐκτοξεύθηκε στὶς 24.6.1982 καὶ εἶχε στὸ πλήρωμά του τὸν Γάλλο ἀστροναύτη Ζάν-Λουίπ Κρετιέν

(Jean-Loup Chrétien) και τους κοσμοναύτες Βλαδίμηρο Ντζανμπέκοφ (Vladimir Dzhanibekov) διοικητή και Άλέξανδρο Ίβανσέκοφ (Aleksandr Ivanchikov). Την εκτόξευση παρακολούθησαν μερικοί δημοσιογράφοι της Δύσης, που προσκλήθηκαν για τὸν σκοπὸ αὐτό. Τὸ «Σογιούζ Τ - 6» ἐπέστρεψε στὴ βάση του στὶς 2.7.1982.

Γενικά, ἡ σειρά «Σογιούζ» χρησίμευσε γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἐπιφάνειας τῆς Γῆς, τῆς ζωῆς στὸ Διάστημα καὶ τῆς ἐργασίας σὲ χώρο ἔλλειψης βαρύτητας. Στὶς ἀποστολὲς δὲ αὐτές, μέχρι τὸ 1983, ἔλαβαν μέρος καὶ κοσμοναύτες ἀπὸ τὴν Πολωνία, τὴν Ἀνατολικὴ Γερμανία, τὴ Βουλγαρία, τὴν Οὐγγαρία, τὸ Βιετνάμ, τὴν Κούβα, τὴ Μογγολία καὶ τὴ Ρουμανία.

Τὸ «Σογιούζ Τ - 9» ἐκτοξεύθηκε στὶς 28.6.1983, μὲ τοὺς κοσμοναύτες Βλαδίμηρο Λιάκοφ (Vladimir Lyakhov) καὶ Ἀλεξάντρ Ἀλεξαντρόφ (Aleksandr Aleksandrov). Συνδέθηκε δὲ στὸ πίσω μέρος τοῦ διαστημικοῦ σταθμοῦ «Σαλιούτ - 7», ἀφοῦ στὸ μπροστινὸ μέρος εἶχε συνδεθεῖ τὸ σκάφος «Κόσμος - 1443». Ἡ λειτουργία τοῦ συστήματος ἦταν νὰ τροποποιεῖ τὴν τροχιά τοῦ συμπλέγματος τῶν διαστημικῶν ὀχημάτων «Σογιούζ Τ - 9», Σαλιούτ - 7» καὶ «Κόσμος - 1443». Λόγω αὐτῆς τῆς λειτουργίας, τὸ «Κόσμος - 1443» παρομοιάζεται μὲ ρυμουλκὸ. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, τὸ ράδιο-Μόσχα πληροφοροῦσε ὅτι οἱ δύο κοσμοναύτες ἀνοιξαν τὴν πόρτα τοῦ θαλάμου ἀποσυμπίεσης τοῦ «Κόσμος - 1443» καὶ ἄρχισαν νὰ ξεφορτώνουν μέσα στὸ «Σαλιούτ - 7» τὸ ὑλικὸ ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ. Τέλος, στὶς 14.8.1983 τὸ διαστημικό πλοιο «Κόσμος - 1443» ἀποχωρίστηκε ἀπὸ τὸν διαστημικὸ σταθμὸ καὶ τὴ θέση του πῆρε τὸ «Σογιούζ Τ - 9». Στὴν προηγούμενη θέση τοῦ «Σογιούζ Τ - 9» ἦρθε νὰ τοποθετηθεῖ τὸ μικρὸ αὐτόματο διαστημικὸ σκάφος «Πρόοδος - 17». Ἡ ἐπιστροφή στὴ Γῆ ἐγινε στὶς 23.11.1983.

Τὸ «Σογιούζ Τ - 10» ἐκτοξεύθηκε στὶς

Οἱ τρεῖς ἀδικοχαμένοι κοσμοναύτες τοῦ «Σογιούζ - 11»: Ντομρποβόλσκυ, Πατσάγιεφ καὶ Βολκώφ.

8.2.1984. Ἐπέστρεψε στὴ Γῆ στὶς 11.4.1984, φέροντας μαζί του καὶ τὸν Ἰνδὸ κοσμοναύτη Ράκες Σάρμα (Rakesh Sharma), ποὺ εἶχε ἐκτοξευθεῖ πρωτύτερα μὲ τὸ «Σογιούζ Τ - 11», τὸ ὁποῖο ἐπίσης συνδέθηκε στὸν διαστημικὸ σταθμὸ «Σαλιούτ». Ἡ ἐκτόξευση ἐγινε μὲ τοὺς κοσμοναύτες Λεονίντ Κιζίμ (Leonid Kizim) διοικητὴ στὴ 2^η πτήση του, Βλαδίμηρο Σολοβιόφ (Vladimir Soloviov) στὴν 1^η πτήση του καὶ Ὀλέγκ Ἄτκοφ (Oleg Atkov) στὴν 1^η πτήση του.

Τὸ «Σογιούζ Τ - 13» ἐκτοξεύθηκε στὶς 6.6.1985 μὲ δύο παράτολμους κοσμοναύτες, τὸν Βλαδίμηρο Τζανμπέκοφ (Vladimir Czhanibekov), τὸν ἄνθρωπο μὲ τὰ ἀτσαλένια χέρια, ὅπως χαρακτηριστικὰ τὸν ἀποκαλοῦσαν, ποὺ εἶχε στὸ ἐνεργητικὸ του τέσσερις ἀποστολὲς στὸ Διάστημα, καὶ τὸν Βίκτορα Σαβίνικ (Victor Savinykh). Σκοπὸς τους ἦταν νὰ «ἀναστήσουν» τὸν ἤδη νεκρὸ διαστημικὸ σταθμὸ «Σαλιούτ - 7». Πραγματικά, ἀφοῦ τὸν πλησίασαν μὲ πολλοὺς ἐλιγμούς, κατάφεραν νὰ συνδεθοῦν μαζί του. Ὑστερα μπῆκαν σὲ αὐτὸν φορώντας τὶς μάσκες τους. Τὰ πάντα ἦταν παγωμένα ἀπὸ τὸ κρῦο. Τὸ νερὸ στὶς δεξαμενὲς εἶχε γίνει πάγος. Τὸ πρῶτο ποὺ προσπάθησαν ἦταν νὰ θέσουν σὲ λειτουργία τοὺς συσσωρευτές. Καὶ πραγματικά, οἱ 6 ἀπὸ τοὺς 8

συσσωρευτές άρχισαν να φορτίζονται, και άμέσως όλα άρχισαν να κινούνται. Τα φώτα άναψαν και οι έξαεριστήρες άρχισαν να βομβούν. Η επιστροφή στη Γη έγινε στις 26.9.1985.

Το πρόγραμμα συνεχίστηκε μέχρι την έκτόξευση του «Σογιούζ Τ - 15», στις 13.3.1986.

Η τέταρτη γενιά των «Σογιούζ».

Η τέταρτη γενιά των διαστημοπλοίων «Σογιούζ», με τον κωδικό «Σογιούζ ΤΜ», ήταν πιο βελτιωμένη, και χρησιμοποιήθηκε από το 1986 έως το 2002. Διέθετε, μεταξύ των άλλων, νέα συστήματα ραδιοεπικοινωνίας και άλεξιπτώτο για την προσγείωση του κινητήρα. Τα «Σογιούζ ΤΜ» χρησιμοποιήθηκαν, για να μεταφέρουν κοσμοναύτες και άστροναύτες πολλές φορές στους σταθμούς «Μίρ» και «Διεθνή Διαστημικό Σταθμό».

Τό «Σογιούζ ΤΜ - 3» έκτοξεύθηκε στις 22.7.1987 και τέθηκε σε τροχιά 10 μόλις λεπτά μετά την έκτόξευσή του. Επίβάτες του ήταν οι Άλεξάντερ Βικτορένκο (Alexander Viktorenko), Άλεξάντρ Άλεξαντρόφ (Aleksandr Aleksandrov) και ο πρώτος Σύρος που ταξίδευε στο Διάστημα, ο Μοχάμετ Φάρι (Muhammed Faris). Το διαστημόπλοιο, μετά από περιγύνη τροχιά δύο ημερών, συνδέθηκε με τον διαστημικό σταθμό «Μίρ», όπου δύο άκόμη Σοβιετικοί κοσμοναύτες, ο Γιούρι Ρομανένκο (Yuri Romanenko) και ο Άνατόλι Λεβτσένκο (Anatoli Levchenko) ζούσαν και εργάζονταν επί πέντε μήνες. Τό «Σογιούζ ΤΜ - 3» επέστρεψε στη Γη στις 30.7.1987.

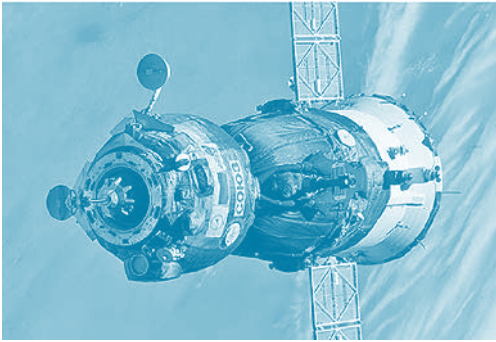
Τό «Σογιούζ ΤΜ - 7» έκτοξεύθηκε στις 26.11.1988. Διοικητής της άποστολής ήταν ο Άλεξάντερ Βολκόφ (Alexander Volkov), μηχανικός πτήσης ο Σεργκέι Κρικάλιεφ (Sergei Krikalev) στην πρώτη του πτήση και μέλος του πλήρωματος ο Γάλλος Ζάν-Λουπ Κρετιέν (Jean-Loup Chrétien). Προορισμός τους ήταν ο διαστημικός σταθ-

μός «Μίρ», όπου βρισκόταν το πλήρωμα με τους κοσμοναύτες Βλαδίμηρο Τιτόφ (Vladimir Titov), Μούσα Μανάροφ (Musa Manarov) και Βαλερύ Πολυάκοφ (Valery Polyakov), το όποιο παρέμεινε στον «Μίρ» για άλλες 25 ημέρες, πραγματοποιώντας τη μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής 6 ατόμων σε τροχιά. Με την επιστροφή του παραπάνω πλήρωματος στη Γη, οι Κρικάλιεφ, Πολυάκοφ και Βολκόφ συνέχισαν τη διεξαγωγή πειραμάτων πάνω στον «Μίρ».

Μέχρι το 1991, συνολικά 133 κοσμοναύτες είχαν ταξιδέψει στις 61 πτήσεις των «Σογιούζ», με 4 άπώλειες σε δύο διαφορετικές πτήσεις.

Τό «Σογιούζ ΤΜ - 14» έκτοξεύθηκε στις 17.3.1992 με τους κοσμοναύτες Άλεξάντερ Βικτορένκο (Alexander Viktorenko) ως κυβερνήτη, Άλεξάντερ Καλέρι (Alexander Kaleri) και Κλάους-Ντιτριχ Φλάδε (Klaus-Dietrich Flade, Γερμανό την καταγωγή. Άμέσως συνδέθηκε με τον διαστημικό σταθμό «Μίρ», και στις 25.3.1992 ο «όμηρος του Διαστήματος» (έξαιτίας της διάλυσης της ΕΣΣΔ) Σεργκέι Κρικάλιεφ (Sergei Krikalev), μαζί με τον νεαρό συνάδελφό του Άλεξάντερ Βολκόφ και τον Γερμανό κοσμοναύτη, έγκατέλειψαν τον διαστημικό σταθμό και επέστρεψαν στη Γη. Η άποστολή αυτή χρηματοδοτήθηκε έξ ολοκλήρου από τη γερμανική κυβέρνηση, που εύαισθητοποιήθηκε από τη διεθνή έκταση που είχε πάρει το θέμα Κρικάλιεφ, ο όποιος παρέμεινε στον τροχιακό σταθμό επί 313 ημέρες (10 μήνες άντι των 3 μηνών που προβλεπόταν).

Τό «Σογιούζ ΤΜ - 30» έκτοξεύθηκε στις 4.4.2000 προς τον διαστημικό σταθμό «Μίρ» και επέστρεψε στις 16.6.2000. Το πλήρωμά του άποτελούνταν από τους κοσμοναύτες Σεργκέι Ζαλυοτίν (Sergei Zalyotin), διοικητή στην 1^η πτήση του, και Άλεξάντρ Κάλιερι (Aleksandr Kaleri) στην τρίτη πτήση του. Το διαστημόπλοιο αυτό ήταν το τελευταίο που προσάραξε

Τό «Σογιούζ ΤΜΑ - 20» εν πτήσει.

στον διαστημικό σταθμό «Μίρ», ό όποίος έγκαταλείφθηκε καί τόν Μάρτιο τοῦ 2000 τά συντρίμματα τοῦ έπεσαν στή Γῆ.

Ἡ σειρά αὐτή συνεχίστηκε μέχρι τό «Σογιούζ ΤΜ - 34», τό όποίο έκτοξεύθηκε στίς 25.4.2002.

Ἡ πέμπτη γενιά τῶν «Σογιούζ».

Ἡ πέμπτη γενιά τῶν διαστημοπλοίων «Σογιούζ» εἶχε κωδικό «Σογιούζ ΤΜΑ», ακολουθούμενο ἀπό τόν αύξοντα ἀριθμό τῆς έκτόξευσης. Ἦταν ἀκόμη πιό βελτιωμένα διαστημόπλοια έναντι τῆς προηγούμενης, τέταρτης γενιάς, προκειμένου νά έξυπηρετοῦν τίς μεταφορές στόν Διεθνή Διαστημικό Σταθμό, παράλληλα μέ τά διαστημικά λεωφορεία. Ἡ έξωτερική μορφή εἶναι όπως τοῦ «Σογιούζ ΤΜ», ἀλλά έσωτερικά οἱ διαρρυθμίσεις έξασφάλισαν πιό άνετη διαμονή καί εργασία τῶν κοσμοναυτῶν. Τό «Σογιούζ ΤΜΑ» αποτελείται ἀπό τρία μέρη: τό σφαιροειδές ρύγχος, τῆ μικρή ἀεροδυναμική μονάδα εισόδου καί συνδέσεως καί τήν κυλινδρική μονάδα ύπηρεσιῶν, ποῦ συνδέεται μέ ἠλιακοὺς συλλέκτες. Μπορεῖ νά μεταφέρει άνετα ἔως 3 κοσμοναῦτες καί παρέχει ύποστήριξη ζωῆς γιά ἕναν μῆνα. Μπορεῖ δέ νά λειτουργεῖ αὐτόματα ἢ μέ ἕναν χειριστή άνεξάρτητα ἀπό τόν έλεγχο τοῦ έδάφους.

Τό «Σογιούζ ΤΜΑ - 2» έκτοξεύθηκε στίς 26.4.2003 ἀπό τό κοσμοδρόμιο

«Μπαϊκονούρ» τοῦ Καζακιστάν, μέ προορισμό τόν Διεθνή Διαστημικό Σταθμό. Πραγματικά, ἡ πρόσδεση έγινε καί άμέσως αποβιβάστηκαν σέ αὐτόν ό Άμερικανός άστροναῦτης Ἔντουαρντ Λού (Edward Lu) καί ό Ρώσος κοσμοναῦτης Γιούρι Μαλεντσένκο (Yuri Malenchenko). Οἱ άστροναῦτες αὐτοί αντικατέστησαν τοὺς Άμερικανούς Κένεθ Μπάουερσοξ (Kenneth Bowersox) καί Ντόναλτ Πετίτ (Donald Pettit), οἱ όποιοι μαζί μέ τόν Ρώσο κοσμοναῦτη Νικόλαι Μπουντάριν (Nikolai Budarin) παρέμεναν στόν Διεθνή Διαστημικό Σταθμό ἀπό τήν 1^η Φεβρουαρίου, ἡμέρα κατὰ τήν όποία συνέβη τό δυστύχημα τοῦ διαστημικοῦ λεωφορείου «Κολούμπια». Τό «Σογιούζ ΤΜΑ - 2» παρέμεινε δεμένο στόν σταθμό, καί οἱ τρεῖς άστροναῦτες επέστρεψαν μέ ἕνα παλαιότερο «Σογιούζ», ποῦ βρισκόταν ἤδη στόν σταθμό.

Ό Λού καί ό Μαλεντσένκο ἔμειναν στόν Διαστημικό Σταθμό ἐπὶ 6 μῆνες περίπου, καί έπανῆλθαν στή Γῆ στίς 28.10.2003 μέ τό «Σογιούζ ΤΜΑ - 2». Μαζί τοὺς επέστρεψε καί ό Ἰσπανός κοσμοναῦτης Πέντρο Ντοῦκε (Pedro Duque), ποῦ εἶχε μείνει στόν Διεθνή Διαστημικό Σταθμό μόνο μία ἔβδομάδα.

Τό «Σογιούζ ΤΜΑ - 7» έκτοξεύθηκε στίς 1.10.2005 ἀπό τό κέντρο «Μπαϊκονούρ» μέ τριμελές πλήρωμα, τόν Άμερικανό έπιχειρηματία Γκρέγκορ Ολσεν (Gregory Olsen), τρίτο «διαστημικό τουρίστα» στήν ιστορία τῶν διαστημικῶν πτήσεων, τόν Ρώσο κοσμοναῦτη Βαλερῦ Τοκάρεφ (Valery Tokarev) καί τόν Άμερικανό άστροναῦτη Οὐίλλιαμ Μακ Άρθουρ (William McArthur), πρὸς τόν Διεθνή Διαστημικό Σταθμό. Ό Άμερικανός έπιχειρηματίας, ό όποίος κατέβαλε στοὺς Ρώσους τό αντίτιμο τῶν 20 ἑκατομμυρίων δολαρίων, παρέμεινε στό Διάστημα ἐπὶ 10 ἡμέρες καί επέστρεψε στή Γῆ στίς 11.10.2005, μέ τό ἔως τότε πλήρωμα τοῦ σταθμοῦ,

που το άποτελοϋσε ό Κρικάλιεφ και ένας άκόμη Άμερικανός άστροναϋτης, ό Τζών Φίλιπς (John Philips). Τό «Σογιούζ ΤΜΑ – 7» επέστρεψε στη Γη στις 8.4.2006.

Τό «Σογιούζ ΤΜΑ – 10» έκτοξεύθηκε στις 7.4.2007 με τη 15^η άποστολή προς τον Διεθνή Διαστημικό Σταθμό. Μέλη της άποστολής ήταν ό έλληνικής καταγωγής Ρώσος κοσμοναϋτης Θεόδωρος Γιουρτσίν Γραμματικόπουλος (Fyodor Yurchikhin), ό Όλεγκ Κότοφ (Oleg Kotov) και ό Άμερικανός έπιχειρηματίας Τσαρλς Σιμόνι (Charles Simonyi), ό πέμπτος τουρίστας άστροναϋτης. Τρεις μέρες άργότερα, τό «Σογιούζ ΤΜΑ – 10» προσδέθηκε έπιτυχώς στον Διεθνή Διαστημικό Σταθμό, όπου ύποδέχθηκαν τό πλήρωμα οί Άμερικανοί άστροναϋτες Μάικ Λοπέξ Άλέγκρια (Michael-Lopez Alegria) και Σουνίτα Ούιλιαμς (Sunita Lyn Williams), καθώς και ό Ρώσος συνάδελφός τους Μιχαήλ Τιούριν (Mikhail Tyurin). Η άποστολή κράτησε περίπου 6 μήνες και ύστερα αντικαταστάθηκε από την έπόμενη.

Με τό ίδιο διαστημόπλοιο τύπου «Σογιούζ», που προσγειώθηκε με άλεξίπτωτο στη στέπα του Καζακστάν, επέστρεψαν στη Γη στις 21.4.2007 ό Τσαρλς Σιμόνι, που έμεινε στο Διάστημα για 12 ήμέρες και ό Μιχαήλ Τιούριν με τον Μάικ Λοπέξ Άλέγκρια, που είχαν μείνει στον Διεθνή Διαστημικό Σταθμό για ένα έξάμηνο περίπου.

Τό «Σογιούζ ΤΜΑ – 20» έκτοξεύθηκε στις 15.12.2010 με τρεις άστροναϋτες και προσεδάφιστηκε με ασφάλεια στις 24.5.2011 στο Καζακστάν. Ό Ρώσος κοσμοναϋτης Ντιμίτρι Κοντατίεφ (Dmitri Kondratyev) και οί άστροναϋτες Κάθριν Κόλμαν (Catherin Coleman), Άμερικανίδα, και Πάολο Νεσπόλι (Paolo Nespoli), Ιταλός, ήταν τό πλήρωμα του «Σογιούζ» αυτού, που παρέμεινε στο Διάστημα έξι μήνες.

Με την έπόμενη άποστολή, «Σογιούζ

ΤΜΑ – 21», που έκτοξεύθηκε στις 4.4.2011 προς τον Διεθνή Διαστημικό Σταθμό, τελείωσε και ή σειρά αυτή.

Η έκτη γενιά των «Σογιούζ».

Τό «Σογιούζ ΤΜΑ – 02M» έκτοξεύθηκε στις 14.11.2011 και σύμφωνα με την άνακοίνωση της Ρωσικής Διαστημικής Ύπηρεσίας “Roskosmos” είχε έπιβάτες τους Ρώσους κοσμοναϋτες Άντον Σκλαπέροφ (Anton Shklaperev) και Άνατόλι Ιβανίσιν (Anatoli Ivanishin) και τον Άμερικανό άστροναϋτη Ντάν Μπέρμπανκ (Dan Burbank), έφθασε δέ στον Διεθνή Διαστημικό Σταθμό στις 16.11.2011. Οί άστροναϋτες αυτοί παρέμειναν στον Σταθμό επί 4 μήνες. Έκει ήταν τά μέλη της άποστολής “Expedition – 29” Μάικ Φόσουμ (Michael E. Fossum) της NASA, Σατόσι Φουρουκάβα (Satoshi Furukawa) της Ιαπωνίας και Σεργκέι Βολκόφ (Sergei Volkov) της Ρωσίας. Τά έξι μέλη του πληρώματος έμειναν σχεδόν μία έβδομάδα μαζί, και ύστερα οί Φόσουμ, Φουρουκάβα και Βολκόφ επέστρεψαν στη Γη στις 9.6.2011, με τό ίδιο «Σογιούζ» που τους είχε μεταφέρει στον σταθμό. Η άναχώρησή τους σηματοδότησε την έναρξη της άποστολής “Expedition – 30”, υπό την άρχηγία του Ντάν Μπέρμπανκ (Dan Burbank). Τη νέα τριάδα άστροναϋτών έπισκέφθηκαν στις 21.12.2011 τρεις έπιπλέον νέοι άστροναϋτες: ό Άμερικανός Ντόν Πετίτ (Donald Pettit), ό Ρώσος Όλεγκ Κονονένκο (Oleg Kononenko) και ό Εϋρωπαίος (Ολλανδός) Άντρέ Κόιπερ (André Kuipers).

Τό «Σογιούζ ΤΜΑ – 09M» έκτοξεύθηκε στις 28.5.2013 προς τον Διεθνή Διαστημικό Σταθμό, στην 118^η έπανδρωμένη πτήση του. Διοικητής του ό έλληνικής καταγωγής Ρώσος κοσμοναϋτης Θεόδωρος Γιουρτσίν (Γραμματικόπουλος), ό όποιος πραγματοποίησε, στα 54 χρόνια του, την 4^η πτήση του στο Διάστημα, έχοντας μαζί του την Άμερικανίδα άστροναϋ-

τη Κάρεν Νάμπεργκ (Karen L. Nyberg) και τὸν Ἴταλὸ Λούκα Παρμιτάνο (Luca Parmitano). Σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα, ὁ Γιουρτσίν ανέλαβε τὴν 37^η ἀποστολή του στὸν Διεθνῆ Διαστημικὸ Σταθμὸ καὶ παρέμεινε ἐκεῖ γιὰ 6 μῆνες περίπου, ἐπέστρεψε δὲ στὴ Γῆ στὶς 11.11.2013 μὲ τὸ ἴδιο διαστημόπλοιο. Τὸ ἰδιαίτερο τῆς ἐπιστροφῆς εἶναι ὅτι ὁ Γιουρτσίν μαζί μὲ τὸ ἄλλο πλήρωμα ἐπανάφερε μαζί του τὴν Ὀλυμπιακὴ Φλόγα τῶν χειμερινῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ποὺ ἔγιναν στὸ Σίτσι τῆς Ρωσίας.

Ἡ νέα σειρά «Σογιούζ MS».

Ἀπὸ τὸ 2016 ἄρχισε ἡ νέα σειρά ἑκτοξεύσεων τοῦ διαστημοπλοίου «Σογιούζ», μὲ τὴν ἰδιαίτερη ὀνομασία «Σογιούζ MS».

Τὸ «Σογιούζ MS – 01» ἑκτοξεύθηκε στὶς 7.7.2016 μὲ τὴν 130^η πτήση Σογιούζ καὶ ἐπέστρεψε στὶς 30.10.2016. Τὸ πλήρωμα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς Ἀνατόλι Ἰβανίσην (Anatoli Ivanishin) ὡς διοικητὴ στὴ 2^η διαστημικὴ του πτήση, ρωσικῆς καταγωγῆς, Τακούγια Ὀνίσι (Takuya Onishi), ἰαπωνικῆς καταγωγῆς, στὴν 1^η διαστημικὴ του πτήση καὶ Κάθλιν Ρούμπινς (Kathleen Rubins), γυναίκα ἀστροναύτη τῆς NASA, στὴν 1^η διαστημικὴ τῆς πτήσης. Ἦταν ἡ 48^η ἀποστολὴ πρὸς τὸν Διεθνῆ Διαστημικὸ Σταθμὸ.

Τὸ «Σογιούζ MS – 04» ἑκτοξεύθηκε στὶς 17.11.2016 ἀπὸ τὸ κοσμοδρόμιο Μπαϊκονούρ τοῦ Καζακστάν πρὸς τὸν Διεθνῆ Διαστημικὸ Σταθμὸ μὲ τρεῖς ἀστροναῦτες: τὴ βετεράνο καὶ μεγαλύτερη σὲ ἡλικία ἀστροναύτη τῆς NASA Πέγκυ Γουίτσον (Peggy A. Whitson), ποὺ κατέχει καὶ τὸ ρεκόρ τῶν 350 ἡμερῶν παραμονῆς στὸ Διάστημα, στὴν τρίτη πτήση τῆς, τὸν πρωτάρη Γάλλο ἀστροναύτη Θωμᾶ Πεσκέ (Thomas Pesquet) καὶ τὸν Ρῶσο κοσμοναῦτη Ὀλέγκ Νοβίτσκι (Oleg Novitskiy) στὴ δεύτερη πτήση του. Οἱ τρεῖς ἀστροναῦτες παρέμειναν σὲ τροχιά ἐπὶ 6 μῆνες.

Τὸ «Σογιούζ MS – 04» ἑκτοξεύθηκε στὶς 20.4.2017 στὴν 52^η ἀποστολὴ πρὸς τὸν Διεθνῆ Διαστημικὸ Σταθμὸ, μεταφέροντας τὸν ἑλληνικῆς καταγωγῆς Ρῶσο κοσμοναῦτη Θεόδωρο Γιουρτσίν Γραμματικόπουλο (Fyodor Yurchikhin) ὡς διοικητὴ στὴν 5^η διαστημικὴ του πτήση καὶ τὸν Ἀμερικανὸ Τζᾶκ Φίσερ (Jack D. Fischer) στὴν πρώτη διαστημικὴ του πτήση.

Ὁ Ἕλληνας κοσμοναύτης Θεόδωρος Γραμματικόπουλος

Κλείνουμε τὴν 50χρονη αὐτὴ ἐποποιία τοῦ διαστημοπλοίου «Σογιούζ» μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ διαστημικὴ σταδιοδρομία τοῦ Ἕλληνα κοσμοναῦτη ποντιακῆς καταγωγῆς Θεόδωρου Γιουρτσίν Γραμματικόπουλο (Fyodor Yurchikhin), ποὺ γεννήθηκε τὸ 1959 στὴν Ἀζαρία τῆς Γεωργίας (ἡ Ἑλληνίδα μητέρα του λεγόταν Ἄννα Φιρκίδη). Ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς κοσμοναῦτης Θεόδωρος Γιουρτσίν Γραμματικόπουλος ἔχει στὸ ἐνεργητικὸ του πέντε διαστημικὲς ἀποστολές, ὀκτὼ διαστημικοὺς περιπάτους καὶ περισσότερες ἀπὸ 670 ἡμέρες στὸ διάστημα. Εἶναι ὁ 98^{ος} κοσμοναῦτης στὴν ἱστορία τῆς Ρωσίας καὶ 423^{ος} ἀστροναῦτης στὴν παγκόσμια ἱστορία τῆς Διαστημικῆς, ἐνῶ κατέχει τὸ ρεκόρ συνεχοῦς παραμονῆς ἔξω ἀπὸ τὸ διαστημόπλοιο, ποὺ εἶναι 59 ὥρες καὶ 28 λεπτά.

Ἀπὸ μικρὸς ἀσχολεῖτο μὲ τὰ ἀεροπλάνα καὶ εἶχε ὄνειρό του νὰ μοιάσει στὸν Γκαγκάριν (Yuri Gagarin). Φοίτησε στὸ ρωσικὸ σχολεῖο μέσης ἐκπαίδευσεως «Ἀκαδημαϊκὸς Σ. Π. Κοριολόφ» στὴ φυσικομαθηματικὴ τάξη καὶ ἦταν ἀριστοῦχος. Τελείωσε τὶς σπουδές του τὸ 1983, καὶ τὴν ἴδια χρονιά προσελήφθη στὴ διαστημικὴ ἐταιρεία «Ἐνέργεια», ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Κοριολόφ, ὅπου τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους ἄρχισε νὰ ἐργάζεται στὴ διαστημικὴ ὁμάδα τοῦ μεταφορικοῦ διαστημι-

κού οχήματος «Πρόδος» και τόν επόμενο χρόνο ανέλαβε αναπληρωτής διευθυντής της ομάδας αυτής. Ύστερα μετείχε πάλι ως αναπληρωτής διευθυντής στον τροχιακό σταθμό «Σαλιούτ», και όταν αυτός έπαψε να λειτουργεί, άρχισε την εργασία του στον σχεδιασμό του διαστημικού σταθμού «Μίρ».

Υπήρξε μέλος και της 7μελούς ομάδας «Κοσμοναύτης Γιούρι Γκαγκάριν», η οποία είχε την ευθύνη διοίκησης κάθε πτήσεως. Η ομάδα επικοινωνούσε με τους κοσμοναύτες και παρακολουθούσε τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν. Με το πρόγραμμα του Διεθνούς Διαστημικού Σταθμού επισκέφθηκε διάφορες πόλεις της Δύσεως. Ήταν η πρώτη φορά που έβγαине έξω από τη Σοβιετική Ένωση. Αργότερα συμμετείχε στο μικτό πρόγραμμα «Μίρ – NASA» μαζί με Άμερικανούς αστροναύτες. Το 1997 εντάχθηκε στο σώμα των κοσμοναυτών της Ρωσίας και το 2000 πήρε τόν τίτλο του δόκιμου κοσμοναύτη και άρχισε μαζί με άλλους 9 κοσμοναύτες τήν προετοιμασία του για τόν Διεθνή Διαστημικό Σταθμό, και τó επόμενο έτος εγκρίθηκε η παρθενική του πτήση.

Τό βάπτισμα του αστροναύτη τó πήρε στις 7.10.2002 στην αποστολή “STS – 112” με τó διαστημικό λεωφορείο «Ατλαντίς», τó όποιο συνδέθηκε με τόν Διεθνή Διαστημικό Σταθμό. Μαζί του ήταν ó κυβερνήτης του σκάφους Τζέφ Έσμπι (Jeffrey S. Ashby), διοικητής του σκάφους, ó Νταϊνβιντ Γούλφ (David A. Wolf), ειδικός της αποστολής, και ή Σάντρα Μάγκνους (Sandra H. Magnus), ειδική της αποστολής, στην πρώτη πτήση της.

Όπως διηγείται ó ίδιος, στο βιβλίο *Ο Έλληνας κοσμοναύτης και τó Σύμπαν* του Δημήτρη Άλεξάνδρου: «Τό τελευταίο λεπτό της μέτρησης πριν τήν εκτόξευση ήταν αρκετά ενδιαφέρον, γιατί κράτησε πολύ! Τελικά, 6 δευτερόλεπτα πριν τήν εκτόξευση άναψαν οί δύο βασικοί

Ο Ρωσοπόντιος κοσμοναύτης Θεόδωρος Γιουρτσίν-Γραμματικόπουλος.

κινητήρες του όξυγόνου-ύδρογόνου και έγινε έλεγχος αυτών των κινητήρων. Εκείνη τή στιγμή έμεις κοιταχτήκαμε με τόν Γούλφ και σφίξαμε τά χέρια μας. Μετά από λίγο χρόνο, όταν σηκωθήκαμε πάνω από τά 111 χλμ., μάς έδωσαν ευχές οί συνάδελφοί μας, γιατί για μάς τούς τρεις, τόν Σέλλερς, τή Σέντι και μένα, ήταν ή πρώτη πτήση. Μάς έδωσαν και συγχαρητήρια, γιατί τότε παίρναμε επίσημα τόν τίτλο του αστροναύτη, έπειδή βγήκαμε εκτός ατμόσφαιρας».

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

Μαθηματικός

Πρόεδρος της Έταιρείας Αστρονομίας και Διαστήματος

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗ

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

Μόλις πρὸ ὀλίγων μνηῶν διαβάσαμε εἰς τὸν Τύπον μεταξὺ πολλῶν καὶ τὴν ἀκόλουθην εἶδισιν: «Νέο πλῆγμα κατὰ τῆς ἑλληνικῆς Παιδείας ἐτοιμάζεται νὰ καταφέρει ἢ κυβέρνησις. Διότι πλῆγμα εἶναι ἡ πρότασις γιὰ κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας τραγωδίας, καὶ ἰδιαίτερος τῆς Ἀντιγόνης. Πόσο μᾶλλον ποὺ ἔχει προηγηθεῖ ἡ ὑποβάθμισις τῶν μαθημάτων τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Ὅρθῶς ἢ Πανελλήνιος

τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων, ὅπως εἶναι ὁ «Ἐπιτάφιος» τοῦ Περικλέους καὶ ἐν προκειμένῳ τὸ δράμα Ἀντιγόνη, εἶναι σύμπτωμα ἀνησυχητικὸν διὰ τὴν κατάρτισιν καὶ ἀγωγὴν τοῦ μαθητικοῦ δυναμικοῦ τῶν Λυκείων. Οἱ ἰθύνοντες τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας δεόν νὰ λάβουν ὑπόψιν τῶν ὅτι οὐδεὶς ἐσκέφθη ποτὲ εἰς τὸ παρελθὸν κατάργησιν διδασκαλίας τοῦ δράματος Ἀντιγόνη. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς Ξενοφῶν, Πλάτων, Θουκυδίδης, Πλούταρχος, Ἀρριανός, Δημοσθένης καὶ λοιποὶ ἐδιδάσκοντο στὰ σχολεῖα ὄχι μόνον

Μόλις πρὸ ὀλίγων μνηῶν διαβάσαμε εἰς τὸν Τύπον μεταξὺ πολλῶν καὶ τὴν ἀκόλουθην εἶδισιν: «Νέο πλῆγμα κατὰ τῆς ἑλληνικῆς Παιδείας ἐτοιμάζεται νὰ καταφέρει ἢ κυβέρνησις.

Διότι πλῆγμα εἶναι ἡ πρότασις γιὰ κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας τραγωδίας, καὶ ἰδιαίτερος τῆς Ἀντιγόνης. Πόσο μᾶλλον ποὺ ἔχει προηγηθεῖ ἡ ὑποβάθμισις τῶν μαθημάτων τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Ὅρθῶς ἢ Πανελλήνιος Ἐνωσις Φιλολόγων χαρακτηρίζει τὴν νέα ἀπόφαση ἐξοβελισμὸ ἐνὸς ἀκόμην ἐμβληματικοῦ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης κειμένου». Ἡ εἶδισις, ὅσο καὶ ἂν τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας προσπάθῃ νὰ τὴ διαφεύσει, προκάλεσε εὐλόγο προβληματισμό.

Ἐνωσις Φιλολόγων χαρακτηρίζει τὴ νέα ἀπόφαση ἐξοβελισμὸ ἐνὸς ἀκόμην ἐμβληματικοῦ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης κειμένου». Ἡ εἶδισις, ὅσο καὶ ἂν τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας προσπάθῃ νὰ τὴ διαφεύσει, προκάλεσε εὐλόγο προβληματισμό.

Βεβαίως, ἡ προοιῶσα ὑποβάθμισις

νον τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ σὲ αὐτὰ τῆς Τουρκοκρατίας. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι τὰ Ἑλληνόπουλα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δουλείας καὶ εἰς σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων, Βόλου κ.λπ., ἀλλὰ καὶ σὲ ἐκεῖνες τῆς Ὀδησσοῦ, τοῦ Βουκουρεστίου, τοῦ Ἰασίου καὶ τῆς Κερκύρας, παριστάνουν εἰς σχολικὰς σκηνὰς ἀρχαῖα

δράματα, όπως τὸν *Φιλοκλήτην* τοῦ Σοφοκλέους, τὴν *Ἐκάβην* τοῦ Εὐριπίδου, τοὺς *Πέρσες* τοῦ Αἰσχύλου κ.ἄ., διότι ἔτσι διατηροῦσαν πνευματικότητα καὶ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἐφόδια διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς Παλιγγενεσίας τοῦ Γένους. Οἱ ξένοι λαοὶ σπουδάζουν ἐνδελεχῶς τὸν ἀρχαῖον λόγον (πιοικτικὸν καὶ πεζόν). Καὶ ἡμεῖς οἱ ἄμεσοι κληρονόμοι τῆς ἀρχαίας κληρονομίας ἀπεμπολοῦμεν, ὡς μὴ ὄφειλεν, ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἐν προκειμένῳ τὸ δράμα *Ἀντιγόνη*.

Διὰ τοῦ παρόντος θέλομεν δώσει ἕνα σύντομον διάγραμμα βιογραφικὸν τοῦ Σοφοκλέους καὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς *Ἀντιγόνης*, διὰ νὰ ἔλθωμεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ βασικὰ μηνύματα τοῦ δράματος κατὰ τὸ β' μέρος τῆς ἐργασίας, πρὸς στοιχειώδη καταρτισμὸν τῶν φίλων ἀναγνωστῶν.

Ὁ Σοφοκλῆς (495-405 π.Χ.) εἶναι ἕνας ἐκ τῶν κορυφαίων τριῶν τραγικῶν τῆς Ἀρχαιότητος. Οἱ δύο ἄλλοι ἦσαν οἱ: Αἰσχύλος (525-456 π.Χ.) καὶ Εὐριπίδης (480-406 π.Χ.). Ἰδιαιτέρα πατρίδα τοῦ Σοφοκλέους ἦτο ὁ Ἴππιος Κολωνός, θελκτικώτατον προάστιον τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ πατέρας τοῦ Σοφοκλέους, πλούσιος ἐργοστασιάρχης καὶ βιοτέχνης, ἐφρόντισε νὰ χορηγήσει ἐπιμελημένην ἀγωγήν καὶ μόρφωσιν εἰς τὸν υἱόν του, ὥστε ἐναρμονίως νὰ ἀναπτυχθοῦν οἱ ψυχικὲς καὶ σωματικὲς του δυνάμεις. 16 ἐτῶν νέος ὁ Σοφοκλῆς, διακρινόμενος διὰ τὴν λεπτότητα τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τὸ κάλλος του, ἐχόρευσε, δηλαδὴ ὡς κορυφαῖος παιδικοῦ χοροῦ ἔβαλε μαζὶ του, τὸν νικητῆριον παιᾶνα ἐπὶ τῇ νίκῃ τῆς ναυμαχίας

ἐν Σαλαμῖνι. Πολλάκις ἐστεφανώθη εἰς ἀγῶνας μουσικῆς. Ὁ ἴδιος ἐτόνιζε τὰ χορικά μέρη τῶν τραγωδιῶν του. Ὁ Σοφοκλῆς ὑπῆρξε πολυγραφώτατος. Ἐγραψε 123 δράματα, ἐκ τῶν ὁποίων σφύζονται μόνον ἑπτὰ, ἦτοι: *Ἀντιγόνη*, *Αἴας*, *Ἡλέκτρα*, *Οἰδίπους Τύραννος*, *Τραχίνιαι*, *Φιλοκλήτης*, *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ*. Τὴν δραματικὴν του τέχνην ἔμαθε πλησίον τοῦ Αἰσχύλου, τὸν ὁποῖον ἐθαύμαζε καὶ ὑπελίπτετο ὡς μέγαν πρόδρομόν του.

«Ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τὴν κομψότητα καὶ τὴν χάριν ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζει τοὺς συγχρόνους τοῦ Περικλέους. Ὡς δὲ ἢ ποίησις τοῦ Αἰσχύλου ἐκπροσωπεῖ τὴν γενεὰν τῶν Μαραθωνομάχων καὶ ἢ τοῦ Εὐριπίδου τῶν Σοφιστῶν, οὕτω ἢ τοῦ Σοφοκλέους ἀπεικονίζει τὴν τοῦ Περικλέους, ἐν τῇ ὁποῖᾳ ἐκράτησε ἐν πᾶσι ἀρμονία καὶ τὸ μέτρον, ἢ εὐγενεστάτη καὶ χαριεστάτη ἀρετὴ τοῦ ἑλληνικοῦ Πνεύματος. Διὰ δὲ τὸ ἡρεμον μεγαλεῖον ἢ ποίησις αὐτοῦ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου. Ὁ Σοφοκλῆς διὰ τὴν γλυκύτητα τῆς γλώσσης μέλιττα ἐλέγετο, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἀριστοφάνην “*μέλιτι κεχρισμένον*” ἦτο» (βλ. Γεωργ. Γ. Γαρδῖκα, *Ἐπίτομος Ἑλληνικὴ Γραμματολογία*, 1948⁶, σελ. 78, 79).

Ἡ ποίησις τοῦ Σοφοκλέους ὄχι μόνον εὐχαριστεῖ καὶ καθιδύνει τοὺς κοινούς θνητοὺς καὶ τοὺς ἀπλοὺς πολίτας, ἀλλὰ ἀποβαίνει ἀρεστὴ καὶ εἰς τοὺς φιλοσόφους. Ὁ Ξενοφῶν, λ.χ., ἐθεωροῦσε τὸν Σοφοκλῆ ὡς τὸν τελειότατον τῶν τραγικῶν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης συνήγαγε τὸ σύνολον τῶν κανόνων τῆς τραγικῆς τέχνης ἀπὸ τὰ δράματα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ θεράποντος τῆς τραγικῆς τέχνης. Τὰ δράματα τοῦ Σοφοκλέους ἀπεικονίζουσιν μὲ ἐνάργειαν διαθέσεις, συναισθήματα καὶ πάθη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, δι' αὐτὸ καὶ

νε χαρακτῆρες ὀρμητικούς καὶ μὲ τιτάνιον ὕψος, ὁ Εὐριπίδης παρίστανε τοὺς ἥρωας του ρεαλιστικούς, ὁ Σοφοκλῆς ἔδιδε ἐξιδανικευμένα προσόντα καὶ ἦθη.

Ὁ Σοφοκλῆς, ἐξ ἄλλου, ἀνέπτυξε πολιτικὴν δρᾶσιν σπουδαίαν. Ἐξελέγη στρατηγὸς μαζί μὲ τὸν Περικλῆ. Ἐχημάτισε Ἑλληνοταμίαις καὶ ἔλαβε ἀξίωμα ἱερατικόν. Εἶχε νυμφευθῆ δύο φορές, τὴν Νικοστράτην καὶ τὴν Θεοδωρίδα. Ὁ θάνατός του ὑπῆρξε εἰρηνικός. Ἦτο δὲ ἐξαιρετικὰ φιλόπολις, καθ' ὅσον οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν

Ἐπέροχον δημιούργημα τοῦ Σοφοκλέους εἶναι ἡ Ἀντιγόνη. Εἶναι τὸ κορυφαῖον ἔργον τῆς ἀρχαίας δραματοποιίας. Εἶναι τὸ ἀριστούργημα ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, κυρίως κατὰ τὴν ἠθοποιίαν.

Ἡ κυρία ἔννοια τῆς τραγωδίας εἶναι ὅτι ὑπάρχει, ἢ καλύτερα ἐξελίσσεται, σύγκρουσις τοῦ φυσικοῦ, τοῦ θεοῦ δικαίου μὲ τὸ θετὸν δίκαιον ἢ τὸ πολιτικὸν δίκαιον. Τὸ πρῶτον ἐκπροσωπεῖ ἡ Ἀντιγόνη, τὸ δεύτερον ὁ Κρέων.

τὸ πρόσωπον τοῦ ποιητοῦ-δραματογράφου ἀπολαμβάνει παγκόσμιον κύρος.

Οἱ ἥρωες τοῦ Σοφοκλέους ἔχουσιν πολλὰ τὰ τραγικά, καί, παρὰ τὸ ὅτι παρίστανται νὰ ἁμαρτάνουν, πάντοτε ὅμως παρουσιάζουσιν κάτι τὸ εὐγενὲς καὶ τὸ ὑψηλόν. Εἰς τὴν τραγωδίαν Ἀντιγόνη ὁ ἄρχων Κρέων, ὅσον λ.χ. ὦμος, ἀπηνῆς καὶ αὐστηρὸς εἶναι πρὸς τὴν Ἀντιγόνην, ἐν τούτοις ὅμως τιμωρεῖ αὐτὴν καθ' ὅσον ἐτόλμησε νὰ θάψῃ τὸν ἀδελφόν της Πολυνείκην, ποὺ ἦτο ὁ προδότης τῆς πατρίδος του. Διὰ τὴν οἱ ἥρωες τοῦ Σοφοκλέους δὲν καλλιεργοῦν αἰσθήματα ταπεινὰ καὶ εὐτελεῖ, ἦτοι φιλαργυρίαν, φιλαυτίαν, μοχθηρίαν. Ὁ ποιητὴς εἰς τοὺς ἥρωας ἔδιδε ιδεώδεις μορφές, καὶ δὲν τοὺς ἐμφάνιζε ὡς ἀνθρώπους τῆς κοινῆς πραγματικότητος. Ὁ Αἰσχύλος διεμόρφω-

Ἀθηνῶν.

Ἐπέροχον δημιούργημα τοῦ Σοφοκλέους εἶναι ἡ Ἀντιγόνη. Εἶναι τὸ κορυφαῖον ἔργον τῆς ἀρχαίας δραματοποιίας. Εἶναι τὸ ἀριστούργημα ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, κυρίως κατὰ τὴν ἠθοποιίαν.

Ἡ κυρία ἔννοια τῆς τραγωδίας εἶναι ὅτι ὑπάρχει, ἢ καλύτερα ἐξελίσσεται, σύγκρουσις τοῦ φυσικοῦ, τοῦ θεοῦ δικαίου μὲ τὸ θετὸν δίκαιον ἢ τὸ πολιτικὸν δίκαιον. Τὸ πρῶτον ἐκπροσωπεῖ ἡ Ἀντιγόνη, τὸ δεύτερον ὁ Κρέων. Μετὰ τὴν ἀλλοκτονίαν τῶν ἀδελφῶν Ἐτεοκλέους καὶ Πολυνείκους, ὁ Κρέων ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν τῶν Θεβῶν καὶ ἐξέδωσε διαταγὴν νὰ μὴν ἐνταφιασθῇ τὸ πτώμα τοῦ Πολυνείκους, ὁ ὁποῖος ἐθεωρήθη προδότης, ἐφ' ὅσον εἶχε στραφῆ κατὰ τῆς πατρίδος. Μάλιστα διέταξε νὰ γίνῃ τὸ νεκρὸν

σῶμα βορὰ τῶν κυνῶν καὶ τῶν ὀρνέων. Ἡ Ἀντιγόνη ὅμως, ἀδελφὴ τοῦ νεκροῦ, παίρνει ἀπόφασιν, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῆς ἀδελφῆς τῆς Ἰσμήνης, τῆς ὁποίας ἐπικαλεῖται χωρὶς ἀποτέλεσμα τὴν βοήθειαν, νὰ θάψῃ τὸν ἀδελφόν της. Καὶ ἐπιτελεῖ τὸ ἱερὸν καθήκον. Ὁ Κρέων διατάσσει νὰ ὀδηγηθῇ ἡ Ἀντιγόνη ζωντανὴ εἰς τὸν τάφον, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἴμωνος, μνηστῆρος τῆς Ἀντιγόνης, καὶ παρὰ τὶς παραινέσεις τοῦ μάντεως Τειρεσία. Ὡστόσο, καταφανῶς ὁ Κρέων, χωρὶς οὐσιαστικὰ νὰ ἐκπροσωπῇ τὸ θετὸν ἢ πολιτικὸν δίκαιον, προσβάλ-

τῆς Ἀντιγόνης καὶ ἀνακηρύττει τὴν ἰδικὴν του ἀσέβειαν καὶ μωρίαν, τὰ ἑαυτοῦ «ἀνολβα βουλευμάτα» (στ. 1265). Μὲ θρηνοὺς ἐπάνω εἰς τὴν σκηνὴν παρέχει τὴν ποθουμένην ὑπὸ τῶν θεατῶν κάθαρσιν.

Διὰ τοῦ δράματος αὐτοῦ διαφαίνεται σαφῶς ὅτι οἱ θεῖοι νόμοι εἶναι ἀνώτεροι τῶν ἀνθρωπίνων, ὅποτε καθίστανται καὶ περισσότερον ἀξιοσέβαστοι. Τὸ μέγα ἠθικὸν δίδαγμα καὶ μῆνυμα ποὺ προκύπτει εἶναι ἡ εὐβουλία, τὸ σέβας πρὸς τοὺς θεοὺς, ἡ φιλοπατρία, ἡ μετριοφροσύνη. Ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ὑπέρβασις τούτων ἀποβαίνει πρόξενος περιπετειῶν καὶ

Διὰ τοῦ δράματος αὐτοῦ διαφαίνεται σαφῶς ὅτι οἱ θεῖοι νόμοι εἶναι ἀνώτεροι τῶν ἀνθρωπίνων, ὅποτε καθίστανται καὶ περισσότερον ἀξιοσέβαστοι. Τὸ μέγα ἠθικὸν δίδαγμα καὶ μῆνυμα ποὺ προκύπτει εἶναι ἡ εὐβουλία, τὸ σέβας πρὸς τοὺς θεοὺς, ἡ φιλοπατρία, ἡ μετριοφροσύνη. Ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ὑπέρβασις τούτων ἀποβαίνει πρόξενος περιπετειῶν καὶ πολλαπλῶν ἀτυχιῶν.

λεὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. Ὁ υἱὸς τοῦ Αἴμων τοῦ ἐπισημαίνει κατὰ πρόσωπον ὅτι δὲν τιμᾷ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους: «Οὐ γὰρ σέβεις, τιμᾷς γε τὰς θεῶν πατῶν» (στ. 745). Μόνον δὲ μετὰ τὴν φοβερὰν μαντείαν τοῦ μάντεως Τειρεσία περὶ τῶν δοκιμασιῶν καὶ τῶν ἐν γένει δεινῶν ποὺ τὸν περιμένουν, ὁ Κρέων μεταβάλλει γνώμην καὶ σπεύδει νὰ θάψῃ τὸν νεκρὸν Πολυνείκην καὶ νὰ σώσῃ τὴν Ἀντιγόνην. Εἶναι ὅμως ἀργὰ καὶ καιρὸς δὲν ὑπάρχει. Ἡ Ἀντιγόνη εἶχε αὐτοκτονήσει, καὶ παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῆς ὁ υἱὸς τοῦ Αἴμων. Καὶ κατόπιν αὐτῶν, καὶ ἡ γυναῖκα τοῦ Κρέοντος Εὐρυδίκη θέτει τέρμα εἰς τὴν ζωὴν της. Ὁ Κρέων, ἀτυχῆς καὶ ψυχικὰ ἐξουθενωμένος, ἀναγνωρίζει τὸ εὐσεβὲς ἦθος

πολλαπλῶν ἀτυχιῶν.

Τὸ δράμα τοῦτο περιέχει μνύματα ἐπὶ μέρους λίαν χρήσιμα, μὲ χαρακτηριστὴ ἐπικαιρότητα. Παρουσιάζονται τινά:

«Ἐκ τῶν αἰσχρῶν λημμάτων τοὺς πλείονας ἀτωμένους ἴδοις ἂν ἢ σεσωσμένους» (στ. 313-314), ἥτοι, «Ἀπὸ τὰ ἐπονεῖδιστα κέρδη ἤμπορεῖς νὰ διαπιστώσεις ὅτι οἱ πολλοὶ ὑπέφερον περισσότερον, ἀντὶ νὰ σωθοῦν καὶ νὰ εἶναι ἀσφαλεῖς». Αὐτὰ εἶναι λόγια τοῦ Κρέοντος πρὸς τὸν χορόν.

Συναφῶς, λ.χ., «τὰ δειλὰ κέρδη πημονὰς ἐργάζεται» (στ. 326), ἥτοι, «Τὰ αἰσχρὰ κέρδη προκαλοῦν συμφορὰς» (λόγια τοῦ Κρέοντος πρὸς τὸν φύλακα).

«Πολλὰ τὰ δεινὰ κούδεν ἀνθρώπου

δεινότερον πέλει» (στ. 332-333), ἦτοι, «Πολλὰ τὰ θαυμαστά, ὅμως πιὸ θαυμαστόν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον δὲν ὑπάρχει».

«*Οὐ γάρ τι νῦν γε κάχθές, ἀλλ' αἶε ποτε ζῆ ταῦτα, κοῦδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου ἴφην*» (στ. 456-457), ἦτοι, «Ὅχι τώρα καὶ χθές, ἀλλὰ αἰωνίως ζοῦν αὐτά (δηλαδὴ οἱ ἄγραφοι νόμοι τῶν θεῶν) καὶ κανεὶς δὲν γνωρίζει πότε ἐφάνηκαν». Αὐτὰ λέγει ἡ Ἀντιγόνη, ὑποστηρίζουσα ὅτι δικαίως ἔθαψε τὸν ἀδελφόν της παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν ἀπὸ τὸν Κρέοντα, διότι οἱ πράξεις της ὑπηγορεύοντο ἐκ τῶν θεῶν νόμων.

«*Οὗτοι συνέχθειν, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν*» (στ. 523), ἦτοι, «Δὲν ἐγεννήθην, διὰ νὰ συμμετέχω στὸ μῖσος, ἀλλὰ διὰ νὰ τρέφω ἀγάπην». Λόγια τῆς Ἀντιγόνης, ποὺ περιέχουν βαθύτατον χριστιανικὸν πνεῦμα.

«*Τί γὰρ πατὴρ θάλλοντος εὐκλείας τέκνοις ἄγαλμα μείζον ἢ τί πρὸς παῖδων πατρί;*» (στ. 703-704), ἦτοι, Δὲν ὑφίσταται σπουδαιότερον καύχημα διὰ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν αἴγλην τοῦ πατέρα τους, ἢ δὲν ὑπάρχει πιὸ μεγάλη χαρὰ διὰ τὸν πατέρα ἀπὸ τὴν ἐντιμότητα τῶν παιδιῶν του. Τὰ ἀνωτέρω λόγια ἀπευθύνει ὁ Αἴμων πρὸς τὸν πατέρα του, τὸν Κρέοντα, κατὰ τὸν διάλογον ποὺ εἶχε μαζί του.

«*Ἀνθρώποισι γὰρ τοῖς πᾶσι κοινόν ἐστι τοῦ ξαμαρτάνειν· ἐπεὶ δ' ἀμάρτη, κείνος οὐκέτ' ἔστ' ἀνὴρ ἄβουλος οὐδ' ἄνολβος, ὅστις ἐς κακὸν πεσὼν ἀκῆται μὴδ' ἀκίνητος πέλει*» (στ. 1023-1027), ἦτοι, «Κοινὸν γνῶρισμα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων εἶναι νὰ ὑποπίπτουν σὲ σφάλματα. Ὅταν ὅμως διαπράξῃ κανεὶς κάποιον λάθος, δὲν εἶναι πλέον ἀπερίσκεπτος οὔτε ἄθλιος ὁ ἄνδρας ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος, ὅταν περιπέσῃ σὲ ἀτόπημα, φροντίζει νὰ τὸ διορθώσῃ καὶ δὲν μένει ἀμετάτρεπτος».

«*Μάντις οὐδεὶς τῶν καθεστῶτων βροτοῖς*», ἦτοι, «Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ προ-

βλέψῃ ὅσα πρόκειται νὰ συμβοῦν στοὺς ἀνθρώπους».

«*Ὄρθον ἀλήθει' αἶε*», ἦτοι, «Ἡ ἀλήθεια εἶναι πάντα τὸ ὀρθόν». Αὐτὰ λέγει ὁ ἀγγελιοφόρος ἀποτενόμενος εἰς τὴν Εὐριδίκην, σύζυγον τοῦ Κρέοντος.

«*Πολλῶ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει· χρὴ δὲ τὰ γ' εἰς θεοὺς μὴδὲ ἀσεπτεῖν*», ἦτοι, «Ἡ φρόνησις ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς εὐτυχίας. Καὶ ἐπιβάλλεται νὰ μὴν ἐπιδεικνύωμεν ἀσέβειαν πρὸς τὴν θεότητα». Αὐτὰ ὑπογραμμίζει ὁ Χορὸς ὡς τελευταῖον μῆνυμα.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ Σοφοκλείου ρήτρα περὶ τῆς φιλοχρηματίας καὶ τῶν ὀλεθρίων συνεπειῶν της διὰ στόματος Κρέοντος:

«*Οὐδὲν γὰρ ἀνθρώποισιν οἷον ἄργυρος κακὸν νόμισμ' ἔβλαστε· τοῦτο καὶ πόλεις πορθεῖ, τόδ' ἄνδρας ἐξανίστησιν δόμων, τόδ' ἐκδιδάσκει καὶ παραλλάσσει φρένας χρηστὰς πρὸς αἰσχρὰ πράγμαθ' ἵστασθαι βροτῶν*» (στ. 295-299), ἦτοι, «Κανένας θεσμὸς τόσον κακὸς δὲν ἀνεπτύχθη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὅπως τὸ χρῆμα. Τοῦτο καὶ πόλεις κυριεύει, τοῦτο ἀνθρώπους ξεσπιτώνει, τοῦτο παρασύρει καὶ διαστρέφει τὸν συνετὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νὰ στρέφονται πρὸς πράγματα καὶ ἐνεργήματα ἐπονείδιστα». Εἶναι λόγια τοῦ Κρέοντος, ἀλλὰ μᾶς ἐνθυμίζουν τὸ τοῦ Παύλου: «*Ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία*» (Τιμ., στί 10).

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τοῦ Σοφοκλέους περιέχει σπουδαῖα ἄλλα ἀποφθέγματα διαχρονικῆς ἰσχύος καὶ ἐπίκαιρα μνύματα. Ὅταν ξένοι λαοὶ τὰ μελετοῦν καὶ τὰ σπουδάζουν τὰ ἔργα αὐτά, δὲν εἶναι ἀδιανόητον ἐμεῖς νὰ τὰ ἐξοβελίζωμεν ἀπὸ τὰ σχολεῖά μας;

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Φιλολόγος – τ. Λυκειάρχης

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η σχέση της παγκοσμιοποίησης με τη δημοκρατία είναι από πολλές απόψεις αμφιλεγόμενη.

Από μία άποψη, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η παγκοσμιοποίηση προάγει τη δημοκρατία, αλλά και προάγεται από αυτήν. Πράγματι, η προοδευτική επικράτηση δημοκρατικών καθεστώτων σε παγκόσμιο επίπεδο είναι ο καθοριστικός παράγοντας που έδωσε την ώθηση για την επικράτηση της παγκοσμιοποίησης: δεν είναι ασφαλώς τυχαίο ότι η γενέθλια χρονολογία της παγκοσμιοποίησης, όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα, τοποθετείται στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν η κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και του ανατολικού μπλόκ επέτρεψε τη μετάβαση στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία της εποχής μας. Αλλά και η παγκοσμιοποίηση, από την πλευρά της, προσπαγανδίζει τη δημοκρατία και πανηγυρίζει ως νίκη της την εγκαθίδρυση δημοκρατικών καθεστώτων μέχρι και στην τελευταία γωνιά του πλανήτη. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι στη σύνοδο κορυφής του Όργανισμού Αμερικανικών Κρατών στο Κεμπέκ το 2001 (μια σύνοδο που θυμόμαστε ότι συνοδεύθηκε από ογκώδεις διαδηλώσεις κατά της παγκοσμιοποίησης) ο ίδιος ο τότε Πρόεδρος των Η.Π.Α. Τζωρτζ Μπους ο νεότερος διεκήρυξε ότι η παγκοσμιοποίηση δεν έχει να κάνει μόνο με την οικονομία, αλλά και με τον *έκδημοκρατισμό*.

Από την άλλη, όμως, υπάρχουν και σημαντικές επιφυλάξεις που κλονίζουν το συμπέρασμα περί δήθεν «άγαστης σχέσης» της παγκοσμιοποίησης με τη δημοκρατία. Άς πάρουμε τα πράγματα από την αρχή, για να κατανοήσουμε αυτές τις επιφυλάξεις.

Αν και λέμε ότι η δημοκρατία γεννήθηκε στην αρχαία Ελλάδα, δεν άγνοούμε ότι η σημερινή δημοκρατία διαφέρει καιρως από τη δημοκρατία της κλασικής πόλεως-κράτους. Η πιο καιρως ίσως διαφορά είναι ότι η δημοκρατία μας αρχαίας ελληνικής πόλεως-κράτους ήταν *άμεση*, ενώ η σημερινή δημοκρατία είναι *έμμεση*, *αντιπροσωπευτική*. Ενώ δηλαδή στην κλασική πόλη-κράτος το σύνολο των πολιτών μπορούσε να μετέχει στο νομοθετικό σώμα της πολιτείας (που στην αρχαία Αθήνα ήταν η *έκκλησία του δήμου*) και να αποφασίζει δια της ψήφου του, στα σύγχρονα κράτη, όπου το δημοκρατικό πολίτευμα λειτουργεί σε άλλη κλίμακα, κάτι τέτοιο είναι εκ των πραγμάτων ανέφικτο· αντ' αυτού, στο νομοθετικό σώμα (το κοινοβούλιο) μετέχουν οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι του λαού, και αυτοί είναι που αποφασίζουν δια της ψήφου τους.

Είναι χρήσιμη σε αυτό το σημείο μια παρένθεση: Είναι γνωστό ότι ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* του εμφανίζει την πόλιν ως την πλέον ολοκληρωμένη μορφή κοινωνικής συγκρότησης, ως τό «τέλος» μιας πορείας που ξεκινάει από την πρώτη μορφή κοινωνικής συγκρότησης, τον «οἶκον» (δηλαδή την οικογένεια, που ερείδεται στη φυσική ἔλξη ἀνδρὸς καὶ γυναικός), και δια της «κώμης» (δηλαδή του οικισμού) φθάνει στο ἀποκορύφωμα με την πόλιν, την πόλη-κράτος της εποχής του Αριστοτέλη¹.

Ακόμη και ἔγκριτοι μελετητές του Αριστοτέλη βλέπουν το συμπέρασμα αυτό του Αριστοτέλη, ότι η πόλις είναι τό «τέλος» της κοινωνικής συγκρότησης, ως ἔνδειξη πολιτικής «μωπίας». Ο W. D. Ross, μάλιστα, φθάνει να γράφει: «Ενώ η ὄξυδέρκεια των παρατηρήσεων του Αριστοτέλη για την

1 Ἀριστ., *Πολ.*, 1252a24-1252b32.

ἀρχαιοελληνική πολιτική ζωή είναι μοναδική, ή φαντασία του είναι πτιό περιορισμένη»². Καί πράγματι, θά μπορούσε νά διερωτηθεῖ κανείς: Ὁ Ἀριστοτέλης, πού δέχεται ὅτι ἡ συνένωση περισσοτέρων οἰκῶν γεννᾷ τὴν *κώμην* καί ἡ συνένωση περισσοτέρων *κωμῶν* τὴν *πόλιν*, δέν μπορούσε ἄραγε νά διαβλέψει ὅτι θά μπορούσαν νά υπάρξουν καί εὐρύτεροι πολιτικοὶ σχηματισμοί, γιὰ παράδειγμα ὅτι ἡ συνένωση περισσοτέρων πόλεων-κρατῶν θά μπορούσε νά γεννήσει ἕνα ἐθνικὸ κράτος, ἢ ἡ συνένωση περισσοτέρων ἐθνικῶν κρατῶν θά μπορούσε νά γεννήσει μιὰ αὐτοκρατορία;

Ὡστόσο, ὁ Ross μοιάζει νά παραβλέπει ὅτι δέν χρειάζοταν... «φαντασία», γιὰ νά διακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης τὴν προοπτικὴ εὐρύτερων τῆς *πόλεως* πολιτικῶν σχηματισμῶν. Ἦδη ἡ ἐποχὴ του τοῦ ἔδινε ἀπτά δείγματα τέτοιων εὐρύτερων πολιτικῶν σχηματισμῶν. Ἡ ἐπικράτηση τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων-κρατῶν καί οἱ θαυμαστὲς κατακτήσεις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, γεγονότα σύγχρονα μὲ τὴ συγγραφὴ τῶν *Πολιτικῶν*, εἶχαν ὀδηγήσει στὴ θεμελίωση μιᾶς αὐτοκρατορίας πού ἀγκάλιαζε σχεδὸν τὴν οἰκουμένη. Ἀλλὰ καί ἂν ἀκόμα ὑποθεθεῖ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δέν εἶχε προλάβει νά ἀφομοιώσει τὶς συγκλονιστικὲς ἐξελίξεις τῆς ἐποχῆς του (ὑπόθεση βεβαίως πού δέν συνάδει μὲ τὸ πνευματικὸ μέγεθος τοῦ Ἀριστοτέλη), καί πάλι δέν μπορούε νά ἀγνοοῦσε τὴ δεδομένη ἀπὸ τοὺς προηγούμενους ἤδη αἰῶνες ἱστορικὴ πραγματικότητα τῆς Περσικῆς αὐτοκρατορίας, ἢ τὴ συνένωση πολλῶν πόλεων-κρατῶν σὲ εὐρύτερες συμμαχίες, ὅπως ἦταν γιὰ παράδειγμα ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἄρα τὸ συμπέρασμα τοῦ Ἀριστοτέλη ὅτι ἡ *πόλις* εἶναι τὸ «τέλος» τῆς κοινωνικῆς συγκρότησης δέν μπορούε νά ἀποδοθεῖ σὲ ἕλληνη... φαντασίαν.

Στὴν πραγματικότητα, ὅταν ὁ Ἀριστο-

τέλης γράφει ὅτι ἡ *πόλις* εἶναι τὸ «τέλος» τῶν μορφῶν κοινωνικῆς συγκρότησης, δέν ἐννοεῖ... «ὡς ἔδω καὶ μὴ παρέκει»· δέν ἐννοεῖ δηλαδὴ ὅτι δέν μπορούε νά υπάρξει κάτι εὐρύτερο αὐτῆς. Διότι στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἡ λέξη «τέλος» δέν σημαίνει τὸ πέρασ· σημαίνει τὸν σκοπὸ, τὴν τελείωση, τὸ ἀποκορύφωμα. Ἔτσι, ἡ *πόλις* εἶναι τὸ «τέλος» τῶν μορφῶν κοινωνικῆς συγκρότησης, ὄχι γιὰτὶ εἶναι τὸ πέρασ καί δέν μπορούε νά υπάρξει κάτι εὐρύτερο αὐτῆς, ἀλλὰ γιὰτὶ, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα. Σὲ αὐτὴν, ὁ ἄνθρωπος ἀπολαμβάνει στὸ ἔπακρον τοὺς καρποὺς τῆς κοινωνικῆς συνύπαρξης. Ὅτιδήποτε εὐρύτερο αὐτῆς εἶναι *ἐκπτώσις*.

Πολὺ ἀποκαλυπτικὰ εἶναι, ἐν προκειμένῳ, τὰ ὅσα γράφει ὁ Ἀριστοτέλης σὲ ἄλλο σημεῖο τῶν *Πολιτικῶν* του: Μιὰ κοινωνία πού ἀποτελεῖται ἀπὸ πολὺ λίγους, γράφει, δέν μπορούε νά εἶναι *αὐτάρκης* (καί ἡ *αὐτάρχεια* εἶναι γνώρισμα τῆς *πόλεως*)· ὁμως καί ἕνα κράτος πού ἀποτελεῖται ἀπὸ πάρα πολλοὺς, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἕνα ἐθνικὸ κράτος, μπορούε μὲν νά εἶναι *αὐταρκες* σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, ἀλλὰ σὲ αὐτὸ δέν εἶναι εὐκόλο νά λειτουργήσει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ πολίτευμα, γιὰτὶ προφανῶς ὁ πολίτης δέν μπορούε νά ἔχει τὶς ἴδιες εὐκαιρίες συμμετοχῆς στὰ κοινὰ πού τοῦ προσφέρει ἡ πόλη-κράτος³. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι σαφὲς στὴν ἐποχὴ μας: Ζοῦμε μὲν σὲ κράτη πού εἶναι σαφῶς εὐρύτερα τῆς πόλεως-κράτους τῆς ἀρχαιότητας, ἀπολαμβάνουμε μεγαλύτερη *αὐτάρχεια* σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, ἀλλὰ δέν μπορούε πιά, σὲ τέτοια κλίμακα, νά ἐφαρμοσθεῖ ἡ *ἄμεση* δημοκρατία πού ἴσχυε στὴν κλασικὴ *πόλιν*. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ σημερινὴ κατάσταση θά ἦταν *ἐκπτώσις* ἀπὸ τὸ ἀπο-

2 W. D. Ross, *Ἀριστοτέλης*, μτφρ. Μαριλίζας Μητσού, Ἐκδόσεις ΜΙΕΤ, Ἀθίνα 1991, σελ. 337.

3 Ἀριστ., *Πολ.* 1326b2-5: «Ὁμοίως δὲ καὶ πόλις ἢ μὲν ἐξ ὀλίγων λίαν οὐκ αὐτάρκης (ἢ δὲ πόλις αὐταρκες), ἢ δ' ἐκ πολλῶν ἄγαν ἐν μὲν τοῖς ἀναγκαίοις αὐτάρκης ὥσπερ ἔθνος, ἀλλ' οὐ πόλις· πολιτεῖαν γάρ οὐ ῥάδιον ὑπάρχειν».

κορούφωμα τῆς λειτουργίας τῆς δημοκρατίας πού προσέφερε ἡ πόλη-κράτος. Ἄλλωστε, ὅπως γράφει ρητῶς ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης, ἂν γυρεύουμε τὸ ἀποκορούφωμα τῆς κοινωνικῆς συνύπαρξης, τὸ ζητούμενο δὲν εἶναι νὰ προχωροῦμε σὲ ὅλο καὶ εὐρύτερες μορφές κοινωνικῆς συγκρότησης, ἀλλὰ νὰ βάζουμε ἓνα ὄριο: «*Δῆλον τοίνυν ὡς οὗτός ἐστι πόλεως ὄρος ἄριστος, ἡ μεγίστη τοῦ πλήθους ὑπερβολὴ πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς εὐσύνοπτος*»⁴.

Ἀντιλαμβάνεσθε ποιὸ εἶναι τὸ κρίσιμο ἐρώτημα, πού μᾶς ἐπιστρέφει στὸ θέμα τῆς παγκοσμιοποίησης: Ἄν ἦδη ἡ σημερινὴ μορφή κρατικῆς ὀργάνωσης ἀποτελεῖ, μὲ τὴν ἔννοια πού εἶδαμε παραπάνω, *ἐκπτώση* ἀπὸ τὸ ἀποκορούφωμα τῆς λειτουργίας τῆς δημοκρατίας πού προσέφερε ἡ κλασικὴ πόλη-κράτος, καθὼς στὴ σημερινὴ κλίμακα δὲν μπορεῖ πλέον νὰ λειτουργήσει ἡ *ἄμεση* δημοκρατία, τότε μίπως τὸ προχώρημα σὲ κάτι ἀκόμα εὐρύτερο, σὲ ἀκόμη μεγαλύτερη κλίμακα, κινδυνεύει νὰ ἐπιφέρει περαιτέρω *ἐκπτώση* στὴ λειτουργία τῆς δημοκρατίας;

Δυστυχῶς, δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα θεωρητικὸ ἐρώτημα· πρόκειται γιὰ μιὰ ζοφερὴ πραγματικότητα, τὴν ὁποία ἤδη ζοῦμε. Ὅπως ἀκριβῶς στὴν κλίμακα τοῦ ἐθνικοῦ κράτους δὲν εἶναι πλέον ἐφικτὸ νὰ λειτουργήσει ἡ *ἄμεση* δημοκρατία τῆς κλασικῆς πόλεως-κράτους, καὶ κατ' ἀνάγκην ἐφαρμόζουμε ἓνα σύστημα *ἀντιπροσωπευτικῆς* δημοκρατίας, ἔτσι καὶ στὴν ἀκόμη εὐρύτερη κλίμακα τῆς παγκοσμιοποίησης μοιάζει δύσκολο νὰ λειτουργήσει ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ *ἀντιπροσωπευτικὴ* δημοκρατία.

Πράγματι, παρατηροῦμε ὅτι σήμερα, σὲ παγκόσμια κλίμακα, ἡ ἐξουσία φεύγει ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὶς κατὰ τόπους δημοκρατικὰ ἐκλεγμένες κυβερνήσεις, ἀπὸ τὰ χέρια τῶν δημοκρατικὰ ἐκλεγμένων ἀντιπροσώπων, καὶ συγκεντρώνεται προοδευτικὰ σὲ παντοδύναμους διεθνεῖς ὀργανισμοὺς πού δὲν ὑπόκεινται σὲ κα-

νέναν ἀπολύτως δημοκρατικὸ ἔλεγχο. Τέτοιοι ὀργανισμοὶ εἶναι οἱ δύο ὀργανισμοὶ-σύμβολα τῆς παγκοσμιοποίησης: ὁ ἓνας εἶναι ὁ Παγκόσμιος Ὄργανισμὸς Ἐμπορίου (World Trade Organization), καὶ ὁ ἄλλος ἓνας ὀργανισμὸς τὸν ὁποῖο γνωρίζουμε –φεῦ– πολὺ καλά: τὸ Διεθνὲς Νομισματικὸ Ταμεῖο (International Monetary Fund). Σὲ τέτοιους ὀργανισμοὺς, ὅλο καὶ περισσότερο, κρίνονται οἱ τύχες τῶν λαῶν, καὶ ὄχι τόσο στὰ ἐθνικὰ κοινοβούλια.

Ἀπτὴ συνέπεια αὐτῆς τῆς κατάστασης εἶναι ἡ αἴσθηση πού παγιώνεται ὅλο καὶ περισσότερο στοὺς πολίτες πολλῶν χωρῶν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς δικῆς μας: ὅτι εἴτε ἀναδειχθεῖ στὴν κυβέρνηση τὸ ἓνα εἴτε τὸ ἄλλο κόμμα, δὲν ἔχει τόση σημασία, διότι ἡ πολιτικὴ πού θὰ ἀκολουθηθεῖ εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ἀπολύτως προδιαγεγραμμένη μέχρι καὶ τὴν τελευταία τῆς λεπτομέρεια, καὶ οἱ ἀποφάσεις δὲν λαμβάνονται στὸ κοινοβούλιο, ἀλλὰ ἄλλοῦ... Μακριά... Ἀπὸ κάποιους πού δὲν τοὺς ἐπιλέγουμε ἕμεῖς... Πόσο ἄραγε μοιάζει αὐτὸ μὲ δημοκρατία;

Ἀπογοητευμένοι, οἱ πολίτες, ὅλο καὶ περισσότερο, ἀποστασιοποιοῦνται ἀπὸ τὰ κοινά. Ἐπιλέγουν νὰ ἀπέχουν. Τέλος, γίνονται ἀδιάφοροι. Στὴν ἀρχαιότητα ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὰ κοινὰ φάνταζε ντροπὴ· στὴν ἐποχὴ μας τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ κοινὰ φαντάζει ματαιότης. Ἀξίζει νὰ ἐπαναλάβουμε τὸ ἴδιο ἐρώτημα, πού θέσαμε καὶ ἀμέσως παραπάνω: Πόσο ἄραγε μοιάζει αὐτὸ μὲ δημοκρατία;

Τὰ παραπάνω ἀρκοῦν, γιὰ νὰ μᾶς πείσουν ὅτι ἡ σχέση τῆς παγκοσμιοποίησης μὲ τὴ δημοκρατία δὲν εἶναι τόσο ἀγαστὴ ὅσο συνήθως ὑποτίθεται. Ἄς προσπαγανδίζει καὶ ἄς ἐξυμνεῖ ἡ παγκοσμιοποίηση τὴ δημοκρατία. Στὴν πράξη κινδυνεύει νὰ τὴν ὑποσκάπτει καὶ νὰ τὴν τραυματίζει ἀνεπανόρθωτα.

G.T.

4 Ἄριστ., Πολ. 1326 b22-25.

ΑΝΑΤΑΡΑΞΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Μεγάλες αλλαγές υφίσταται τὸν τελευταῖο καιρὸ ὁ χῶρος τοῦ ἑλληνικοῦ Τύπου. Ἱστορικὲς ἐφημερίδες δεκαετιῶν κλείνουν, συγκροτήματα ἐφημερίδων ἐξαγοράζονται

ἀνέβαζε καὶ κατέβαζε κυβερνήσεις στὴν Ἑλλάδα, ἔκλεισε καὶ περῶν σὲ μιὰ ἄλλη ἐποχὴ.

Ἡ ἐφημερὶς Ἑστία, ἡ μακροβιωτέρα ὅλων τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, ἥλλαξε ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς καὶ ἐξηγοράσθη ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία Δημο-

Μεγάλες αλλαγές υφίσταται τὸν τελευταῖο καιρὸ ὁ χῶρος τοῦ ἑλληνικοῦ Τύπου. Ἱστορικὲς ἐφημερίδες δεκαετιῶν κλείνουν, συγκροτήματα ἐφημερίδων ἐξαγοράζονται ἀπὸ νέους ἰδιοκτῆτες, παραδοσιακὲς ἐφημερίδες μεταβάλλουν τὴν γραμμὴ καὶ τὶς θέσεις των. Καὶ ὅλα αὐτὰ συντελοῦνται μὲ τὴν παράλληλο ὑποχώρησι τῆς ἐν γένει ἀναγνώσεως τῶν ἐφημερίδων καὶ τὴν ἀνθῆσι τοῦ ἠλεκτρονικοῦ Τύπου καὶ τῶν μέσων Ἐνημερώσεως.

ἀπὸ νέους ἰδιοκτῆτες, παραδοσιακὲς ἐφημερίδες μεταβάλλουν τὴν γραμμὴ καὶ τὶς θέσεις των. Καὶ ὅλα αὐτὰ συντελοῦνται μὲ τὴν παράλληλο ὑποχώρησι τῆς ἐν γένει ἀναγνώσεως τῶν ἐφημερίδων καὶ τὴν ἀνθῆσι τοῦ ἠλεκτρονικοῦ Τύπου καὶ τῶν μέσων Ἐνημερώσεως.

Δύο εὐρείας κυκλοφορίας ἱστορικὲς ἐφημερίδες (*Τὸ Βῆμα* καὶ *Τὰ Νέα*) ἀνέστειλαν γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα τὴν ἔκδοσί τους καὶ ἥλλαξαν ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς, περῶντας στὸν ὄμιλο τῶν ἐπιχειρήσεων ἰδιοκτῆτου ποδοσφαιρικῆς ομάδος. Τὸ πάλαι ποτὲ κραταῖο συγκρότημα Λαμπράκη (Δημοσιογραφικὸς Ὄργανισμὸς Λαμπράκη), γιὰ τὸ ὁποῖο ἔλεγαν ὅτι

κρατικὸς Τύπος, ἡ ὁποία ἐκδίδει τὰ ἔντυπα *Δημοκρατία*, *Ὁρθόδοξη Ἀλήθεια* καὶ *Espresso*. Μὲ τὴν ἀλλαγὴ ἰδιοκτησίας ἐπῆλθε καὶ ἀλλαγὴ στὴν Διεύθυνσι τῆς ἐφημερίδος, καὶ τὸ κυριώτερο ἄρχισε νὰ διαφαίνεται καὶ μιὰ ἀλλαγὴ στὴν γραμμὴ πλεύσεως τῆς ἐφημερίδος. Παρ' ὅλο ποῦ διατηρεῖ τὶς παραδοσιακὲς – συντηρητικὲς ἀξίες τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀρχίζει ἡ ἐφημερὶς νὰ ἐγκολπῶνεται καὶ τὶς λεγόμενες «φιλελεύθερες» ἀρχὲς τῆς ἀνεκτικότητος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν τῶν ἀξιῶν. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ὑπῆρξε ἡ πρωτοσέλιδος προβολὴ τῆς νέας ταινίας τοῦ Παντελῆ Βούλγαρη, ἡ

όποια προεβλήθη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2017. Γιὰ τὴν προβολὴ αὐτὴ ἀναγνώστης τῆς ἐφημερίδος μὲ ἐπιστολὴ του διεμαρτυρήθη, καὶ τοῦ ἀπῆντησε μὲ σχόλιό του ὁ νέος Διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδος γιὰ ἓνα ἀναγκαῖο «ἄνοιγμα» καὶ πρὸς τὸν χῶρο τῶν ἀντιπάλων. Δεύτερο παράδειγμα (πάλι μὲ πρωτοσέλιδο ἄρθρο) εἶναι ἡ μὴ ἀπόρριψις τοῦ νέου προγράμματος τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἡ ἀποδοχὴ του ὡς δῆθεν ἐκσυγχρονιστικοῦ. Ἕνα πρόγραμμα

τῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν τοῦ Ἑθνους καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ Τύπο. Τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν ἐφημερίδα *Δημοκρατία*, ἡ ὁποία, ἐνῶ θεωρητικῶς ὑποστηρίζει τὴν Ὀρθοδοξία καὶ ἀφιερώνει μάλιστα εἰδικὲς σελίδες γιὰ τὴν προβολὴ της, φιλοξενεῖ παραλλήλως καὶ τὰ λεγόμενα ὠροσκοπία καὶ τὶς προβλέψεις τῶν ἄστρον σὲ ἄλλες σελίδες της.

Τὰ γεγονότα αὐτὰ καταδεικνύουν μία σύγχυσι ἡ ὁποία ἀρχίζει νὰ

Ἀπαιτεῖται ἐγρήγορσις καὶ ἐπαγρύπνησις τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων: χρειάζεται νὰ γινώμαστε ὄχι ἀπλῶς ἀναγνώστες, ἀλλὰ κριτικοὶ ἀναγνώστες τῶν ὅσων διαβάζομε. Ἡ ἐνημέρωσίς μας γιὰ τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὸ Ἑθνος μας καὶ τὴν Ὀρθοδοξία δὲν πρέπει νὰ ἐπαφίεται στὴν καλὴ διάθεσι κάποιων ἐντύπων, τὰ ὁποῖα κινοῦνται πλέον μὲ οἰκονομικὰ κίνητρα καὶ κριτήρια.

τὸ ὁποῖο καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος εἶχε ἐπικρίνη ὡς ἐπικίνδυνο καὶ ἀκατάλληλο γιὰ τὰ παιδιά μας, ἀλλὰ καὶ ἡ Πανελληνίος Ἑνωσις Θεολόγων μὲ πληθώρα κειμένων της ἀπέδειξε ὡς ἀνορθόδοξο καὶ ἀντιπαιδαγωγικό. Καὶ γιὰ αὐτὴν τὴν θέσι τῆς ἐφημερίδος ὑπῆρξαν ἐπιστολὲς διαμαρτυρίας ἀναγνωστῶν της, οἱ ὁποῖοι μὲ ἐπιχειρήματα ὑπεδείκνυαν τὸ σφάλμα αὐτῆς τῆς τοποθετήσεως.

Τὸ φαινόμενο τῆς ἀλλαγῆς τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἐφημερίδων εἶναι διπλῶς ἀνησυχητικό: ἀφ' ἐνός ἐπειδὴ νέα οἰκονομικὰ συμφέροντα ἀποκοτῶν πρόσβασι στὸν χῶρο τῆς ἐνημερώσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξαλείφονται καὶ τὰ τελευταῖα ἀναχώματα τῶν ὑποστηρικτῶν

ἐπικρατῆ στὸ τί ὄντως εἶναι ἐθνικὸ καὶ ὀρθόδοξο. Καὶ πολὺ πιθανὸν τὰ συμφέροντα κάποιων κύκλων (μὲ τὶς ἐξαγορὲς τῶν ἐφημερίδων) νὰ ἐπιδιώκουν νὰ ἀλώσουν καὶ νὰ ἀλλοιώσουν τὶς τελευταῖες φωνὲς μᾶς ὑγιοῦς ἐνημερώσεως.

Μπροστὰ στὸ φαινόμενο αὐτὸ ἀπαιτεῖται ἐγρήγορσις καὶ ἐπαγρύπνησις τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων: χρειάζεται νὰ γινώμαστε ὄχι ἀπλῶς ἀναγνώστες, ἀλλὰ κριτικοὶ ἀναγνώστες τῶν ὅσων διαβάζομε. Ἡ ἐνημέρωσίς μας γιὰ τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὸ Ἑθνος μας καὶ τὴν Ὀρθοδοξία δὲν πρέπει νὰ ἐπαφίεται στὴν καλὴ διάθεσι κάποιων ἐντύπων, τὰ ὁποῖα κινοῦνται πλέον μὲ οἰκονομικὰ κίνητρα καὶ κριτήρια. Πρέπει νὰ ἐπανεύρωμε

τὰ έντυπα εκείνα (ή να δημιουργήσωμε νέα ήλεκτρονικά μέσα ένημερώσεως), τὰ όποία να πιστεύουν σε Χριστό και Έλλάδα και στα όποια να διοχετεύονται αναλλοίωτες οί άξίες αυτές του γένους μας.

Απαιτείται, επί πλέον, και μία συστράτευσις όλων των ύγιως σκεπτομένων για την προβολή των παραδοσιακών άξιων μας και έντύπως και ήλεκτρονικώς. Όταν σκοτεινές δυνάμεις έξαγοράζουν όλόκληρα συγκροτήματα Τύπου (έφημερίδες, τηλεόρασις και διαδίκτυο) και προπαγανδίζουν δι' αυτών τις ιδέες τους περι όμοφυλοφιλίας, πανθηρσκείας, καταργήσεως των συνόρων κ.ά., οί ύγιεις δυνάμεις δέν θα πρέπει να άντιδράσουν; Άρθρα ένημερωτικά και διαφωτιστικά θα πρέπει να αναδημοσιεύονται στις ιστοσελίδες των χριστιανικών Όργανώσεων προς περιαιτέρω διάδοσί τους. Κείμενα πνευ-

ματικού προσανατολισμού θα πρέπει να άποθησαυρίζονται σε έντυπα και ήλεκτρονικά μέσα Ένημερώσεως προς διαφώτισι και στήριξι των άναγνωστών τους. Και αυτό το έργο θα πρέπει να γίνεται ιδιαιτέρως από τους πεπαιδευμένους άνθρώπους ως ένα έργο ήεραποστολής: να διαφυλάττουν τους συνανθρώπους των από την άντιχριστιανική προπαγάνδα και να τους όπλίζουν με επιχειρήματα και γνώσεις για την όρθότητα των παραδοσιακών άξιων. Γιατί, όπως μās τονίζει ό Κύριός μας: «οὐδὲ καίουσι λύχνον και τιθέασιν αυτόν υπό τόν μόδιον, άλλ' επί την λυχνίαν, και λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ» (Ματθ. 5: 15).

Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΧΡ. ΡΑΓΙΑ

(1928-2017)

Τὸ Σάββατο, 11 Νοεμβρίου, πέταξε γιὰ τὴν πολιτεία τ' Οὐρανοῦ ἓνας πολὺ ξεχωριστὸς ἄνθρωπος, ἡ σεβαστὴ σὲ ὅλους μας καὶ ἀξιαγάπητη Ἀφροδίτη Ραγια, Ὁμότιμη Καθηγήτρια Νοσηλευτικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐκ μέρους τῆς Χριστιανικῆς Ἑνώσεως Ἐπιστημόνων, ἃς μᾶς ἐπιτραποῦν δυὸ φτωχὰ ἀλλὰ ἀναγκαῖα λόγια γιὰ τὴν ἐκλιπούσα, ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἐνεργὸ μέλος τῆς Ἑνώσεώς μας ὅσο ἐλάχιστοι, καὶ μέχρι τὴν τελευταία στιγμή μᾶς τιμοῦσε μὲ τὴ σοβαρή, ὑπεύθυνη, ἀλλὰ ταυτόχρονα ταπεινὴ καὶ ζεστὴ παρουσία της. Τὸ πνεῦμά της ζωηρὸ καὶ ἐρευνητικὸ, καὶ ἡ φιλομάθειά της ἀνεξάντλητη. Τὸ βλέμμα της ἀπέπνεε μιὰ νεανικὴ φρεσκάδα, παρὰ τὸ προχωρημένο τῆς ἡλικίας της. Πραγματικά, αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ της δικαιολογοῦν καὶ τὴν ὄχι τυχαία ἐπιστημονικὴ πορεία της.

Πολλοὶ ἀπὸ μᾶς, ὥστόσο, εἰδικὰ ὅσοι τὴ συναναστραφήκαμε σὲ μεγαλύτερη ἡλικία, μπορεῖ νὰ μὴ γνωρίζουμε σὲ ὅλο τὸ πλάτος τὴν ἐπιστημονικὴ πορεία τῆς ἐκλιπούσας ἀδελφῆς μας.

Γεννημένη τὸ 1928 στὸν Πολύγυρο Χαλκιδικῆς, ἡ Ἀφροδίτη Ραγια ἀποφοιτᾷ ἀπὸ τὸ Α΄ Γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης μὲ βαθμὸ «Ἄριστα», καὶ κατόπιν, τὸ 1949, λαμβάνει φιλολογικὸ δίπλωμα ἀπὸ τὴν Ἑλληνογαλλικὴ Σχολή «Καλαμάρι» στὴ Θεσσαλονίκη.

Τὸ 1957 ἀποφοιτᾷ ἀπὸ τὴν Ἀνωτέρα Σχολὴ Ἀδελφῶν Νοσοκόμων τοῦ Θεραπευτηρίου «Εὐαγγελισμός» μὲ βαθ-

μὸ «Ἄριστα» καὶ Βραβεῖο Μετάλλιο τῆς Σχολῆς. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, ἀκολουθεῖ μιὰ σταθερὰ ἀνοδικὴ πορεία μὲ πολλοὺς σημαντικοὺς σταθμούς:

Τὸ 1961 ἀρχίζει νὰ διδάσκει συστηματικὰ στὴν Ἀνωτέρα Σχολὴ Ἀδελφῶν Νοσοκόμων τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ», καὶ τὸ 1968 ἀναλαμβάνει τὴ θέση τῆς Διευθύντριας Σπουδῶν τῆς Σχολῆς. Καὶ ἴσως οἱ περισσότεροὶ ξέρουν γιὰ τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο τῆς Σχολῆς Ἀδελφῶν Νοσοκό-

μων του «Ευαγγελισμού», που έκανε τις απόφοιτες της να ξεχωρίζουν από τις απόφοιτες άλλων Νοσηλευτικών Σχολών τόσο στην εκπαίδευση όσο και στο ήθος.

Στο μεταξύ, έχει ξεκινήσει και η πορεία της Αφροδίτης Ραγιᾶ στην Ανώτατη Εκπαίδευση, με σπουδές στις Η.Π.Α.:

Από το 1963 μέχρι το 1965 εκπαιδεύεται στο Boston University School of Nursing, απ' όπου λαμβάνει το πτυχίο Bachelor of Science in Nursing με τη διάκριση "Magna cum Laude".

Το 1966 λαμβάνει το πρώτο μεταπτυχιακό δίπλωμα (Master of Arts Degree Teachers College, Columbia University, Department of Nursing Education, N. Υόρκη).

Το 1975 ακολουθεί δεύτερο μεταπτυχιακό δίπλωμα (Master of Education Degree in Nursing and Nursing Supervision in Psychiatric Nursing, Columbia University, Department of Nursing Education, N. Υόρκη).

Το 1976 λαμβάνει το διδακτορικό της δίπλωμα (Doctorate of Education Degree in Nursing, Teaching College, Columbia University).

Το 1990 αναγορεύεται Τακτική Καθηγήτρια του Τμήματος Νοσηλευτικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, και Όμοτιμος Καθηγήτρια μετά τη συνταξιοδότησή της το 1997.

Εκτός από τα επιστημονικά συγγράμματά της, *Βασική Νοσηλευτική* (1991), *Νοσηλευτική Ψυχικής Υγείας* (2001) ή *Ψυχιατρική Νοσηλευτική* (1978) και *Βασική Νοσηλευτική. Θεωρητικές και Δεοντολογικές Αρχές* (1995), καθώς και τις πανεπιστημιακές Σημειώσεις *Ιστορία και Θεωρίες της Νοσηλευτικής* (1990), *Παιθολογική Νοσηλευτική* (1994) και *Παιδιατρική Νοσηλευτική* (1995), η Αφροδίτη Ραγιᾶ είχε στο ενεργητικό της μεγάλο αριθμό επιστημονικών δημοσιεύσεων σε ελληνικά και ξένα περιοδικά και σε

τόμους Πρακτικών Διεθνών Συνεδρίων. Υπήρξε δε τακτική συνεργάτις του περιοδικού μας.

Επίσης, στο πλαίσιο των έρευνητικών της δραστηριοτήτων είχε συμμετάσχει σε Όμαδες Έργασίας για την έπεξεργασία Ειδικών Θεμάτων, καθώς και σε διάφορες Επιστημονικές Επιτροπές.

Έδω τελειώνει η αναφορά μας στα κατά κόσμον έπιτεύγματα, τα όποια θαυμάζουμε, επικροτούμε και αναφέρουμε όχι μόνον ως απόδοση τιμής στην έκλιπούσα, αλλά πρωτίστως ως εύκαιρία για παραδειγματισμό δικό μας.

Όσοι όμως είχαμε την εύκαιρία να γνωρίσουμε την αείμνηστη αδελφή μας ως άνθρωπο, ό καθένας από τη δική του σκοπιά και στο δικό του μέτρο, θα καταλήγαμε όλοι, νομίζω, στην κοινή διαπίστωση ότι η Αφροδίτη Ραγιᾶ ήταν μια έκλεκτη ψυχή, ένας φωτεινός άνθρωπος του Θεού, που προσέγγιζε τον διπλανό της, άκομη και τον μικρότερο, με σεβασμό, γλυκύτητα και σπάνια ευγένεια.

Τέλος, στο πρόσωπο της αείμνηστης πλέον Αφροδίτης Ραγιᾶ θα θέλαμε να ποούμε ένα μεγάλο εύχαριστώ σε όλα τα μέλη της Αδελφότητας «Η Αγία Εὐνίκη», ζώντας και κεκοιμημένα. Έπί δεκαετίες έδειξαν έμπρακτα στην ελληνική κοινωνία τί θαυμαστό συμβαίνει, όταν η βαθιά σφραγίδα του χριστιανικού ανθρωπισμού χρωματίζει την προσφορά στην επιστήμη της Νοσηλευτικής, την ποιότητα στην άσκηση του λειτουργήματος της νοσηλεύτριας, το ήθος και τη συμπαράσταση στον πάσχοντα άνθρωπο! Αυτό το πνεύμα, κατ' έξοχίν, βλέπαμε στο πρόσωπο της Αφροδίτης Ραγιᾶ.

Αιώνία η μνήμη αὐτῆς!

ΧΡΥΣΗ Δ. ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΕΝΤΟΥ

Πίνακας Ὀνομάτων 2017

«ΑΟΥΡΟΠΑ» ΚΑΤΑΔΡΟΜΙΚΟ, 183, 186	DODDS E. R., 32, 46, 47	HADJIDEMETRIOY J., 141	LEAUTE JACQUES, 22
AELIUS LAMPRIIDIUS, 48	DOSTOYEVSKY FYODOR, 172	HARMON A. M., 44, 45	LENIN VLADIMIR ILYICH ULYANOV, 183, 185, 187-190
AKTAS, 25	DRAPER JOHN, 169	HARNACK A. VON, 49	LEONOV ALEXEI, 222
ALEGRIA MICHAEL-LOPEZ, 226	DREHER EDUARD, 14	HARRISON FREDERIC, 93	LEVCHENKO ANATOLI, 224
ALEKSANDROV ALEKSAN- DR, 223, 224	DUQUE PEDRO, 225	HARTER, 22	LEWONTIN RICHARD, 170
ALEXEI NIKOLAEVICH, TSAREVICH, 185	DZERZHINSKY FELIX, 190	HARVARD, 73	LINGEMANN HENRICH, 22
ANDERSEN, 66	DZHANIBEKOV VLADIMIR, 223	HEATHER RON, 175	LLINAS RODOLFO, 131, 136
ASHBY JEFFREY S., 228	EDWARDS, 109	HITLER ADOLF, 189, 191	LONGFELLOW HENRY, 36, 37
ATKOV OLEG, 223	EGNATIUS J. B., 48	HOPF KARL, 78	LU EDWARD, 225
BADER R., 45, 46	EISENBERG ULRICH, 22	HORATIUS FLACCUS, 30	LUSIERI GIOVANNI BA- TISTA, 147
BARBEL J., 213	ELGIN THOMAS BRUCE LORD, 88-95, 146-157	HOYLE FRED, 142	LYAKHOV VLADIMIR, 223
BARBOUR IAN, 165	ELIOT T. S., 36-38	HUDSON HENRY, 110	MAGNUM SANDRA H., 228
BARDY G., 48	ELSTER ALEXANDER, 22	HUGO VICTOR, 36, 37	MAKAROV OLEG, 222
BAYRAK, 25	FALLMERYER JAKOB PHILIPP, 77-79, 200	HUNTINGTON GEORGE, 168	MALENCHENKO YURI, 225
BEDJAN, 212	FARAH M., 136	ISTOCHNIKOV IVAN, 221	MANAROV MUSA, 224
BENJAMIN ROGER, 22	FERRI ENRICO, 22	IVANCHEKOV ALEKSAN- DR, 223	MARCEDO CARLYLE GUER- RA DE, 81
BLAIR TONY, 180	FEYERABEND PAUL, 170	IVANISHIN ANATOLI, 226, 227	MARROU HENRI IRENEE, 30
BOBKO KAROL J., 109	FINLEY GEORGE, 65	JAEGER WERNER, 31, 32	MARX KARL, 183, 191
BORRET M., 45, 46	FISCHER JACK D., 227	JARVIS GREGORY B., 109	MAUPASSANT GUY DE, 36, 37
BOURGET PAUL, 202	FLADE KLAUS-DIETRICH, 224	JESCHECK HANS-HEIN- RICH, 14	MAURACH REINHART, 14
BOUZAT PIERRE, 22	FLETCHER JAMES, 105	JOECKS JÄGER, 14	KARLSSOHN N. G., 136
BOWELL EDUARD, 110	FLORIAN JEAN-PIERRE DE, 36, 37	JONES A. H. M., 30, 31	KENNEDY DONALD, 131, 136
BOWERSOX KENNETH, 225	FLOROVSKY GEORGES, 214	KALAS PAUL, 138	KERENSKY ALEXANDER, 186, 188
BRNO, 134	FOLLEREAU RAOUL, 169	KALERI ALEKSANDR, 224	KERVANCI, 25
BROOKE JOHN, 168	FOMALHAUT, 138	KARLSOHN N. G., 136	KEW, 155
BUDARIN NIKOLAI, 225	FOSSUM MICHAEL E., 226	KENNEDY DONALD, 131, 136	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191
BURBANK DAN, 226	FOURMONT MICHEL, 88-89	KERENSKY ALEXANDER, 186, 188	KIZIM LEONID, 222, 223
BUSH GEORGE W., 234	FRANK PHILIPP, 170	KERVANCI, 25	KLINGER F., 30
CALIFORNIA, 108	FRISTON K. J., 136	KEW, 155	KNOWLES JAMES, 93
CARNAP RUDOLF, 170	FURUKAWA SATOSHI, 226	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KOMAROV VLADIMIR, 220, 221
CARNAP RUDOLF, 170	GAGARIN YURI, 227	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KONDRATYEV DMITRI, 226
CHADWICK HENRY, 45	GALILEO GALILEI, 169	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KONJECIC ERWIN, 24
CHALMERS DAVID J., 131, 136	GALTON SIR FRANCIS, 132, 136	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KONONENKO OLEG, 226
CHRÉTIEN JEAN-LOUP, 222-224	GAMALEDYDYN, 25	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KOPITA JERNEJ, 78
CLAUDEL PAUL, 36-38	GAUTIER THEOPHILE, 36, 37	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KORALUS P. E., 136
CLINTON BILL, 180	GERKE JÜRGEN VON, 14	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KOROLEV SERGEI, 220
COLEMAN CATHERIN, 226	GERMANIA, 146	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KOTOV OLEG, 226
COLLINS FRANCIS, 134, 136, 168	GERNER CANAN, 22	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KREUZER ARTHUR, 22
COMPTE AUGUSTE, 170	GHAZAL, 25	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KRIKALEV SERGEL, 224, 225
CRIBIER ALAIN, 66	GIBBON EDWARD, 152	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KUBASOV VALERY, 222
CRIPPEN ROBERT L., 108	GINEITIENE, 12	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KUHN G. C., 46
CZHANIBEKOV VLADIMIR, 223	GIORDANO J., 136	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KUHN THOMAS, 170
DA VINCI LEONARDO, 156	GLANNON WALTER, 132, 136	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	KUIPERS ANDRÉ, 226
DAHLAB, 25	GLENN JOHN H., 110	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	LAKATOS IMRE, 170
DAMASIO A., 136	GOLDIN DANIEL, 111	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	LAMARTINE ALPHONSE DE, 36, 37
DÄNIKEN ERICH VON, 145	GOULD STEPHEN J., 165, 168	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	LAPLACE PIERRE-SIMON, 167, 171
DARWIN CHARLES, 134, 170	GRANT R. M., 46	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	
DAWKINS RICHARD, 130, 136, 167	GRUENTZIG ANDREAS, 66	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	
DOBROVOLSKY GEORGI, 222, 223	GRZELAK, 16	KHRUSHCHEV NIKITA, 190, 191	

- PAPINI GIOVANNI, 201
 PARKER N. H., 136
 PARKINSON S., 136
 PARMITANO LUCA, 227
 PATSAYEV VIKTOR, 222, 223
 PEGUY CHARLES, 36, 37
 PESQUET THOMAS, 227
 PETERSON DONALD H., 109
 PETTIT DONALD, 225, 226
 PHILLIPS JOHN, 226
 PINATEL JEAN, 22
 PLANA SANDRINE, 21
 POHLENZ M., 26
 POLYAKOV VALERY, 224
 POPPER KARL, 170
 POTECHKIN GRIGORY ALEKSANDROVICH, 184
 PROXIMA CENTAURI, 141
 RASPUTIN GRIGORI, 187
 RESNIK JUDITH A., 109
 RIBES DIDIER, 9
 RIMBAUD ARTHUR, 36, 37
 ROBERTSON JOEFFREY, 157
 ROMANENKO YURI, 224
 ROSCIES ADINA, 123, 135
 ROSS W. D., 234, 235
 RUBINS KATHLEEN, 227
 RUSSEL BERTRAND, 170
 SAHIN LEYLA, 25
 SAVINYKH VICTOR, 223
 SCHNEIDER HANS JOACHIM, 22
 SCHÖNKE ADOLF, 14
 SCHRÖDER HORST, 14
 SCHULMAN ROGER G., 132, 136
 SCOBEE FRANCIS R., 109
 SCOTT ROBERT FALCON, 110
 SEEWALD BERTHOLD, 79
 SEVASTIANOV VITALY, 221
 SHACKLETON ERNEST, 110
 SHARMA RAKESH, 223
 SHKLAPEROV ANTON, 226
 SIMONYI CHARLES, 226
 SINGH J., 25
 SINGH R., 25
 SINOT-ARMSTRONG W., 136
 SKOLNIK-WEISBERG D., 136
 SMITH KERRY, 131, 136
 SMITH MICHAEL J., 109
 SOLOVIOV VLADIMIR, 223
 STALIN JOSEPH, 190, 191
 STRAWLEY J., 211
 STREKALOV GENNADY, 222
 TEMPIER ETIENNE, 169
 THOMAS, 110
 THOMPSON FRANCIS, 36, 37
 TITOV VLADIMIR, 224
- TOKAREV VALERY, 225
 TRAPPIST-1, 138, 139
 TRÖNDLE HERBERT, 14
 TYURIN MIKHAIL, 226
 VERLAINE PAUL, 36-38
 VIKTORENKO ALEXANDER, 224, 224
 VOLKOV ALEXANDER, 224
 VOLKOV SERGEI, 226
 VOLKOV VLADISLAV, 222, 223
 VOUTIER OLIVIER, 151
 WAKSMAN SELMAN, 81
 WALZER RICHARD, 46
 WEINBERG STEVEN, 132, 136
 WEITZ PAUL J., 109
 WESSELS JOHANNES, 14
 WHITE ANDREW D., 169
 WHITSON PEGGY A., 227
 WILLIAMS SUNITA LYN, 226
 WILSON EDWARD, 130, 134, 136
 WOLF DAVID A., 228
 WOLFF G., 49
 YEATS Y. B., 36, 37
 YOSANOFF S., 135
 YOUNG JOHN W., 108
 YURCHIKHIN FYODOR, 226-228
 ZALYOTIN SERGEI, 224
 ZINKEISEN JOHANN, 78
 ZINOVIEV GRIGORY, 188
 ΑΒΔΕΛΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 23
 ΑΒΔΟΥΛΑΧ ΣΕΦΟΥΤ, 147
 ΑΒΛΕΜΟΝΑΣ, 91
 ΑΒΡΑΑΜ, 48
 ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Κ., 3, 23, 33-34, 74-76, 119-120, 159-160, 197-198, 237-239
 ΑΓΓΛΙΑ, 90, 148, 152
 ΑΓΓΛΟΓΑΛΛΟΙ, 187
 ΑΓΓΛΟΙ, 36
 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΕΝΤΗΣ, 98
 ΑΓΚΩΝΑ, 62
 ΑΔΑΜ, 203
 ΑΖΑΡΙΑ, 227
 ΑΖΟΡΕΣ ΝΗΣΟΙ, 196
 ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 42, 50
 ΑΘΗΝΑ θεά, 91, 92, 97
 ΑΘΗΝΑ, 21, 53, 64, 74, 89, 90-92, 94, 95, 97-99, 119, 146-148, 153, 155-157, 230, 231, 234
 ΑΘΗΝΑΙΟΙ, 97-99, 213
 ΑΘΩΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 40
 ΑΙΓΑΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ, 125, 159, 197
 ΑΙΓΑΛΕΩ, 98
- ΑΙΓΙΟ, 62
 ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ, 94
 ΑΙΓΥΠΤΟΣ, 89, 90, 96, 101, 117
 ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ Β' ΜΕΓΑΛΗ ΡΩΣΙΑΣ, 184
 ΑΙΛΙΟΣ ΛΑΜΠΡΙΔΙΟΣ, 48
 ΑΙΜΩΝ, 232, 233
 ΑΙΟΛΟΣ, 94, 149
 ΑΙΣΧΥΛΟΣ, 230, 231
 ΑΙΤΝΑ, 122
 ΑΚΙΝΑΤΗΣ ΘΩΜΑΣ, 169
 ΑΛΒΑΝΟΙ, 79
 ΑΛΕΓΚΡΙΑ ΜΑΪΚ ΛΟΠΕΖ, 226
 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' Ο ΜΕΓΑΣ, 26, 30, 235
 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ & ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ, 119
 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, 228
 ΑΛΕΞΑΝΤΡΩΦ ΑΛΕΞΑΝΤΡ, 223, 224
 ΑΛΕΞΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΓΕΒΙΤΣ, ΤΣΕΡΕΒΙΤΣ ΡΩΣΙΑΣ, 185
 ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ, 109, 187
 ΑΜΕΡΙΚΗ, 99, 145, 171
 ΑΜΜΩΝ, 26
 ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ, 61
 ΑΝΔΡΕΟΥ ΧΡΗΣΤΟΣ, 64
 ΑΝΑΡΟΣ, 197
 ΑΝΑΡΟΥΛΑΚΗΣ Ν., 160
 ΑΝΑΡΟΥΤΣΟΣ Χ., 136
 ΑΝΤΙΓΟΝΗ, 231-233
 ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ, 48
 ΑΝΤΩΝΑΡΑΚΗΣ Σ. Ε., 136
 ΑΝΩ ΛΟΥΣΟΥ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ, 52
 ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΣ ΛΑΟΔΙΚΕΙΑΣ, 215
 ΑΠΟΛΛΩΝ, 28, 96
 ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ ΓΥΑΝΕΥΣ, 48
 ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ ΝΙΚΟΣ, 71, 72
 ΑΡΓΕΝΤΙΝΗ, 99
 ΑΡΗΣ (πλανήτης), 139
 ΑΡΗΣ (πλανήτης), 140
 ΑΡΙΖΟΝΑ, 110, 145
 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, 72, 169, 195, 207, 231, 234-236
 ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, 230
 ΑΡΚΑΔΙΑ, 53
 ΑΡΡΙΑΝΟΣ, 229
 ΑΡΤΕΜΗ, 94
 ΑΣΤΡΟΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ, 53, 54
 ΑΤΚΟΦ ΟΛΕΓΚ, 223
 ΑΤΛΑΝΤΙΑ, 111
 ΑΤΛΑΝΤΙΚΟΣ, 108
 ΑΤΤΙΚΗ, 92, 97
 ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ, 99
 ΑΥΣΤΡΙΑ, 24, 83
 ΑΥΤΟΛΥΚΟΣ, 46
- ΑΦΡΟΔΙΤΗ (πλανήτης), 111, 139, 140
 ΑΦΡΟΔΙΤΗ, 26, 94, 150, 151
 ΑΧΜΕΤ Γ', 88
 ΑΧΡΙΔΑ, 174
 ΒΑΓΕΝΑΣ Κ., 160
 ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, 60
 ΒΑΛΤΕΤΣΙ, 53
 ΒΑΣΙΛΑΔΙ, 63
 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 47, 50, 213
 ΒΑΤΙΚΑΝΟ, 94, 169
 ΒΕΡΒΑΙΝΑ, 53
 ΒΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 64
 ΒΕΡΟΛΙΝΟ, 94, 146
 ΒΕΡΣΑΛΛΙΕΣ, 94
 ΒΗΘΛΕΕΜ, 201
 ΒΗΣΠΟΤΘΟΙ, 90
 ΒΙΕΤΝΑΜ, 223
 ΒΙΚΤΟΡΕΝΚΟ ΑΛΕΞΑΝΤΕΡ, 224
 ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 64, 65
 ΒΛΑΧΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, 3-7
 ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 22
 ΒΟΛΚΟΦ ΣΕΡΓΚΕΪ, 226
 ΒΟΛΚΟΦ ΑΛΕΞΑΝΤΕΡ, 224
 ΒΟΛΚΟΦ ΒΛΑΝΤΙΣΛΑΒ, 222, 223
 ΒΟΛΟΣ, 229
 ΒΟΣΝΙΑ-ΕΡΖΕΓΟΒΙΝΗ, 83
 ΒΟΣΠΙΤΣΑ, 62
 ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ, 229
 ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ, 237
 ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ, 223
 ΒΟΥΡΑΪΚΟΥ ΦΑΡΑΓΓΙ, 76
 ΒΟΥΤΙΕ ΟΛΙΒΙΕ, 151
 ΒΡΕΤΑΝΙΑ, 89, 90, 93, 157, 187
 ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΚΟΛΟΜΒΙΑ, 108
 ΒΡΕΤΑΝΟΙ, 93, 94, 146, 151, 153, 154
 ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 152
 ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ, 79
 ΒΥΖΑΝΤΙΟ, 37, 214
 ΒΥΡΩΝ ΔΟΡΑΟΣ, 91, 153
 Γ.Β.Μ., 1-2, 41-42, 81-82, 121-122, 161-162, 201-202
 ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ ΚΩΣΤΑΣ, 160
 ΓΑΛΗΝΟΣ, 46
 ΓΑΛΙΛΑΙΑ, 201
 ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ, 169
 ΓΑΛΛΙΑ, 1, 25, 89, 119, 120, 146, 149, 150, 195
 ΓΑΛΛΟΙ, 36, 120
 ΓΑΡΔΙΚΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Γ., 230

- ΓΑΡΔΙΚΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 22
 ΓΑΥΔΟΣ, 195
 ΓΕΡΑΚΑΣ, 98
 ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ, 223
 ΓΕΡΜΑΝΙΑ, 24, 79, 146, 185, 187, 188, 200
 ΓΕΡΜΑΝΟΙ, 146, 187, 188
 ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ, 60
 ΓΕΩΡΓΙΑ, 227
 ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α., 14
 ΓΗ, 103, 104, 106, 108, 109, 112, 113, 137-145, 194, 221-226
 ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 82, 96-102, 160, 177-181
 ΓΙΒΡΑΛΤΑΡ, 93
 ΓΙΟΥΡΤΣΙΧΙΝ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 226-228
 ΓΚΑΓΚΑΡΙΝ ΓΙΟΥΡΙ, 227
 ΓΚΕΖΕΡΑΝΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 40
 ΓΟΝΤΙΚΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ π., 23
 ΓΟΤΘΟΙ, 90, 91
 ΓΟΥΔΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, 60-63, 65
 ΓΟΥΪΤΣΟΝ ΠΕΓΚΥ, 227
 ΓΟΥΛΦ ΝΤΑΙΝΒΙΝΤ, 228
 ΓΡΑΙΚΟΙ, 114, 116
 ΓΡΑΨΑ ΕΙΡΗΝΗ, 163-176
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, 57
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, 32, 47, 50, 199, 206, 213
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, 47, 50, 211, 213
 ΔΑΝΙΗΛ ΤΡΙΠΟΛΕΩΣ, 53
 ΔΑΡΒΙΝΟΣ ΚΑΡΟΛΟΣ, 134, 170
 ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ., 22
 ΔΑΦΝΙ, 98
 ΔΕΚΑΒΑΛΕΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, 37
 ΔΕΛΗΓΕΩΡΓΗΣ Μ., 64
 ΔΕΛΛΑΡΟΚΚΑ ΑΒΒΑΣ, 88
 ΔΕΛΛΙΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑ, 23, 24
 ΔΕΛΦΟΙ, 90
 ΔΕΝΑΡΑΜΗΣ Κ., 63
 ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, 31, 229
 ΔΗΜΟΥΛΑ ΚΙΚΗ, 76
 ΔΙΑΣ (πλανήτης), 138-140
 ΔΙΑΣ, 26
 ΔΙΔΥΜΟΣ ΤΥΦΛΟΣ, 47
 ΔΙΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, 97
 ΔΟΛΙΑΝΑ, 53
 ΔΡΟΣΙΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 150
 ΔΡΥΜΙΩΤΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, 76
 ΔΡΟΡΘΕΟΣ ΑΒΒΑΣ, 204, 206
 Ε.Σ.Σ.Δ., 83, 103, 190, 191, 218, 220, 224, 228, 234
 ΕΒΡΑΙΟΙ, 28, 186
 ΕΚΑΤΗ, 30, 49
 ΕΛΛΙΩΝΑΣ ΑΘΗΝΩΝ, 97, 98
 ΕΛΒΕΤΙΑ, 25, 187
 ΕΛΓΙΝ ΤΟΜΑΣ ΜΠΡΟΥΣ ΛΟΡΔΟΣ, 88-95, 146-157
 ΕΛΛΑΔΑ, 4-8, 13, 16, 19-21, 25, 30, 51-56, 63-65, 73, 75, 77-79, 83, 84, 88, 91, 93-99, 117, 118, 146, 148, 150-152, 156, 158, 167, 200, 229, 234, 237, 239
 ΕΛΛΗΝΕΣ, 4, 5, 11, 30, 42, 44, 49, 51, 52, 54-57, 62, 65, 74, 77-79, 92, 94, 97, 150-154, 166, 200, 238
 ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ, 51-54, 62
 ΕΠΙΜΕΝΙΔΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ, 23
 ΕΡΜΗΣ (πλανήτης), 139, 141
 ΕΡΜΗΣ, 60
 ΕΡΟΥΛΟΙ, 90
 ΕΣΜΠ ΤΖΕΦ, 228
 ΕΣΤΕΟΚΛΗΣ, 231
 ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 23
 ΕΥΝΟΜΙΟΣ, 214
 ΕΥΡΠΙΔΗΣ, 230, 231
 ΕΥΡΥΔΙΚΗ, 232, 233
 ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, 24, 105, 117, 157
 ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ, 79
 ΕΥΡΩΠΗ, 16, 21, 25, 61, 62, 83, 88-90, 93, 99, 117-119, 167
 ΕΥΡΩΤΑΣ, 88
 ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, 48
 ΖΑΚΥΝΘΙΟΙ, 63
 ΖΑΚΥΝΘΟΣ, 61-63, 65
 ΖΑΛΥΟΤΙΝ ΣΕΡΓΚΕΪ, 224
 ΖΑΜΠΙΑΚΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ., 196
 ΖΕΥΣ, 26
 ΖΗΝΟΒΙΦ ΓΚΡΙΓΚΟΡΙ, 188
 ΖΟΥΡΑΡΙΣ ΚΩΣΤΑΣ, 23
 Η.Π.Α., βλ. ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
 ΗΛΙΑΣ, 203
 ΗΛΙΟΣ, 137-139, 141
 ΗΛΙΟΥ, 101
 ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ, 21, 99, 110-112, 134, 200, 222, 241
 ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ, 94
 ΗΠΕΙΡΟΣ ΒΟΡΕΙΟΣ, 74, 76
 ΗΠΕΙΡΟΣ, 60
 ΘΕΜΕΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 63
 ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Ν., 72
 ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ ΒΡΕΣΘΕΝΗΣ, 53
 ΘΕΟΔΩΡΙΔΑ, 231
 ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ, 32
 ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΕΔΕΣΣΗΣ, 206
 ΘΕΟΦΙΛΟΣ, 46
 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 240
 ΘΗΒΑΙ, 231
 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, 31, 229
 ΙΑΚΩΒΟΣ, 102, 165
 ΙΑΠΩΝΙΑ, 99, 226
 ΙΑΣΙΟ, 229
 ΙΒΑΝΣΙΝ ΑΝΑΤΟΛΙ, 226, 227
 ΙΒΑΝΣΕΚΟΦ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 223
 ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ, 28
 ΙΗΣΟΥΣ, 167, 173, 192, 198, 201, 216
 ΙΘΑΚΗ, 62
 ΙΜΠΡΑΗΜ, 64
 ΙΝΔΙΑ, 93
 ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΟΙ, 52
 ΙΟΥΔΑΙΟΙ, 27, 32, 46, 49, 100, 101
 ΙΟΥΔΙΑ ΜΑΜΜΑΙΑ, 48
 ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ ΠΑΡΑΒΑΤΗΣ, 32, 49, 50
 ΙΠΠΙΟΣ ΚΟΛΩΝΟΣ, 230
 ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ, 125, 130, 136, 199
 ΙΡΑΚ, 117
 ΙΣΑΑΚ ΣΥΡΟΣ, 212
 ΙΣΙΔΑ, 30
 ΙΣΚΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, 64
 ΙΣΜΗΝΗ, 232
 ΙΣΠΑΝΙΑ, 99
 ΙΣΡΑΗΛ, 101
 ΙΣΤΑΡ, 26, 28
 ΙΣΤΟΧΝΙΚΟΦ ΙΒΑΝ, 221
 ΙΤΑΛΙΑ, 62, 99
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, 124, 135
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ, 198
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΥΛΟΣ Β΄ ΠΑΠΑΣ, 170
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, 41, 47, 50, 163, 203, 204
 ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΘΩΜΑΣ, 23
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 229
 ΙΩΗΛ ΕΔΕΣΣΗΣ, ΠΕΛΛΗΣ & ΑΛΜΩΠΙΑΣ, 23
 ΙΩΝΑΣ ΔΑΜΑΛΩΝ, 52
 ΙΩΣΗΦ ΑΝΔΡΟΥΣΗΣ, 52, 53
 ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π., 93
 ΚΑΖΑΚΕΣΤΑΝ, 225-227
 ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ, 98
 ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ, 52, 62
 ΚΑΛΕΡΙ ΑΛΕΞΑΝΤΡ, 224
 ΚΑΛΙΦΟΡΝΙΑ, 108
 ΚΑΛΛΙΑΝΤΕΡΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 9
 ΚΑΛΛΙΘΕΑ, 199
 ΚΑΛΤΕΖΩΝ ΜΟΝΗ, 54
 ΚΑΛΥΜΝΙΟΙ, 91
 ΚΑΝΑΔΑΣ, 105, 108, 164, 174
 ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 60
 ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 8, 53
 ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ, 30
 ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΡ., 40
 ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ ΔΕΛΑ, 75
 ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 23
 ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, 38
 ΚΑΡΑΠΠΕΡΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ, 196
 ΚΑΡΜΠΡΗΣ Ι. Ν., 71
 ΚΑΡΥΑΤΙΑΔΕΣ, 150
 ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, 77
 ΚΑΣΟΣ, 51
 ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ, 195
 ΚΑΨΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ π., 23
 ΚΕΛΣΟΣ, 45, 46
 ΚΕΜΠΕΚ, 234
 ΚΕΝΤΡΩΤΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 150
 ΚΕΡΑΜΕΪΚΟΣ, 209
 ΚΕΡΕΝΣΚΥ ΑΛΕΞΑΝΤΕΡ, 186, 188
 ΚΕΡΚΥΡΑ, 61, 195, 199, 229
 ΚΗΦΪΣΙΑ, 150
 ΚΙΖΙΜ ΛΕΟΝΙΝΤ, 222, 223
 ΚΙΝΑ, 144
 ΚΛΗΜΑ ΜΗΛΟΥ, 150
 ΚΛΗΜΟΝ ΜΠΙΑ, 180
 ΚΟΪΠΕΡ ΑΝΤΡΕ, 226
 ΚΟΚΚΙΝΑΚΗΣ ΜΙΝΩΣ, 19
 ΚΟΚΚΙΝΑΡΑΣ, 98
 ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 65
 ΚΟΛΛΙΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ, 163
 ΚΟΛΜΑΝ ΚΑΘΡΙΝ, 226
 ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 54, 74
 ΚΟΜΑΡΟΦ ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ, 220, 221
 ΚΟΝΟΝΕΝΚΟ ΟΛΕΓΚ, 226
 ΚΟΝΤΑΤΙΕΦ ΝΤΜΙΤΡΙ, 226
 ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 137-145, 160
 ΚΟΡΙΝΘΟΣ, 60
 ΚΟΡΟΛΕΦ (ή ΚΟΡΟΛΙΩΦ) ΣΕΡΓΚΕΪ, 220
 ΚΟΣΜΑΣ ΛΙΤΩΛΟΣ, 158
 ΚΟΤΟΦ ΟΛΕΓΚ, 226
 ΚΟΥΒΑ, 223
 ΚΟΥΜΠΑΣΟΦ ΒΑΛΕΡΥ, 222

- ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ ΛΑΖΑ-ΡΟΣ, 64
 ΚΡΕΤΙΕΝ ΖΑΝ-ΛΟΥΠ, 222-224
 ΚΡΕΩΝ, 231-233
 ΚΡΗΤΕΣ, 26
 ΚΡΗΤΗ, 96, 195
 ΚΡΙΚΑΛΙΕΦ ΣΕΡΓΚΕΪ, 224, 225
 ΚΡΙΜΙΖΗΣ ΣΤΑΜ., 160
 ΚΡΗΠΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 3, 5-25
 ΚΡΟΝΟΣ (στλανίτις), 138, 140
 ΚΡΟΝΟΣ, 46
 ΚΡΥΟΝΕΡΙ, 64
 ΚΥΘΗΡΑ, 91
 ΚΥΠΡΟΣ, 93, 96, 118
 ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ, 23
 ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 192-196
 ΚΥΡΙΑΛΟΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, 53
 ΚΥΡΟΥ ΚΛΕΙΤΟΣ, 37
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑ΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, 114, 116
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ, 55, 61, 89, 90, 100, 114, 115, 147, 151
 ΚΩΤΑ-ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ ΒΕΑΤΡΙΚΗ, 150
 ΛΑΚΩΝΙΑ, 88
 ΛΑΝΚΑΣΤΕΡ, 168
 ΛΑΡΙΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 20
 ΛΒΟΦ ΠΡΙΓΚΙΠΑΣ, 186
 ΛΕΒΤΣΕΝΚΟ ΑΝΑΤΟΛΙ, 224
 ΛΕΝΙΝ, 183, 185, 187-190
 ΛΕΟΝΟΦ ΑΛΕΞΕΪ, 222
 ΛΕΩΝ ΙΓ΄ ΠΑΠΑΣ, 169
 ΛΙΑΚΟΦ ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ, 223
 ΛΙΒΟΡΝΟ, 61, 62
 ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ, 12
 ΛΟΓΓΟΣ, 98
 ΛΟΝΔΙΝΟ, 61, 90, 91-93, 149, 151, 154, 155, 175, 193
 ΛΟΥ ΕΝΤΟΥΑΡΝΤ, 225
 ΛΟΥΒΡΟ, 94, 150, 156
 ΛΟΥΖΙΕΡΙ ΤΖΙΟΒΑΝΙ ΜΠΑΤΙΣΤΑ, 147
 ΛΟΥΚΑΣ ΣΥΜΦΕΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΡΙΜΑΙΑΣ, 173
 ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ ΣΑΜΟΣΑΤΕΥΣ, 43-45
 ΛΟΥΚΙΔΟΥ ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ, 23, 24
 ΛΟΥΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 40
 ΛΥΣΙΚΡΑΤΗΣ, 74
 ΛΩΖΑΝΗ, 7
 ΜΑΓΚΑΙΒΕΡΑΣ ΔΙΟΝΥΣΗΣ Κ., 71-72, 117-118
 ΜΑΓΚΝΟΥΣ ΞΑΝΤΡΑ, 228
 ΜΑΚ ΑΡΘΟΥΡ ΟΥΙΛΛΙΑΜ, 225
 ΜΑΚΑΡΟΦ ΟΛΕΓΚ, 222
 ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 235
 ΜΑΚΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι., 196
 ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 153
 ΜΑΛΕΝΤΣΕΝΚΟ ΓΙΟΥΡΙ, 225
 ΜΑΛΤΑ, 93
 ΜΑΜΜΑΙΑ ΙΟΥΛΙΑ, 48
 ΜΑΝΑΡΟΦ ΜΟΥΣΑ, 224
 ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ Ι., 14
 ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΕΝΤΟΥ ΧΡΥΣΗ Δ., 240-241
 ΜΑΞΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, 211
 ΜΑΡΑΘΩΝΑΣ, 57
 ΜΑΡΑΘΩΝΟΜΑΧΟΙ, 230
 ΜΑΡΚΟΤΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 3
 ΜΑΡΕ ΚΑΡΑ, 183, 191
 ΜΑΣΣΑΛΙΑ, 61
 ΜΑΤΘΑΙΟΣ, 163
 ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ., 103-113, 218-228
 ΜΕΘΥΡΙΟ, 53
 ΜΕΛΑΝΙΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι., 196
 ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ, 57
 ΜΕΝΑΡΟΣ, 31
 ΜΕΞΙΚΟ, 94, 99
 ΜΕΡΚΟΥΡΗ ΜΕΛΙΝΑ, 92, 94
 ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ, 117
 ΜΕΣΟΓΕΙΑ, 98
 ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ, 196
 ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ, 59, 63-65
 ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ π., 23
 ΜΕΤΑΞΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, 54
 ΜΕΤΑΞΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ, 72-73
 ΜΗΛΟΣ, 94, 150, 151
 ΜΗΤΣΟΥ ΜΑΡΙΑΖΑ, 235
 ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, 96, 200
 ΜΙΝΩΙΤΕΣ, 200
 ΜΙΧΑΗΛ ΔΟΥΚΑΣ, 116
 ΜΙΧΑΗΛ ΜΕΓΑΣ ΔΟΥΚΑΣ, 185
 ΜΙΧΕΛΟΥΔΑΚΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ, 3, 23
 ΜΟΓΓΟΛΙΑ, 223
 ΜΟΔΕΣΤΟΣ, 214
 ΜΟΡΟΖΙΝΙ ΦΑΓΚΙΣΚΟΣ, 90
 ΜΟΣΧΑ, 188, 193, 223
 ΜΟΣΧΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Ν., 35-39
 ΜΟΣΧΟΥ ΜΑΡΙΑ, 39
 ΜΟΥΣΤΑΦΑΜΠΕΝΕ ΙΜΠΡΑΗΜ ΠΑΣΑΣ ΖΑΔΕΣ, 61
 ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, 135, 136
 ΜΟΧΑΜΕΤ ΦΑΡΙ, 224
 ΜΠΑΖΑΙΟΥ ΠΥΡΓΟΣ, 197
 ΜΠΑΣΤΕΑΣ, 22
 ΜΠΕΡΜΠΑΝΚ ΝΤΑΝ, 226
 ΜΠΛΕΡ ΤΟΝΥ, 180
 ΜΠΟΓΕΡΣΟΣ ΚΕΝΕΘ, 225
 ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, 71
 ΜΠΟΥΝΤΑΡΙΝ ΝΙΚΟΛΑΪ, 225
 ΜΠΟΥΣ ΤΖΩΡΤΖ Ο ΝΕΩΤΕΡΟΣ, 234
 ΜΠΡΑΝΓΚ ΛΕΩΝ, 3
 ΜΠΡΕΣΤ-ΛΙΤΟΦΣΚ, 188
 ΜΥΚΗΝΑΙΟΙ, 200
 ΜΥΚΗΝΕΣ, 90
 ΜΥΡΩΝ, 94
 ΜΥΣΤΡΑΣ, 88
 ΜΩΑΜΕΘ Β΄ ΠΟΡΘΗΤΗΣ, 114, 116
 ΜΩΥΣΗΣ, 46, 100, 101
 ΝΑΒΑΡΙΝΟ, 55, 79
 ΝΑΓΚΑΣΑΚΙ, 164
 ΝΑΖΙ, 146, 174
 ΝΑΪΜΠΕΡΓΚ ΚΑΡΕΝ, 226
 ΝΑΞΟΣ, 197
 ΝΑΠΟΛΕΩΝ Ο ΜΕΓΑΣ, 89, 90, 167
 ΝΑΤΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 23
 ΝΑΥΑΡΙΝΟ, βλ. ΝΑΒΑΡΙΝΟ
 ΝΑΥΠΛΙΟ, 54, 62, 119
 ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ, 94, 151
 ΝΕΒΑΣ ΠΟΤΑΜΟΣ, 183
 ΝΕΛΣΩΝ ΟΡΑΤΙΟΣ, 93
 ΝΕΜΕΑ, 90
 ΝΕΜΝΙΤΣΑ, 53
 ΝΕΝΕΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 62
 ΝΕΟ ΜΕΞΙΚΟ, 144
 ΝΕΟΕΛΛΗΝΕΣ, 95, 151-154
 ΝΕΣΠΟΛΙ ΠΑΟΛΟ, 226
 ΝΕΥΤΩΝ ΙΣΑΑΚ, 170, 194
 ΝΙΒΙΤΣΚΥ ΟΛΕΓΚ, 227
 ΝΙΚΗ, 94, 151
 ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, 197, 198
 ΝΙΚΟΛΑΓΙΕΦ ΑΝΤΡΙΑΝ, 221
 ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, 37
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β΄ ΡΩΣΙΑΣ, 183, 185
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΕΛΙΜΙΡΟΒΙΤΣ, 174
 ΝΙΚΟΡΕΤΖΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, 35-38
 ΝΙΚΟΣΤΡΑΤ, 231
 ΝΙΕΟΝ ΡΙΤΣΑΡΝΤ, 105
 ΝΟΤΙΟΣ ΑΦΡΙΚΗ, 117
 ΝΟΤΙΟΣ ΑΦΡΙΚΗ, 99
 ΝΟΥΤΣΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ π., 80
 ΝΤΑ ΒΙΝΤΣΙ ΛΕΟΝΑΡΝΤΟ, 156
 ΝΤΑΛΛΑΣ, 110
 ΝΤΕΒΟΝΣΑΪΡ ΔΟΥΚΑΣ, 91
 ΝΤΖΑΝΙΜΠΕΚΟΦ ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ, 223
 ΝΤΟΜΠΡΟΒΟΛΣΚΥ ΓΚΕΟΡΓΚΙ, 222, 223
 ΝΤΟΣΤΟΙΠΕΦΣΚΥ ΦΙΟΝΤΟΡ, 76, 172
 ΝΤΟΥΚΕ ΠΕΝΤΡΟ, 225
 ΝΩΕ, 96
 ΞΕΝΟΦΩΝ, 229, 231
 ΟΔΗΣΟΣ, 229
 ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 79, 88-90, 99
 ΟΘΩΜΑΝΟΙ, 60, 90
 ΟΘΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ, 92, 93, 153
 ΟΛΣΕΝ ΓΚΡΕΓΚΟΥ, 225
 ΟΛΥΜΠΟΣ, 28
 ΟΜΗΡΟΣ, 97, 230
 ΟΜΠΛΟΣ, 62
 ΟΝΙΣΙ ΤΑΚΟΥΓΙΑ, 227
 ΟΞΦΟΡΔΗ, 33, 168
 ΟΡΑΤΙΟΣ, 30, 152
 ΟΡΕΣΤΙΑΔΑ, 195
 ΟΡΦΕΑΣ, 48
 ΟΥΑΚΣΜΑΝ ΣΕΛΜΑΝ, 81
 ΟΥΑΣΙΝΓΚΤΟΝ, 103, 110, 193, 200
 ΟΥΓΓΑΡΙΑ, 83, 223
 ΟΥΓΓΡΟΙ, 191
 ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΣΟΥΝΙΤΑ, 226
 ΟΥΡΒΑΝΟΣ Η΄ ΠΑΠΑΣ, 169
 ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, 34
 ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ, 27, 44, 96
 ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ, 39, 150
 ΠΑΛΛΗΣ Π. Κ., 214
 ΠΑΝΑΓΙΑ, 115, 183
 ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, 60
 ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 60
 ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 59-65
 ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, 63
 ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 40
 ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ π., 51-58
 ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ν., 59-65, 229-233
 ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΗΤΣΟΣ, 36
 ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 78
 ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ Τ. Κ., 38
 ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 9
 ΠΑΠΙΝΙ ΤΖΙΟΒΑΝΝΙ, 201
 ΠΑΡΓΙΝΙΟΣ ΣΠΥΡΟΣ, 199
 ΠΑΡΙΣΙ, 151
 ΠΑΡΜΙΤΑΝΟ ΛΟΥΚΑ, 227

- ΠΑΡΝΗΘΑ, 98, 196
 ΠΑΣΧΟΣ Π. Β., 71
 ΠΑΤΜΟΣ, 197, 198
 ΠΑΤΡΑ, 60, 62, 64, 65
 ΠΑΤΡΙΝΟΙ, 62
 ΠΑΤΣΑΓΙΕΦ ΒΙΚΤΩΡ, 222, 223
 ΠΑΥΛΟΣ ΣΙΣΑΝΙΟΥ & ΣΙΑ-
 ΤΙΣΤΗΣ, 23
 ΠΑΥΛΟΣ ΣΤ' ΠΑΠΑΣ, 170
 ΠΑΥΛΟΣ, 41, 42, 44, 172, 233
 ΠΕΙΡΑΙΑΣ, 90, 98, 99, 150, 196
 ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ, 97
 ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, 51, 61, 77, 78
 ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, 116
 ΠΕΝΤΕΛΗ, 88, 196
 ΠΕΠΕΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, 23
 ΠΕΡΓΑΜΟΣ, 94
 ΠΕΡΕΓΡΙΝΟΣ, 43, 44
 ΠΕΡΙΚΛΗΣ, 79, 229, 230, 231
 ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ, 98
 ΠΕΡΟΥΚΑΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, 54
 ΠΕΡΣΕΣ, 94
 ΠΕΡΣΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 235
 ΠΕΣΚΕ ΘΩΜΑΣ, 227
 ΠΕΤΙΤ ΝΤΟΝΑΝΤ, 225, 226
 ΠΕΤΡΑΚΗ ΜΟΝΗ, 53
 ΠΕΤΡΟΥΔΕΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, 172
 ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗ ΑΓΙΑ, 183, 185-188
 ΠΕΤΣΑΛΗΣ-ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΘΑ-
 ΝΑΣΗΣ, 71
 ΠΙΛΑΔΑ, 51
 ΠΙΛΑΤΗΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, 66-70
 ΠΙΝΔΟΣ, 182
 ΠΙΣΙΔΙΑ, 200
 ΠΙΤΤΑΚΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ, 154
 ΠΛΑΚΑ, 40, 74, 75
 ΠΛΑΤΩΝ, 125, 126, 130, 205-
 208, 210, 211, 216, 229
 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, 26, 229
 ΠΟΥΛΑΚΟΦ ΒΑΛΕΡΥ, 224
 ΠΟΥΛΥΡΟΣ, 240
 ΠΟΥΛΥΝΕΙΚΗΣ, 231, 232
 ΠΟΔΩΝΙΑ, 16, 83, 195, 223
 ΠΟΝΗΡΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, 23
 ΠΟΝΤΙΚΗΣ Κ., 102
 ΠΟΡΤΕΛΑΝΟΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ, 22
 ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, 83
 ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ, 48, 49
 ΠΟΣΕΙΔΩΝ, 97
 ΠΟΤΕΜΚΙΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ
 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΒΙΤΣ, 184
 ΠΟΥΑΝΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α., 9, 14
 ΠΡΟΚΛΟΣ, 208
 ΡΑΓΙΑ ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΧΡ., 240-
 241
 ΡΑΣΠΟΥΤΙΝ, 187
 ΡΑΦΗΝΑ, 196
 ΡΕΡΑΚΗΣ ΗΡΑΚΛΗΣ, 22, 24
 ΡΙΖΟΣ ΙΑΚΩΒΟΣ, 92, 93
 ΡΟΔΟΣ, 195
 ΡΟΜΑΝΕΝΚΟ ΓΙΟΥΡΙ, 224
 ΡΟΥΖΙΚΟΦ ΣΕΡΓΚΕΪ, 82
 ΡΟΥΜΑΝΙΑ, 83, 223
 ΡΟΥΜΕΛΗ, 64
 ΡΟΥΜΠΙΝΣ ΚΑΘΑΙΝ, 227
 ΡΟΥΦΟΣ ΜΠΕΝΙΖΕΛΟΣ, 62
 ΡΩΜΑΙΟΙ, 27, 98
 ΡΩΜΑΙΟΣ Κ., 71
 ΡΩΜΗ, 26-28, 30, 94
 ΡΩΠΑΪΤΟΥ-ΤΣΑΠΑΡΕΛΗ
 ΖΩΗ, 97, 98, 102
 ΡΩΣΙΑ, 118, 185-189, 218, 226-228
 ΡΩΣΟΙ, 79, 172, 187, 225
 ΣΑΒΙΝΙΚ ΒΙΚΤΩΡ, 223
 ΣΑΓΙΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 62
 ΣΑΚΛΕΤΟΝ ΕΡΝΕΣΤ, 110
 ΣΑΛΑΜΙΝΑ, 57, 98, 230
 ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ, 94, 151
 ΣΑΝΤΡΟΜΕΣ ΠΙΑΝΝΗΣ ΑΝ.,
 114-116, 158, 182, 217
 ΣΑΡΑΒΑΛΙ, 61
 ΣΑΡΑΚΗΝΟΙ, 98
 ΣΑΡΑΚΩΜΕΝΟΣ ΔΙΟΜΗ-
 ΔΗΣ, 102
 ΣΑΡΜΑ ΡΑΚΕΣ, 223
 ΣΕΒΑΣΤΙΑΝΟΦ ΒΙΤΑΛΥ, 221
 ΣΕΒΗΡΟΣ ΜΑΡΚΟΣ ΑΛΕ-
 ΞΑΝΔΡΟΣ, 48
 ΣΕΛΗΝΗ, 106, 220
 ΣΕΛΙΜ Γ', 147
 ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΣΑΡΩΦ, 82
 ΣΕΡΒΙΑ, 174
 ΣΕΦΕΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, 37
 ΣΙΑΣΟΣ ΛΑΜΠΡΟΣ, 23
 ΣΙΑΣΟΣ ΖΩΗ Δ., 83-87
 ΣΙΑΔΕΡΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ,
 123-136
 ΣΙΚΕΛΙΑ, 122
 ΣΙΜΜΙΑΣ, 126
 ΣΙΜΟΝΙ ΤΣΑΡΛΣ, 226
 ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ Π. Α., 71
 ΣΙΟΥΑΝΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛ-
 ΛΟΣ, 22
 ΣΙΤΣΙ, 227
 ΣΚΑΡΒΕΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ,
 160
 ΣΚΛΑΠΕΡΟΦ ΑΝΤΟΝ, 226
 ΣΚΟΤ ΡΟΜΠΕΡΤ ΦΑΛΚΟΝ,
 110
 ΣΚΩΠΙΑ, 90, 91
 ΣΚΩΤΙΟΙ, 90, 91
 ΣΚΩΤΣΕΖΟΙ, 91
 ΣΛΑΒΟΙ, 79
 ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, βλ.
 Ε.Σ.Σ.Δ.
 ΣΟΒΙΕΤΙΚΟΙ, 220, 221
 ΣΟΛΟΒΙΟΦ ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ,
 223
 ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 57
 ΣΟΛΩΝ, 97
 ΣΟΦΟΚΛΗΣ, 229-231, 233
 ΣΠΑΡΤΗ, 88
 ΣΠΕΤΣΕΣ, 51, 62
 ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ,
 40
 ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΕΡΟΠΗ
 Ν., 39
 ΣΤΑΛΙΝ ΙΩΗΦ, 190, 191
 ΣΤΑΥΡΟΥ ΤΑΤΙΑΝΑ, 102
 ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ, 51
 ΣΤΟΒΑΙΟΣ, 122
 ΣΤΟΚΧΟΛΜΗ, 81
 ΣΤΡΕΚΑΛΟΦ ΓΚΕΝΝΑΝΤΥ,
 222
 ΣΤΩΙΚΟΙ, 207
 ΣΥΜΦΕΡΟΥΠΟΛΗ, 173
 ΣΥΝΕΣΙΟΣ, 30
 ΣΥΡΙΑ, 96, 117
 ΣΩΚΡΑΤΗΣ, 176
 ΤΑΡΝΕΡ ΟΥΙΛΙΑΜ, 89
 ΤΑΤΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, 29,
 30
 ΤΑΥΡΟΣ, 98
 ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ, 232
 ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ ΚΙΤΣΟΣ, 64
 ΤΖΑΝΙΜΠΕΚΟΦ ΒΛΑΔΙΜΗ-
 ΡΟΣ, 223
 ΤΖΕΡΣΙΝΣΚΥ ΦΕΛΙΞ, 190
 ΤΙΟΥΡΙΝ ΜΙΧΑΗΛ, 226
 ΤΙΡΥΝΘΑ, 90
 ΤΙΤΟΦ ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ, 224
 ΤΟΚΑΡΕΦ ΒΑΛΕΡΥ, 225
 ΤΟΡΟΝΤΟ, 174, 175
 ΤΟΥΡΚΙΑ, 25, 61
 ΤΟΥΡΚΟΑΓΥΠΤΙΟΙ, 64
 ΤΟΥΡΚΟΙ, 54, 60-62, 65, 154
 ΤΟΥΣΗΣ Α., 14
 ΤΟΥΤΖΙΑΡΑΚΗΣ Ε., 9
 ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ ΚΩΣ-
 ΤΑΣ, 77, 78
 ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ Κ., 60-63
 ΤΡΙΠΟΛΗ, 51, 119
 ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑ, 53
 ΤΡΙΧΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙ-
 ΟΣ, 73
 ΤΡΟΙΖΗΝΑ, 55
 ΤΣΕΛΙΚΑ ΒΑΣΩ, 199
 ΤΣΕΛΙΚΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 199
 ΤΣΕΛΙΚΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ,
 199
 ΤΣΕΝΤΟΣ ΠΙΑΝΝΗΣ Κ., 26-
 32, 43-50, 77-79, 88-95,
 146-157, 183-191, 203-
 216, 234-236
 ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗΣ ΑΛΕΞΑΝ-
 ΔΡΟΣ Ν., 80, 200
 ΤΣΩΚΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 153
 ΤΥΠΑΛΛΟΣ Ν. Β., 71
 ΤΥΡΟΛΟ, 77
 ΥΔΡΑ, 51
 ΎΜΗΤΤΟΣ, 98, 196
 ΦΑΛΗΡΟ, 98
 ΦΑΛΜΕΡΑΓΙΕΡ, 77-79, 200
 ΦΕΙΔΙΑΣ, 230
 ΦΙΛΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΗΣ, 61
 ΦΙΛΙΠΠΕ ΤΖΩΝ, 226
 ΦΙΛΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, 209
 ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ, 186
 ΦΙΝΛΕΪ ΤΖΩΡΤΖ, 65
 ΦΙΡΙΚΙΔΗ ΑΝΝΑ, 227
 ΦΙΣΕΡ ΤΖΑΚ, 227
 ΦΛΑΔΕ ΚΛΑΟΥΣ-ΝΤΗΤΡΙΧ,
 224
 ΦΛΕΤΣΕΡ ΤΖΑΙΗΜΣ, 105
 ΦΛΕΤΣΕΡ, 153
 ΦΛΟΡΙΝΤΑ, 110
 ΦΛΟΡΟΦΕΚΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 214
 ΦΟΙΝΙΚΕΣ, 96
 ΦΟΣΟΥΜ ΜΑΪΚ, 226
 ΦΟΥΡΜΟΝ ΜΙΣΕΛ, 88-89
 ΦΟΥΡΟΥΚΑΒΑ ΣΑΤΟΖΙ, 226
 ΦΡΑΓΚΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
 ΧΡ., 80
 ΦΡΑΓΚΟΥ ΜΑΡΙΑ, 80
 ΦΡΕΝΕ, 88
 ΦΥΚΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 23
 ΦΩΤΑΚΟΣ, 65
 ΦΩΤΙΕΒΑ ΑΝΝΑ, 190
 ΦΩΤΟΜΑΡΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 64
 ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ, 240
 ΧΑΝΑΑΝ, 101
 ΧΑΡΒΑΡΝΤ, 73, 168, 200
 ΧΑΡΗΣ Π., 71
 ΧΑΤΖΗΑΝΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩΑΝ-
 ΝΗΣ, 141
 ΧΑΤΣΟΝ ΧΕΝΡΥ, 110
 ΧΙΡΟΣΙΜΑ, 164
 ΧΙΤΛΕΡ ΑΔΟΛΦΟΣ, 189, 191
 ΧΡΙΣΤΟΣ, 4, 19, 34, 41, 42,
 44, 46-52, 54-57, 82, 118,
 158, 161, 163, 167, 171,
 173, 175, 192, 199, 202-
 204, 212, 214-216, 239
 ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΛΟΥΚΑΣ,
 160
 ΧΡΟΥΣΤΕΣΩΦ ΝΙΚΗΤΑ, 190,
 191
 ΧΩΡΗΒ, 203
 ΨΑΡΑ, 51
 ΨΙΛΑΚΗΣ ΝΙΚΟΣ, 102
 ΨΥΛΛΟΣ ΣΤΑΘΗΣ, 165, 166,
 171
 ΩΡΑΙΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙ-
 ΟΣ, 174
 ΩΡΙΓΕΝΗΣ, 45, 47, 48

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΥ ΤΟΜΟΥ (2017)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γ.Β.Μ., «Στὸν αἰῶνα τοῦ φόβου», σελ. 1-2 – «*Βίον ἄξιον τῆς πίστεως*», σελ. 41-42 – «Τὸ Νόμπελ τῆς εὐγνωμοσύνης», σελ. 81-82 – «Τρόμαξε ἀκόμα καὶ ἡ λάβα», σελ. 121-122 – «*Ἀλήθεια, εἶναι μακάριοι;*», σελ. 161-162 – «*Οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἢ σωτηρία*», σελ. 201-201 – **Γιάννης Κ. Τσέντος**, «Πῶς ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Χριστοῦ ἀλλάζει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν ἄνθρωπο», Μέρος Α΄, σελ. 203-216.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ἄποστολος Φ. Βλάχος, «Ἡ νομικὴ κατοχύρωση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν», σελ. 4-7 – **Γεώργιος Ἡ. Κρίππας**, «Κατὰ πόσον τὸ νέο πρόγραμμα σπουδῶν τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν συνιστᾷ ἀξιοποῖνο πράξι», σελ. 8-25 – **Γιάννης Κ. Τσέντος**, «Ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοὺς μορφωμένους ἐθνικούς», Μέρος Α΄, σελ. 26-32 – «Ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοὺς μορφωμένους ἐθνικούς», Μέρος Β΄, σελ. 43-50 – «Πῶς ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Χριστοῦ ἀλλάζει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν ἄνθρωπο», Μέρος Α΄, σελ. 203-216 – **Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Κ. Παπαθανασίου**, «Ἡ θεσμοθετημένη θέση τῆς Ἐκκλησίας στὰ πρῶτα ἑλληνικὰ συνταγματικὰ κείμενα», σελ. 51-58 – **Νεκτάριος Πιλάτης**, «Διακαθετηριακὴ ἀντιμετώπιση καρδιακῶν βαλβιδοπαθειῶν», σελ. 66-70 – **Ζωὴ Δ. Σιάσου**, «Τὸ πραγματικὸ κόστος μιᾶς ἔκτρωσης», σελ.

83-87 – **Χρῆστος Γιαμβριάς**, «Ἡ ἐλπίς. Τὸ εὐλογημένο δένδρο», σελ. 96-102 – «Τὸ κύτταρο. Τὸ μεγαλειῶδες ἐργοστάσιο τῆς ζωῆς», σελ. 177-181 – **Κωνσταντῖνος Δ. Μαυροματάκης**, «Τὰ διαστημικὰ λεωφορεῖα. Ἡ 30χρονη μεγάλη προσφορά τοὺς στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τεχνολογία (1981-2011)», σελ. 103-113 – «50 χρόνια στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ διαστημόπλοιο “Σογιούζ” πρωταθλήτης τοῦ Διαστήματος», σελ. 218-228 – **Ἐλευθέριος Σιδέρης**, «Ἡ βιολογικοποίηση τῆς Ἡθικῆς στὶς ἀπαρχές τοῦ 21^{ου} αἰῶνα καὶ οἱ ἐπιπτώσεις τῆς στὴ δημοκρατικὴ λειτουργικότητα τῆς κοινωνίας», σελ. 123-136 – **Γεώργιος Κοντόπουλος**, «Ζωὴ στὸ Σύμπαν», σελ. 137-145 – **Εἰρήνη Γράφα**, «Ἀναζητώντας τὴν ἀλήθεια. Πίστη καὶ Ἐπιστήμη. Σύμμαχοι ἢ πολέμιοι;», σελ. 163-176 – **Γεώργιος Κυριακούλης**, «Πῶς γίνεται ἡ πρόγνωση τοῦ καιροῦ», σελ. 192-196.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Δημ. Ν. Παπαθανασόπουλος, «Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος. Μιὰ εὐγενικὴ μορφή τοῦ ἀγῶνος τοῦ ’21», σελ. 59-65 – **Γιάννης Κ. Τσέντος**, «Ποῦ τὸν θυμηθήκατε τὸν Φαλμεράγιερ;», σελ. 77-79 – «Ὁ μῦθος τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης. 100 χρόνια μετὰ (1917-2017)», σελ. 183-191.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

Γ.Τ., «Ἡ Δημοκρατία στὴν ἐποχὴ τῆς Παγκοσμιοποίησης», σελ. 234-236.

ΤΕΧΝΗ – ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Δημήτρης Νικορέτζος, «Αναφορά μνήμης ενός χριστιανού συγγραφέα. Εύαγγελος Ν. Μόσχος. Τò δοκιμιακò και μεταφραστικό του έργο», σελ. 35-38 – **Διονύσης Κ. Μαγκλιβέρας**, «Η Έλληνική Έταιρεία Χριστιανικών Γραμμάτων», σελ. 71-72 – **Δημ. Ν. Παπαθανασόπουλος**, «Σοφοκλέους Αντιγόνη. Έπίκαιρα μηνύματα τής τραγωδίας», σελ. 229-233.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ι. Κ. Άγγελόπουλος, «Έλλιπής έννημέρωση», σελ. 33-34 – «Βανδαλισμοί μνημείων και κτηρίων», σελ. 74-76 – «Δίωξις τής χριστιανικής αλήθειας», σελ. 119-120 – “Survivor”, σελ. 159-160 – «Θερινές έκθέσεις», σελ. 197-198 – «Αναταράξεις στις έφημερίδες», σελ. 237-239.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Γιάννης Άν. Σαντάρης, «Η απάντηση», σελ. 114-116 – «Ό Πατροκοσμᾶς», σελ. 158 – «Τὰ δῶρα τοῦ 1940», σελ. 182 – «Παίξε, φλογέρα, τὰ ὠσαννά», σελ. 217.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Χρήστος Γιαμβριᾶς, «Όμολογία πί-

στεως», σελ. 82 – «Τò νομοσχέδιο για τήν Παιδεία», σελ. 160 – **Άθανάσιος Άβραμίδης**, «Η επιβεβαίωση τής διαφεύσεως τοῦ Φαλμεράγιερ», σελ. 200.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Γεράσιμος Μεταξᾶς, «Ό θεσμός τῶν Όμοτίμων Καθηγητῶν σέ ἕναν κόσμο ποῦ διαρκῶς μεταβάλλεται», σελ. 72-73 – **Γιάννης Κ. Τσέντος**, «Τὰ Μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνα», Μέρος Α΄, σελ. 88-95 – «Τὰ Μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνα», Μέρος Β΄, σελ. 146-157 – **Διονύσης Κ. Μαγκλιβέρας**, «Διώκεται μόνον ὁ Χριστιανισμός!», σελ. 117-118.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

Μερόπη Ν. Σπυροπούλου, «Εἰς μνημόσυνον. Εὐάγγελος Ν. Μόσχος (1925-2016)», σελ. 39 – **Παν. Χρ. Καραγεώργος**, «Εἰς μνημόσυνον. Θὰ σᾶς θυμόμαστε! Καλή ἀντάμωση. Γιάννης Σπυρόπουλος, Γιώργος Γκεξεργλῆς, Δημήτρης Παπαευαγγέλου», σελ. 40 – **π. Δημήτριος Νούτσος**, «Εἰς μνημόσυνον. Ἀλέξανδρος Χρ. Φράγκος», σελ. 80 – **Σπύρος Παργινός**, «Εἰς μνημόσυνον. Ἐμμανουήλ Τσελίκας», σελ. 199 – **Χρυσῆ Δ. Μανωλοπούλου-Τσέντου**, «Εἰς μνημόσυνον. Ἀφροδίτη Χρ. Ραγιᾶ (1928-2017)», σελ. 240-241.

Ἡ ἀνάεωση τής συνδρομῆς μπορεῖ νά γίνει μέ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικῶ

- α) Μὲ κατάθεση στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ ποῦ διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνων ὑπ’ ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081. Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνεται ρητῶς τὸ ὀνοματεπώνυμό σας.
- β) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτση 14, 105 61 Ἀθῆνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- γ) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς ποῦ συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεῦχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλή.
- Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση δὲν προβλέπεται ἐπι-

βάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

- δ) Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καὶ συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- ε) Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καὶ ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

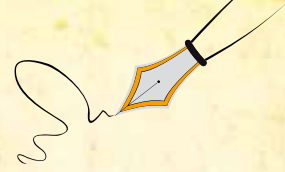
Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικῶ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιατί ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεῖα ποῦ θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

– IBAN: GR1102602010000940100366081

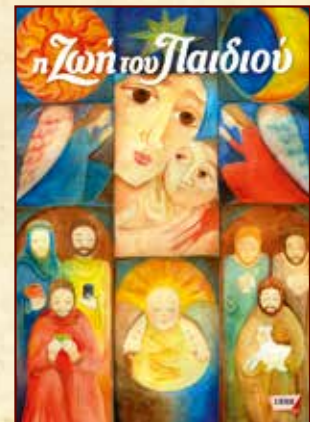
– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

Άξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική καὶ κοινωνική της παρουσία.

Ἐνα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης γιὰ ἐκπαιδευτικούς καὶ γονεῖς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητας καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστες καὶ τῆς παιδείας.

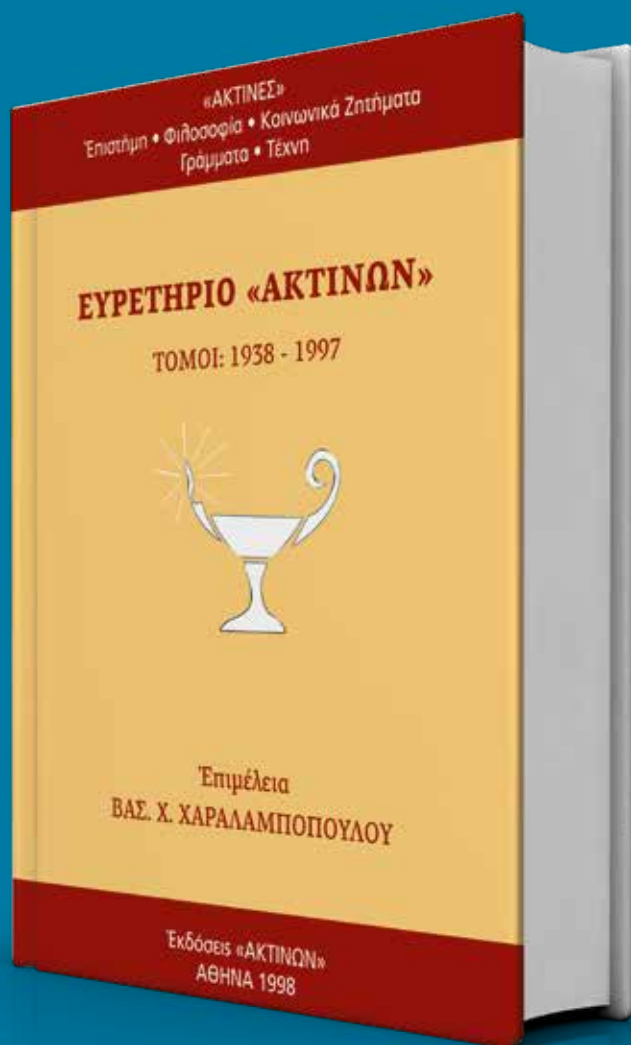
Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:
όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες»
καθώς και τό εϋρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθῆνα, Τηλ. 210 32.35.023